

16

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
2026

ΤΑ ΝΕΑ
Int.

Για όσους επιμένουν να διαβάζουν

Η «μαζική δημοκρατία» και οι κανόνες του πολέμου

Πολίτες της Ανατολικής
Γερμανίας ανεβαίνουν
στο Τείχος του
Βερολίνου, στην Πύλη
του Βρανδεμβούργου,
μετά την ανακοίνωση του
ανοίγματος των συνόρων
της Ανατολικής Γερμανίας,
στις 10 Νοεμβρίου 1989

σο τα αποτελέσματα των ενεργειών μας είναι αντιστρεπτά, μπορούμε πάντα να ζητάμε συγγνώμη και να αναζητούμε άλλους δρόμους. Υπάρχει όμως ένα συγκεκριμένο σημείο (tipping point) πέραν του οποίου η επιστροφή είναι αδύνατη. Κι όλα δείχνουν ότι σε μια σειρά από ζητήματα (κλιματική κρίση, τεχνολογική ανάπτυξη, χρηματοπιστωτική αστάθεια, επιδημίες) πλησιάζουμε ή έχουμε ήδη περάσει αυτό το σημείο.

Αυτά έγραφε πριν από λίγες ημέρες στην «El País» ο Ντανιέλ Ινεραρίτι, καθηγητής πολιτικής φιλοσοφίας και senior fellow στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας, του οποίου το βιβλίο «Το μέλλον της δημοκρατίας» μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις

Galaxia-Gutenberg. Ο «ρευστός κόσμος» για τον οποίο μιλούσε ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν είναι πια «αέριος», τόνιζε, τα φαινόμενα που παρατηρούμε είναι περισσότερο ατμοσφαιρικά παρά υλικά και οι «φυσαλίδες» του Πέτερ Σλότερνταϊκ εξηγούν καλύτερα τους κινδύνους, τον πανικό, τις χρηματιστηριακές φούσκες, την κερδοσκοπία και τη δυσπιστία.

Ο γνωστός πολιτικός επιστήμονας Ιβαν Κράστεφ πάλι, που έζησε τη μετακομμουνιστική επανάσταση στην πατρίδα του τη Βουλγαρία, λέει πως η ταχύτητα με την οποία κινείται σήμερα η πολιτική τού θυμίζει τις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Ανατολική Ευρώπη. Ο κόσμος είναι σαν vertigo, σημειώνει σε μια κουβέντα με τους «New York Times», και στην πολιτική vertigo σημαίνει να βλέπεις την άβυσσο, αλλά να μην είσαι σίγουρος αν είναι το παρελθόν ή το μέλλον.

Το τεύχος του Int. που έχετε στην οθόνη σας φιλοξενεί πολλές απόψεις γύρω από αυτό το θέμα. Ο Γιώργος Ευαγγελόπουλος αναρωτιέται μήπως είχε δίκιο ο Παναγιώτης Κονδύλης όταν υποστήριξε ότι η μετάβαση από τον 19ο στον 20ό αιώνα σηματοδοτεί μια βαθιά ιστορική μεταβολή που συνίσταται στην παρακμή της κλασικής αστικής-φιλελεύθερης κοινωνίας και την ανάδυση της εποχής της μαζικής δημοκρατίας, μιας ιστορικής μορφής της νεότερης κοινωνίας στην οποία οι ευρύτερες λαϊκές μάζες συμμετέχουν καθολικά στην πολιτική, ενώ παράλληλα διεκδικούν διαρκώς διευρυνόμενη πρόσβαση στην κατανάλωση, την εκπαίδευση, τα κοινωνικά αγαθά και την εξουσία. Ο Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου παραθέτει 9 θέσεις για τη δικαιολόγηση του πολέμου, τονίζοντας πως, αντίθετα με ό,τι πίστευε ο Γκρότιους, ο πόλεμος πρέπει να είναι ένα μέσο όχι για να επιλύουμε τις διαφορές μας ή να βρίσκουμε το δίκιο μας, αλλά για να επιτυγχάνεται μια δίκαιη ειρήνη. Ο Γιάννης Μείμαρογλου γράφει ότι η κυρίαρχη σύγκρουση σήμερα στον κόσμο, από την έκβαση της οποίας θα κριθεί το μέλλον της ανθρωπότητας, διεξάγεται ανάμεσα στις δυνάμεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας και τον επελαύνοντα αυταρχισμό σε όλες του τις εκφάνσεις. Ο Γιώργος Σιακαντάρης παρατηρεί ότι αν η τεχνολογία και η επιστήμη στις αρχές του 20ού αιώνα κλήθηκαν να απομαγεύσουν τον κόσμο, σήμερα χρησιμοποιούνται για να τον ξαναμαγέψουν. Και ο Πλάτων Τήνιος, πάντα προκλητικός και σαρκαστικός, ξεκινά από το 1066 για να καταλήξει ότι, όπως στην «Εβδομη Σφραγίδα» του Μπέργκμαν, υπάρχουν επτά οίωνοι που δείχνουν ότι μέχρι το τέλος του έτους μπορεί να έχει έρθει επιτέλους το Τέλος της Ιστορίας.

Το καταλάβατε, δεν πρόκειται για ένα «ελαφρύ» τεύχος, με αναγνώσματα για την «παραλία», κι ας είναι Δεκαπενταύγουστος. Επειδή μια τέτοια χαλαρότητα δεν τη δικαιολογεί η εποχή. Κι επειδή αυτή ήταν η συμφωνία μας από την αρχή: το περιοδικό αυτό απευθύνεται σε όσους επιμένουν να διαβάζουν, βαριά ή ελαφριά, σε χάρτινη ή σε ψηφιακή εκδοχή, από ένα βιβλίο, από την πλατφόρμα ή από το κινητό. Αλλά να διαβάζουν.

Μιχάλης Μητσός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3

**Όταν η μαζική δημοκρατία
αλλάζει τους κανόνες
της διεθνούς πολιτικής**

Γιώργος Λ. Ευαγγελόπουλος

8

**Η ανθρωπότητα
στη δίνη του αυταρχισμού**

Γιάννης Μειμάρογλου

10

**Μόνο για χάρη της ειρήνης,
της δίκαιης ειρήνης**

Κωνσταντίνος Α. Παπαγεωργίου

14

**ΧΕΝΡΙ ΤΙΛΜΑΝ
Η Νέα Θαλάσσια Διαδρομή
στην Κορυφή του Κόσμου**

Ηλίας Ρουμπάνης

18

**Το ισλανδικό δημοψήφισμα
και το στοίχημα
των Βρυξελλών**

Αρης Βουρβούλιας

20

**Γιατί οι τεχνολογίες
ξαναμαγεύουν τον κόσμο**

Γιώργος Σιακανιάρης

24

2026 and all what?

Πλάτων Τήνιος

26

**Η γλώσσα της νοσταλγίας
ως πυλώνας αυταρχισμού**

Σίσσυ Αλωνιστιώτου

28

**Η απείθαρχη κίνηση
και άλλα δαιμόνια**

Νάντια Αργυροπούλου

32

**Πολυκρίσεις και το μέλλον
της ανθρωπότητας**

Χρήστος Φραγκονικολόπουλος

«Αντισταθείτε. Όχι στους
βασιλιάδες,
όχι στους τύραννους, όχι στους
δισεκατομμυριούχους».
Πλακάτ από τις μαζικές
διαδηλώσεις κατά των
αυταρχικών μέτρων του Τραμπ

Εκδότης - Διευθυντής
Γιώργος Μαντέλας

Αρχισυνταξία έκδοσης
Μιχάλης Μητσός

Επιμέλεια ύλης
Λέφα Φλωρεντία

Σχεδιασμός έκδοσης
Χριστίνα Καββαδά,
Κατερίνα Μαρούσιτς

Στο εξώφυλλο: Η καμένη
καμηλοπάρδαλη, ελαιογραφία του
ισπανού σουρεαλιστή Σαλβαδόρ
Νταλί, από το 1937

Ειδική έκδοση
για την εφημερίδα

ΤΑ ΝΕΑ

© 2025, «ΤΑ ΝΕΑ» / ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ Α.Ε.

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς
καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας
απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον
Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν.
2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή
Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον
Ν. 100/1975) απαγορεύονται η αναδημοσίευση,
η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης
και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου
με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή
περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή
άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Wittgenstein
in New York -
Eduardo Paolozzi

Όταν η μαζική δημοκρατία αλλάζει τους κανόνες της διεθνούς πολιτικής

Η παρακμή της κλασικής αστικής-φιλελεύθερης κοινωνίας, η αμφισβήτηση των μεταπολεμικών βεβαιοτήτων και η επικαιρότητα της σκέψης του Παναγιώτη Κονδύλη

Η επιστροφή του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των ΗΠΑ συνοδεύθηκε από την παραβίαση της κρατικής κυριαρχίας της Βενεζουέλας και τη σύλληψη/απαγωγή του προέδρου της, Νικολάς Μαδούρο, την εκδήλωση πρόθεσης «διεκδίκησης» από τη Δανία της Γροιλανδίας, την αρχικώς επαμφοτερίζουσα στάση των ΗΠΑ στον πόλεμο της Ουκρανίας, τις εχθροπραξίες – από κοινού με το Ισραήλ – κατά του Ιράν, την επανειλημμένα επικριτική στάση της δυτικής υπερδύναμης απέναντι στους ευρωπαϊούς συμμάχους της στο ΝΑΤΟ, την αμφισβήτηση της σημασίας και του ρόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον σημερινό κόσμο και, γενικότερα, την απαξιωτική στάση των Αμερικανών έναντι πολλών θεσμών της αποκαλούμενης μεταπολεμικής «φιλελεύθερης δυτικής τάξης», στη δημιουργία της οποίας τον πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν οι ίδιες οι ΗΠΑ και στην αξία της οποίας βαθύτατα πιστεύουν οι θεωρητικοί του θεσμικού φιλελευθερισμού στις διεθνείς σχέσεις, όπως, π.χ., ο G. J. Ikenberry.

Ακόμη, συχνά αμφισβητείται έμπρακτα η αξία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ενώ ο επικεφαλής της ηγέτιδος δύναμης της Δύσης επιδεικνύει μεγαλύτερο σεβασμό σε ηγέτες απολυταρχικών ή ημι-απολυταρχικών κρατών, όπως ο Πούτιν, ο Σι Τζινπίνγκ, ο Ερντογάν, κ.ά., παρά σε πρωθυπουργούς κρατών-μελών της δημοκρατικής Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως ο Μερτς και, μέχρι πρότινος, ο Στάρμερ. Οι οπαδοί του ρεαλισμού ή, πιο ορθά, της πολιτικής της ισχύος (Machtropolitik), θα υποστηρίξουν ότι η συμπεριφορά του υπαγορεύεται αποκλειστικά από τις γεωπολιτικές επιδιώξεις της Αμερικής και τα οικονομικά της συμφέροντα. Ορισμένοι θα προσθέσουν ότι αυτοί ήταν πάντοτε οι κανόνες διεξαγωγής της διεθνούς πολιτικής και η μόνη διαφορά είναι ότι, επί Τραμπ, η γλώσσα της διπλωματίας έγινε πιο κυνική, αποκαλύπτοντας πλήρως τη στρατιωτική και, πιο έντονα πλέον, την εμπορευματική λογική των συμφωνιών που συνάπτονται μεταξύ των εκουσίως ή ακουσίως «συμβαλλόμενων» μερών.

Απόπειρες ερμηνείας

Και τα προβλήματα δεν σταματούν εκεί. Ο γεωπολιτικός αναλυτής Robert Kaplan στο βιβλίο του «Waste Land – A World In Permanent Crisis» υποστηρίζει ότι οι ιδιαίτερες προκλήσεις του 21ου αιώνα, όπως οι πανδημίες, η ύφεση, η μαζική μετανάστευση, ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων, η αστικοποίηση, η τεχνολογική διασύνδεση και η ψηφιακή διαδικτύωση δημιουργούν τις προϋποθέσεις μιας «παγκόσμιας Βαϊμάρης», οπότε πρέπει να προφυλαχθούμε από τον κίνδυνο μια ενδεχόμενη καταστροφή σε μια χώρα να προκαλέσει χάος που θα μετατραπεί σε παγκόσμια κρίση. Μένοντας στο ζήτημα της μαζικής μετανάστευσης, ο Christopher Hill σε ένα άλλο βιβλίο του, με τίτλο «The National Interest In Question – Foreign Policy In Multicultural Societies», θέτει το κρίσιμο ερώτημα για το περιεχόμενο

Γράφει
**Ο Γιώργος Α.
Ευαγγελόπουλος**

*Καθηγητής
Πολιτικής
Φιλοσοφίας και
Διεθνών Σχέσεων
στο Πάντειο
Πανεπιστήμιο*

που οφείλει να έχει η έννοια του εθνικού συμφέροντος σε κράτη με πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Υποστηρίζει ότι, κατά τη διαμόρφωση του εκάστοτε περιεχομένου του, πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν και οι «ευαισθησίες» πολιτών με ξενική καταγωγή απέναντι στα κράτη προέλευσής τους. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης υιοθετεί, μάλιστα, μια κρίσιμη διάκριση ανάμεσα στην πολυπολιτισμικότητα (multiculturality) και τον πολυπολιτισμό (multiculturalism), την οποία δανείζεται από τον πολιτικό φιλόσοφο Brain Barry. Με τον πρώτο όρο εννοεί την κοινωνική πραγματικότητα της συνύπαρξης και συμβίωσης πολιτών με διαφορετική εθνική ή/και φυλετική καταγωγή μέσα στο ίδιο κράτος, ενώ με τον δεύτερο αναφέρεται στο πρόγραμμα/πολιτικό σχέδιο «αντιμετώπισης» αυτού του φαινομένου, που μπορεί να διαφέρει από χώρα σε χώρα (βλ. π.χ., τις περιπτώσεις της Αγγλίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ). Σε κάθε περίπτωση, το πρόβλημα της μαζικής μετανάστευσης των πιο φτωχών προς τους πιο πλούσιους αναδεικνύεται σε κρίσιμότητα στη σύγχρονη διεθνή πολιτική. Από την άλλη, ο Martin Wolf, κορυφαίος οικονομικός αναλυτής των «Financial Times», στο πόνημά του «The Crisis of Democratic Capitalism» υποστηρίζει ότι η σημερινή οικονομία της αγοράς δεν είναι πλέον συμβατή με μια σταθερή φιλελεύθερη δημοκρατία.

Η παράθεση ενδιαφερουσών μελετών που αφορούν τη σύγχρονη διεθνοπολιτική πραγματικότητα θα μπορούσε, ασφαλώς, να συνεχιστεί επί μακρόν, καθώς η καθεμία από αυτές εξετάζει μία ή περισσότερες κρίσιμες διαστάσεις των συγκαρινών εξελίξεων στους τομείς της πολιτικής, της οικονομίας, της επιστήμης, της τεχνολογίας και του πολιτισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Δεν πρέπει, ασφαλώς, να υποτιμάται η σημασία όλων αυτών των (επιμέρους) αναλύσεων της ευρύτερης εικόνας. Αλλωστε, δεν είναι εύκολο να συγγράψει κανείς ένα έργο με αξιώσεις επίτευξης ευρύτερων συνθέσεων, όπως είναι, π.χ., το τετράτομο magnum opus του κοινωνιολόγου Michael Mann, με τίτλο «The Sources of Social Power», το οποίο αποτελεί μια τεράστια και τολμηρή επισκόπηση της «ιστορίας της ισχύος» από τους αρχαίους χρόνους ως τις μέρες μας. Σε αυτό καταδεικνύεται ότι οι εγχώριες και οι διεθνείς τάσεις συνδέονται αζεδιάλυτα και γι' αυτό είναι πολύτιμο για την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής. Μάλιστα, στον τέταρτο τόμο, ο συγγραφέας του καλύπτει «τις παγκοσμιοποιήσεις» (όχι «την παγκοσμιοποίηση») κατά την περίοδο 1945-2011, δείχνοντας ότι το ισχύον σήμερα σύστημα αποτελεί προϊόν ξεχωριστών αλλά παράλληλων διεργασιών ολοκλήρωσης σε ιδεολογικό, οικονομικό, στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο.

Η ιστορική μέθοδος του Π. Κονδύλη και η μαζική δημοκρατία

Κι όμως, όλη η προηγούμενη ανάλυση δεν μπορεί να αποτρέψει κάποιον να θέσει ένα ακόμη ευρύτερο, συνάμα και προκλητικό, ερώτημα: Μήπως πίσω από τις αλλαγές που παρατηρούνται στη διεθνή πολιτική, υπάρχει

Ο γεωπολιτικός αναλυτής Robert Kaplan υποστηρίζει ότι οι ιδιαίτερες προκλήσεις του 21ου αιώνα, όπως οι πανδημίες, η ύφεση, η μαζική μετανάστευση, ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων, η αστικοποίηση, η τεχνολογική διασύνδεση και η ψηφιακή διαδικτύωση δημιουργούν τις προϋποθέσεις μιας «παγκόσμιας Βαϊμάρης», οπότε πρέπει να προφυλαχθούμε από τον κίνδυνο, μια ενδεχόμενη καταστροφή σε μια χώρα να προκαλέσει χάος που θα μετατραπεί σε παγκόσμια κρίση

όσον αφορά τον δυτικό κόσμο μια βαθύτερη αλλαγή, που είναι πολιτισμική; Είχε δίκιο ή άδικο ο Π. Κονδύλης που υποστήριξε ότι η μετάβαση από τον 19ο στον 20ό αιώνα σηματοδοτεί μια βαθιά ιστορική μεταβολή, που συνίσταται στην παρακμή της κλασικής αστικής-φιλελεύθερης κοινωνίας και την ανάδυση της εποχής της μαζικής δημοκρατίας, οπότε υπ' αυτό το πρίσμα πρέπει να γίνονται κατανοητές και οι σημερινές πλανητικές εξελίξεις;

Ο Κονδύλης μάς καλεί να κρίνουμε την ορθότητα αυτού του ισχυρισμού, αφού πρώτα επιχειρήσει μέσα από τέσσερις εκτενείς μονογραφίες του (Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, Συντηρητισμός, Κριτική της Μεταφυσικής, Παρακμή του Αστικού Πολιτισμού) να εντοπίσει, σύμφωνα με δική του διατύπωση, «τους κοσμοθεωρητικούς άξονες που προσδίδουν στους ευρωπαϊκούς Νέους Χρόνους την ειδοποιό τους ενότητα». Επιπλέον, φρόντισε να δημιουργήσει τη σειρά «Ο Νεώτερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός», στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκαν στην ελληνική γλώσσα δώδεκα κορυφαία έργα που αφορούν πολλές διαφορετικές εκφάνσεις αυτού του πολιτισμού.

Η απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα της

Εντός της μαζικής δημοκρατίας με τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της πρέπει να αναζητηθεί η εξήγηση των καινοφανών κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων που εσχάτως εκδηλώνονται – και μάλιστα με ιδιαίτερη ένταση – στη διεθνή πολιτική σκηνή

προηγούμενης παραγράφου προϋποθέτει την κατανόηση της ιστορικής μεθόδου του Π. Κονδύλη. Με τη διερεύνηση και κριτική προσέγγιση της ιστορικής μεθόδου του ασχολείται ο Σωκράτης Βεκρής σε ένα ομότιτλο, πολύ ενδιαφέρον δημοσίευσμά του στο «Νέο Πλανόδιον», στο οποίο «αποκαλύπτει» τους στοχαστές (Werner Conze, Reinhart Koselleck) καθώς και τα πνευματικά ρεύματα και τις ιστοριογραφικές σχολές που επηρέασαν τη διαμόρφωσή της. Αλλωστε, ο ίδιος ο Π. Κονδύλης στο βιβλίο του «Το Αόρατο χρονολόγιο της σκέψης – Απαντήσεις σε 28 ερωτήματα», εξηγώντας τη μέθοδό του, υποστηρίζει ότι «η γνώση της Ιστορίας ως κοινωνικής ιστορίας τέμνεται με τη γνώση της ιστορίας των ιδεών, που με τη σειρά της δεν γίνεται κατανοητή χωρίς την παρακολούθηση της ιστορίας ορισμένων κεντρικών θεωρητικών προβλημάτων».

Σε ένα άλλο, εξίσου ενδιαφέρον δημοσίευσμά του, με τίτλο «Χώρος και Χρόνος στην Ιστορία του Πολιτισμού: Σημειώσεις για τον Παναγιώτη Κονδύλη», και πάλι στο «Νέο Πλανόδιον», ο Σωκράτης Βεκρής, αναφερόμενος στο πέρασμα από τον φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία, γράφει τα εξής:

«Για να φωτίσει αυτήν την ιστορική μετάβαση, ο Κονδύλης κατασκευάζει δύο ιδεότυπους, οι οποίοι αντιστοιχούν στα δύο διαφορετικά κοινωνικά μορφώματα που περιγράφει: ο πρώτος είναι το “συνθετικό-εναρμονιστικό” σχήμα σκέψης, που χαρακτηρίζει τον τρόπο σκέψης και ζωής του αστικού πολιτισμού, κι ο δεύτερος είναι το “αναλυτικό-συνδυαστικό” σχήμα σκέψης, που αντιστοιχεί στον τρόπο σκέψης και ζωής της μαζικής δημοκρατίας. Ο Κονδύλης θεωρεί πως πρωτεργάτες αυτής της μετάβασης υπήρξαν τα διάφορα καλλιτεχνικά ρεύματα του μοντερνισμού: παρά την εσωτερική ετερογένεια και ποικιλομορφία τους, η εξωτερική αντιαστική στόχευση των ρευμάτων αυτών επισημάνθηκε από διάφορους κοινωνιολόγους και ιστορικούς. Προσπαθώντας να ανιχνεύσει έναν κοινό παρονομαστή ανάμεσά τους, ο Λίχτχαϊμ έγραφε π.χ. το 1972: “Το κίνημα του μοντερνισμού στη λογοτεχνία και τις τέχνες δεν διέθετε κάποιο ενιαίο θεματικό πυρήνα, παρά μόνο μια γενικευμένη δυσαρέσκεια απέναντι σε αυτό που με ασαφή τρόπο αποκαλούνταν αστικός τρόπος ζωής”. Αν, για τον Κονδύλη, ο καλλιτεχνικός μοντερνισμός υπήρξε η ατμομηχανή αυτής

της μεταβολής, καθώς, όπως γράφει, η τέχνη συχνά επιτελεί ρόλο σειсмоγράφου βαθύτερων ιστορικών διεργασιών και κοσμοθεωρητικών εντάσεων, τότε, στον απόηχο των κινημάτων αυτών, ολόκληρη η πνευματική ατμόσφαιρα υπέστη μια ριζική μεταβολή. Και η μεταβολή τούτη συνυφάνθηκε εξ αρχής με αντίστοιχες μετατοπίσεις στο πεδίο της κοινωνικής ιστορίας, οι οποίες όμως, για λόγους οικονομίας, θα μείνουν εκτός του πλαισίου της ανάλυσής μας.

Με άλλα λόγια, το «αναλυτικό-συνδυαστικό» σχήμα σκέψης, που χαρακτηρίζει τη μαζικοδημοκρατική εποχή, επικεντρώνει στην κατάρτιση και τη σημασία των μερών και ενθαρρύνει μια πολυφωνία του τύπου «anything goes», ενώ το «συνθετικό-εναρμονιστικό» σχήμα σκέψης, που κυριαρχούσε την εποχή της ακμής του αστικού πολιτισμού, υπέτασσε τα μέρη στους κανόνες που διείπαν το αρμονικό και νομοτελές Όλον, σύμφωνα με τις αξιώσεις του Λόγου για την αποτελεσματική διάρθρωση της εργασίας και της οικονομίας εν γένει, της πολιτικής, της κοινωνίας αλλά και των διαπροσωπικών σχέσεων. Αν, παρά την οξυδερκή παρατήρηση του Γιώργου Φαράκλα, στο βιβλίο του, Νόημα και Κυριαρχία, ότι «η μετάβαση από την κάθετη ιεράρχηση στην οριζόντια συνδυαστική, σε επίπεδο νοητικών δομών, δεν είναι τόσο σαφές ότι χαρακτηρίζει την μετάβαση από την νεωτερική στην μετανεωτερική νοοτροπία», καθώς «με την ίδια αντίθεση περιγράφεται και η μετάβαση από την μεσαιωνική νοοτροπία στην αναγεννησιακή» -την οποία επισημαίνει και ο Σωκράτης Βεκρής- αποδεχθούμε ως αναλυτικό εργαλείο τους ιδεότυπους που συνιστούν τα δύο ανωτέρω κονδύλεια σχήματα σκέψης, τότε η ανάλυσή του για τη σημερινή εποχή οδηγεί στο εξής συμπέρασμα: η μαζική δημοκρατία είναι η ιστορική μορφή της νεότερης κοινωνίας στην οποία οι ευρύτερες λαϊκές μάζες συμμετέχουν καθολικά στην πολιτική, ενώ παράλληλα διεκδικούν διαρκώς διευρυνόμενη πρόσβαση στην κατανάλωση, την εκπαίδευση, τα κοινωνικά αγαθά και την εξουσία. Η ισότητα δεν περιορίζεται πλέον στα πολιτικά δικαιώματα αλλά επεκτείνεται στις κοινωνικές και οικονομικές αξιώσεις, μεταβάλλοντας τον ρόλο του κράτους, την οικονομία και τον πολιτισμό (σηματοδοτώντας, δηλαδή, την έμπρακτη εγκατάλειψη του αστικού τρόπου ζωής και των αξιών του, όπως πιστοποιείται από την εμφάνιση συμπεριφορών σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο που υπαγορεύονται από τη λογική του «anything goes»). Κι αυτές οι συμπεριφορές δεν αφορούν μόνο την εσωτερική οργάνωση των επιμέρους κοινωνιών αλλά αντανάκλονται και στον τρόπο λειτουργίας της διεθνούς κοινωνίας των κρατών, υποστηρίζει ο Π. Κονδύλης.

Το διά ταύτα

Με βάση την προηγούμενη ανάλυση, αναρωτιέμαι, λοιπόν, μήπως πίσω από το ύφος του πολιτικού λόγου του Τραμπ, τη λεκτική και πρακτική περιφρόνηση του διεθνούς δικαί-

ου, τον εθνικιστικό λαϊκισμό ως παραφθορά (στρέβλωση) της μαζικής δημοκρατίας, κρύβονται βαθύτερες αλλαγές από μια πρόσκαιρη κρίση του δυτικού κοινοβουλευτισμού και των αρχών και αξιών της μεταπολεμικής φιλελεύθερης διεθνούς τάξης. Πρόκειται άραγε για επιφαινόμενα που αντανάκλουν βαθύτερες κοινωνικές αλλαγές τόσο στο εσωτερικό των δυτικών κρατών όσο και στην οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας, οι οποίες, με τη σειρά τους, έχουν βαθύρριζες πολιτισμικές αιτίες; Αν βρισκόμαστε ενώπιον «αλλαγής παραδείγματος» με την κουνιανή έννοια του όρου για τον πολιτισμό μας, τότε θα μπορούσε ενδεχομένως να υποστηριχθεί ότι είναι η εποχή της μαζικής δημοκρατίας με τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της εκείνη εντός της οποίας πρέπει να αναζητηθεί η εξήγηση των καινοφανών κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων που εσχάτως εκδηλώνονται – και μάλιστα με ιδιαίτερη ένταση – στη διεθνή πολιτική σκηνή. Κι αν αυτή δεν είναι η πιο πειστική ερμηνεία, τότε ποια άλλη καλύτερη διαθέτουμε;

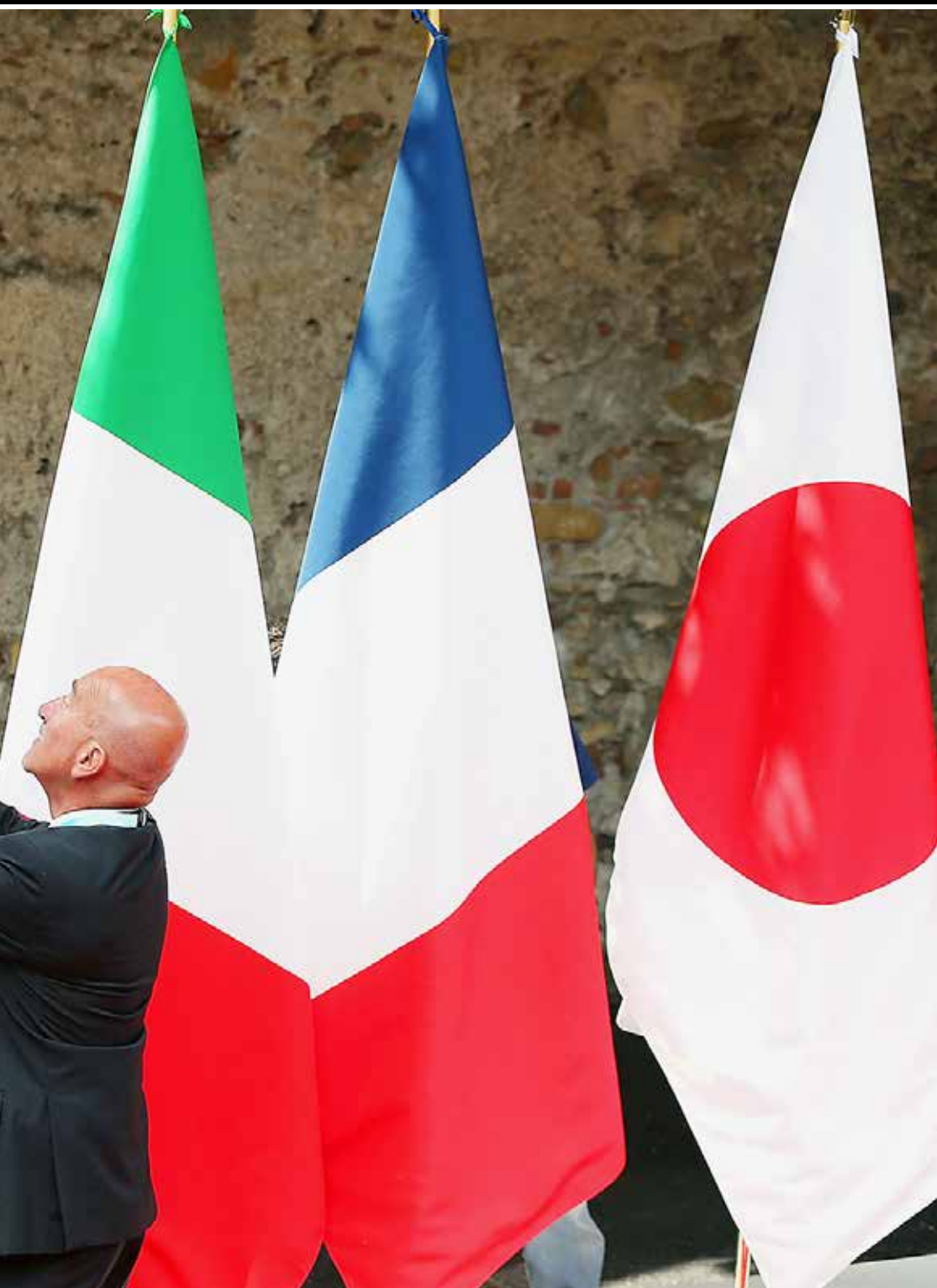
Το ερώτημα δεν είναι ρητορικό καθώς δεν αποκλείω κάποια τέτοια να υπάρχει, όπως, π.χ. ότι οι Νέοι Χρόνοι δεν τελείωσαν αλλά ζούμε σε μια «ιδιαίτερη» περίοδο τους. Πρέπει, όμως, τότε να είμαστε σε θέση να συγκεκριμενοποιήσουμε τα ειδοποιά χαρακτηριστικά της και να εξηγήσουμε γιατί αυτά εξακολουθούν να εκφράζουν αλλά και να υπηρετούν αξίες της νεωτερικότητας, εκπορευόμενες από αντίστοιχες μορφές κοινωνικής οργάνωσής της. Οφείλει το θεωρητικό σχήμα στο οποίο θα καταλήξουμε να είναι ικανό να μας εξηγήσει πιο ικανοποιητικά, δηλαδή με μεγαλύτερη αναλυτική ακρίβεια, από αυτό της «μαζικής δημοκρατίας» συγκεκριμένα γεγονότα που εκτυλίσσονται στην εποχή μας.

Γεγονός, πάντως, είναι ότι τις αναλύσεις του για τη διεθνή πολιτική, όπως αυτές διατυπώνονται στο βιβλίο του, «Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο», το οποίο εκδόθηκε το 1992, στηρίζει ο Π. Κονδύλης στα βιβλία του, «Η παρακμή του Αστικού Πολιτισμού», «Συντηρητισμός και Θεωρία

Συχνά αμφισβητείται έμπρακτα η αξία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ενώ ο επικεφαλής της ηγέτιδος δύναμης της Δύσης επιδεικνύει μεγαλύτερο σεβασμό σε ηγέτες απολυταρχικών ή ημι-απολυταρχικών κρατών, παρά σε πρωθυπουργούς κρατών-μελών της δημοκρατικής Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μήπως πίσω από το ύψος του πολιτικού λόγου του Τραμπ, τη λεκτική και πρακτική περιφρόνηση του διεθνούς δικαίου, τον εθνικιστικό λαϊκισμό ως στρέβλωση της μαζικής δημοκρατίας, κρύβονται βαθύτερες αλλαγές από μια πρόσκαιρη κρίση του δυτικού κοινοβουλευτισμού και των αρχών και αξιών της μεταπολεμικής φιλελεύθερης διεθνούς τάξης;

του Πολέμου» (απ' όπου αντλεί σκέψεις για το μέλλον του πολέμου), όπως και στο δοκίμιό του, «Ουτοπία και ιστορική πράξη», που περιέχεται στο βιβλίο του, «Η νδονή, η ισχύς, η ουτοπία». Επομένως, αναλύει γεγονότα, ήτοι πράξεις και παραλείψεις, στη διεθνή πολιτική εντός του θεωρητικού σχήματος της μαζικής δημοκρατίας. Κρίνοντας τις τότε αξιολογήσεις του, ο Π. Κονδύλης αναφέρει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα σε συνέντευξή του στο περιοδικό, «Διαβάζω» (Απρίλιος 1998), η οποία αναδημοσιεύεται στο βιβλίο του, «Το αόρατο χρονολόγιο της σκέψης – Απαντήσεις σε 28 ερωτήματα» (1998):

«Στο βιβλίο μου “Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο” επιχειρήσα μια πρώτη σύνθεση μεταξύ πραγματολογικής διάγνωσης και θεωρητικών επεκτάσεων. Σήμερα, επτά χρόνια μετά τη συγγραφή του κειμένου, δεν μπορώ να μην αισθανθώ κάποια ικανοποίηση διαπιστώνοντας ότι δεν χρειάζεται να αλλάξω ούτε λέξη. Τούτο δεν στερείται σημασίας, αν αναλογισθούμε πόσες προβλέψεις άλλων αναλυτών διαψεύ-

σθηκαν έκτοτε. Δεν αναφέρομαι απλώς στα όσα φαιδρά ειπώθηκαν για το “τέλος της Ιστορίας”, αλλά σε πολύ πιο χειροπιαστά ζητήματα. Στις συζητήσεις των διεθνολόγων δέσποζε π.χ. η άποψη ότι η νέα παγκόσμια τάξη θα κρυσταλλωνόταν γύρω από τρεις πόλους και τους αντίστοιχους μείζονες χώρους, ήτοι τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρώπη και την Ιαπωνία, η οποία στις αρχές της δεκαετίας μας φαινόταν ακόμα να βρίσκεται στον κολοφώνα της παραγωγικής, εξαγωγικής και χρηματοοικονομικής ακμής της. Από την πλευρά μου, τόνισα ότι η Ιαπωνία ποτέ δεν θα γίνει ηγεμονική δύναμη στην Απω Ανατολή όσο η Κίνα δεν έχει πει την τελευταία της λέξη, ότι η Ευρώπη δεν θ' αποτελέσει στο προβλεπτό μέλλον ενότητα με ενιαία και βαρύνουσα βούληση και ότι η αμερικανική ηγεμονία θα πάρει τη μορφή παροχής αστυνομικών και πυροσβεστικών υπηρεσιών στους συμμάχους, αυτή τη φορά όμως με ουσιαστικά οικονομικά ανταλλάγματα. Προέβλεψα επίσης ότι το χαρακτηριστικό-τερο γνώρισμα της νέας εποχής δεν θα είναι

τόσο η διαμόρφωση κλειστών μειζόνων χώρων όσο η άνοδος μεσαίων δυνάμεων, ικανών να ενεργήσουν περιφερειακά, είτε αυτόβουλα είτε σε συνεργασία και ως τοποτηρητές μιας πλανητικής δύναμης. Τυπικό παράδειγμα τέτοιας μεσαίας δύναμης είναι η Τουρκία, η οποία σε 30 χρόνια θα έχει 100 εκατομμύρια πληθυσμό και, στηριζόμενη στη ραγδαία εκβιομηχάνισή της, θα ανήκει στις πρώτες στρατιωτικές δυνάμεις του κόσμου».

Οι περισσότερες από τις παραπάνω εκτιμήσεις αποδείχθηκαν ορθές και, το κυριότερο, αποκάλυψαν κινητήριες δυνάμεις και τάσεις της Ιστορίας, οι οποίες σήμερα, 38 χρόνια μετά, διαμορφώνουν, με δυναμικό τρόπο, τις διεθνοπολιτικές εξελίξεις. Προς επίρρωση αυτού του ισχυρισμού, είναι απαραίτητο να προστεθεί ότι ο Π. Κονδύλης συμπλήρωσε τις διεθνοπολιτικές αναλύσεις του με ένα δεύτερο βιβλίο, που τιτλοφορείται «Από τον 20ό στον 21ο Αιώνα – Τομές στην πλανητική πολιτική περί του 2000», ενώ ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο κεφάλαιο «Ο Θερμός Πόλεμος μετά τον Ψυχρό Πόλεμο», που περιλαμβάνεται στην ελληνική έκδοση του έργου του, «Θεωρία του Πολέμου» (1999). Σ' αυτό, περιγράφει τα όρια και τις δυνατότητες του τεχνολογικού πολέμου, ενώ προβλέπει και τη μορφή της σύγχρονης τρομοκρατίας:

«Από ανθρωπολογική άποψη, σκοπός της σύγχρονης υψηλής τεχνολογίας είναι να διαμορφωθεί η ανθρώπινη σχέση κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο εχθρός να κρατηθεί σε μεγάλη απόσταση και να εξουδετερωθεί προτού διανύσει την απόσταση αυτή. Γιατί, αν τη διανύσει, τότε το μαχαίρι ίσως αποδειχθεί δραστικότερο».

Και συμπληρώνει:

«Έτσι, σύντομοι και εντατικοί, οιοιδήποτε “χειρουργικοί” πόλεμοι, όπου η υψηλή τεχνολογία θα εκδιπλώνει ανεμπόδιστα τις δυνατότητές της και θα κρίνει αποτελεσματικά την έκβαση του πολέμου, είναι πιθανοί μονάχα όταν ο ένας από τους δύο εμπολέμους, ο “χειρουργός” δηλαδή, υπερέχει λίγο-πολύ συντριπτικά. Όσοι, λοιπόν, προβλέπουν ότι στο μέλλον θα επικρατήσει αυτή η μορφή πολέμου, στην πραγματικότητα έχουν κατά νου έναν ορισμένο συσχετισμό δυνάμεων. Με δεδομένο αυτόν τον συσχετισμό, ο ασθενέστερος μόνον μια δυνατότητα έχει, να μεταφέρει (εν μέρει) τον πόλεμο στο έδαφος του ισχυρότερου, να επιτύχει δηλαδή με άλλα μέσα ό,τι μια μεσαία ή μείζων δύναμη θα κατάφερνε με τους βαλλιστικούς της πυραύλους. Η δύναμη αυτή είναι η τρομοκρατία και η δολιοφθορά. Οι δυνάμεις, οι οποίες διεκδικούν για τον εαυτό τους το δικαίωμα επεμβάσεως όπου και όποτε θέλουν, επικαλούμενες – και αυτό ούτε καν πάντα – “ανθρωπιστικούς” και “ειρηνιστικούς” σκοπούς, θα μάθουν, σε διάφορες περιπτώσεις στο μέλλον, ότι η επέμβαση δεν εξάγεται μόνον υπό μορφή στρατιωτικών επιχειρήσεων αλλά και εισάγεται υπό μορφή τρομοκρατικών ενεργειών».

Τελικώς, το μόνο βέβαιο είναι ότι ζούμε σε ενδιαφέροντες καιρούς. Αν και επικίνδυνους... ●

Η ανθρωπότητα στη δίνη του αυταρχισμού

Η πορεία από τη ναζιστική Γερμανία μέχρι τον τραμπισμό και το επελαύνον ακροδεξιό «τσουνάμι» της Ευρώπης απέναντι στον διαρκή αγώνα για την υπεράσπιση της ανθρώπινης υπόστασης

Οι μεγάλοι πόλεμοι του 20ού αιώνα δεν σφράγισαν μόνο το μεγαλύτερο μέρος του, αλλά καθόρισαν και τις εξελίξεις που ακολούθησαν, με τις συνέπειές τους να αγγίζουν, έμμεσα ή άμεσα, τη διαμόρφωση της σημερινής παγκόσμιας πραγματικότητας. Ήταν ο αιώνας του φασισμού και ταυτόχρονα ο αιώνας του αντιφασιστικού κινήματος. Η άνοδος του Χίτλερ στη Γερμανία της Βαϊμάρης ενέπνευσε δικτάτορες στο μεσοπολεμικό διάστημα, οδηγώντας σε αιματηρούς εμφύλιους πολέμους, καθώς συνέπεσε με την άνθιση των ιδανικών του κομμουνισμού και τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης η οποία αποτέλεσε την ελπίδα και το δημοκρατικό αντίβαρο των λαών.

Η ήττα του ναζισμού και η πτώση του Χίτλερ έδωσαν βαθιά ανάσα στην ανθρωπότητα. Ωστόσο, το μοίρασμα των λαφύρων στο οποίο συμφώνησαν οι νικητές του πολέμου δεν παρείχε, όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια, εγγυήσεις για μια μεταπολεμική νηνεμία. Το αντίθετο, η συμφωνία της Γιάλτας οδήγησε τον κόσμο σε μια ψυχροπολεμική ισορροπία του τρόμου με την απειλή μιας νέας πολεμικής σύρραξης να παραμονεύει σε κάθε βήμα. Το Τείχος του Βερολίνου, σύμβολο ακραίου διχασμού και κοινωνικής καταπίεσης, έμεινε όρθιο μέχρι το 1989. Το γκρέμισμά του σήμανε το τέλος της κομμουνιστικής αυταπάτης και το πέρασμα σε μια νέα πολύπλοκη και αντιφατική εποχή την οποία βιώνουμε μέχρι σήμερα.

Θα περίμενε κανείς ότι μετά το τέλος του Παγκόσμιου αλλά και του Ψυχρού Πολέμου η ανθρωπότητα θα βάδιζε με σιγουριά στα βήματα της φιλελεύθερης δυτικής δημοκρατίας η οποία έβγαине ιδεολογικά νικήτρια από τις δύσκολες δεκαετίες. Ωστόσο, η πορεία αυτή δεν ήταν ούτε ανέμελη ούτε στρωμένη με άνθη. Τόσο επειδή τα αγαθά της δημοκρατίας σε τομείς όπως οι ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα θεωρήθηκαν, από ένα σημείο και μετά, κεκτημένα ιδιαίτερα από τις νεότερες γενιές που δεν γνώρισαν από πρώτο χέρι τη φρίκη

Γράφει
ο **Γιάννης
Μεϊμάρογλου**

Εκδότης του
ηλεκτρονικού
περιοδικού
«Μεταρρύθμιση»

του ναζισμού, όσο και επειδή μία σειρά από καινούργιες προκλήσεις και καθεστωτικές συμπεριφορές ήρθε να ανατρέψει τα δεδομένα και να αμφισβητήσει την παγκόσμια τάξη πραγμάτων.

Οι καινούργιες προκλήσεις

Η επελαύνουσα κλιματική αλλαγή απειλεί άμεσα τη βιωσιμότητα του πλανήτη. Η «πράσινη» μετάβαση βρίσκεται στο επίκεντρο των σχεδιασμών και των αντιπαραθέσεων σε ό,τι αφορά τα μέτρα και τον χρόνο της εφαρμογής της. Η υλοποίηση της ιστορικής συμφωνίας που επετεύχθη στο Παρίσι το 2015 για τη συγκράτηση της ανόδου του μέσου όρου της παγκόσμιας θερμοκρασίας σκοντάφτει στην αντίσταση των διαπλεκόμενων ενεργειακών συμφερόντων. Η εισβολή της τεχνητής νοημοσύνης στην καθημερινότητα εκτοξεύει τις δυνατότητες και τα επιτεύγματα της νέας τεχνολογίας, ενώ ταυτόχρονα προβληματίζει, με την προοπτική της δραστηκής μείωσης της ανθρώπινης απασχόλησης ακόμα και της εξαφάνισης επαγγελματιών να προκαλεί αβεβαιότητα και φόβο.

Ο επεκτατικός αναθεωρητισμός των τελευταίων ετών ως επιχείρηση αλλαγής των νόμιμα – με βάση τις διεθνείς συμβάσεις – χαραγμένων συνόρων χωρών-μελών του ΟΗΕ ξύπνησε, έπειτα από δεκαετίες, τον πολεμικό εφιάλτη. Η παράνομη και εγκληματική εισβολή του Πούτιν στην Ουκρανία συνεχίζεται για πέμπτο χρόνο παρά την παγκόσμια κατακραυγή. Ο αδιέξοδος πόλεμος που ξεκίνησε ο Τραμπ στο Ιράν όπως και η εμμονή του για την προσάρτηση της Γροιλανδίας στις Ηνωμένες Πολιτείες δείχνουν ότι είναι έτοιμος να υποστηρίξει ως το τέλος ακόμα και τις πιο αυθαίρετες και προκλητικές αποφάσεις του. Στα ίδια βήματα και ο Ερντογάν, ο οποίος, με πρόσχημα το όραμα της «γαλάζιας πατρίδας», προωθεί σταδιακά τον ηγετικό περιφερειακό ρόλο της Τουρκίας.

Οι γεωπολιτικές εντάσεις και οι πόλεμοι, σε συνδυασμό με τις αυξανόμενες σε παγκόσμιο επίπεδο κοινωνικές ανισότητες, ανέδειξαν το μεταναστευτικό ως το κορυφαίο πρόβλημα της εποχής. Η ευημερούσα πλευ-

ρά του πλανήτη – κυρίως η Ευρώπη και η Β. Αμερική – φάνηκε ανέτοιμη και απρόθυμη να το αντιμετωπίσει οργανωμένα με βάση τις αξίες της δημοκρατίας και της ανθρώπινης αλληλεγγύης. Οι δυτικές κοινωνίες όχι μόνο δεν ήταν διατεθειμένες να μοιραστούν ένα μικρό έστω κομμάτι της ευημερίας τους αλλά, αντίθετα, σε πολλές χώρες τροφοδότησαν το ακροδεξιό-αντιμεταναστευτικό κύμα με τραγικές συχνά συνέπειες. Ο επεκτατικός εθνικισμός, ο ακραίος ρατσισμός και ο θρησκευτικός σκοταδισμός αποτέλεσαν το στέρεο υπόβαθρο για τη στήριξη μιας σειράς αυταρχικών αντιδημοκρατικών καθεστώτων.

Τραμπ Vs Ενωμένης Ευρώπης

Όσοι είχαν την ψευδαίσθηση ότι η δραματική κατάληξη της επίθεσης στο Καπιτώλιο με την οποία ολοκληρώθηκε η πρώτη θητεία Τραμπ, θα τον αποθάρρυνε για τη στήριξη ανάλογων τραμπουκισμών στη διάρκεια της νέας του παραμονής στο Λευκό Οίκο έπεσαν έξω. Αντίθετα, ο αμερικανός πρόεδρος δεν δίστασε να δώσει χάρη στους εισβολείς οπαδούς του κάνοντας σαφείς τις προθέσεις του. Οι αλλοπρόσωλλες αποφάσεις και τα συνεχή πισωγυρίσματα απεικονίζουν την αντιφατική συμπεριφορά του Τραμπ σε όλους τους τομείς είτε πρόκειται για την οικονομία και τους δασμούς είτε για την εξωτερική πολιτική και τις πολεμικές συγκρούσεις. Με την επίθεση στο Ιράν, το μόνο που κατάφερε είναι να προσθέσει τα στενά του Ορμούζ στην παγκόσμια λίστα των προβλημάτων της μεταφοράς ενέργειας.

Η δεύτερη θητεία Τραμπ διακρίνεται από μια εμμονική εκστρατεία υπονόμευσης των διεθνών θεσμών, καθώς και των δομών της δυτικής συμμαχίας. Επιχειρεί, σε κάθε ευκαιρία, να απαξιώσει και να υποκαταστήσει τον ρόλο του ΟΗΕ ενώ, ταυτόχρονα, επιτίθεται συστηματικά στους ευρωπαίους συμμάχους των ΗΠΑ ακόμα και στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ. Η γοητεία που ασκούν στον Τραμπ ο αυταρχισμός και η απέχθειά του προς τις αρχές του φιλελευθερισμού αλλάζουν τις ισορροπίες στον πλανήτη υπέρ της «συμμαχίας του κακού». Ο τραμπισμός δεν θα εξαφανιστεί

SHONAGH BAE

με τη λήξη της θητείας Τραμπ. Αντίθετα, εξελίσσεται σε ένα επικίνδυνο λαϊκιστικό-αντισυστημικό ρεύμα που απειλεί τις ΗΠΑ και ολόκληρο τον δυτικό κόσμο.

Η Ενωμένη Ευρώπη αποδείχτηκε ο αδύναμος κρίκος των πρωτόγνωρων παγκόσμιων ανακατατάξεων. Στον αιφνιδιασμό της από την εισβολή του Πούτιν στην Ουκρανία και τις πολεμικές συρράξεις στη Μέση Ανατολή ήρθε να προστεθεί η αμνηχανία μπροστά στην αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά του Τραμπ. Τόσο η ενεργειακή της εξάρτηση από τη Ρωσία όσο και η αμυντική της εξάρτηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες κατέρρευσαν σε μικρό χρονικό διάστημα, με την αυτονομία της να παραμένει το μεγάλο και δυσεπίλυτο ζήτημα. Η επιτάχυνση των διαδικασιών της ενιαιοποίησης με βάση τις εκθέσεις-προτάσεις Ντράγκι και Λέτα θα είναι καθοριστική για τη μελλοντική της πορεία.

Ωστόσο, το τελευταίο οχυρό της φιλελεύθερης δημοκρατίας στον κόσμο είναι υποχρεωμένο να δίνει μάχες και στο εσωτερικό του. Το βάλτωμα των διαδικασιών της ολοκλήρωσης, η διεύρυνση των ανισοτήτων Βορρά-Νότου και το μεταναστευτικό πρόβλημα άφησαν ανοιχτό πεδίο δράσης στον ακροδεξιό λαϊκισμό ο οποίος, το 2016, πέτυχε με το Brexit μια μεγάλη νίκη. Εκτοτε, το ακροδεξιό τσουνάμι κινείται ολοένα και πιο ορμητικά. Η Λε Πεν θα επιχειρήσει του χρόνου, έστω και με «βραχιολάκι», νέα έφοδο στο Μέγαρο των Ηλυσίων, ενώ στη Γερμανία το νεοφασιστικό

Afd προηγείται στις δημοσκοπήσεις και η «φρόνιμη» Μελόνι εδραιώνεται στην Ιταλία. Η φιλελεύθερη Ευρώπη οφείλει να υψώσει δημοκρατικά αναχώματα όσο είναι καιρός.

Ο ρόλος της Ελλάδας

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μια κομβική για τη συγκυρία γεωπολιτική θέση, καθώς υφίσταται άμεσα τις συνέπειες τόσο των γειτονικών της πολέμων όσο και της αδυναμίας της Ευρώπης να αντιπαρατάξει μια πειστική απάντηση στα ζητήματα της άμυνας και της ασφάλειάς της. Η απόφαση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας – κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης – να στηρίξει τη δοκιμαζόμενη Ουκρανία συνιστά ευθεία απάντηση στον διεθνή αναθεωρητισμό ο οποίος απειλεί και την ίδια. Εξίσου σημαντική είναι και η ενεργή συμμετοχή σε κάθε πρωτοβουλία που αφορά τη θεσμική, αμυντική και οικονομική θωράκιση της ευρωπαϊκής αυτονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτική απομόνωση των κάθε λογής ντόπιων λαϊκιστών, πούτινιστών κ.λπ. είναι επιτακτική ανάγκη.

Η χώρα μας χρειάζεται, μαζί με τον απόλυτο συγχρονισμό της με τα βήματα της Ευρώπης στα ζητήματα της ενιαιοποίησης της εξωτερικής πολιτικής και της ασφάλειας, να χαράξει και τη δική της μακροπρόθεσμη στρατηγική στα θέματα της επίλυσης των ιδιαίτερων εθνικών προβλημάτων και γεωπολιτικών εκκρεμοτήτων. Η στρατηγική

Η «συμμαχία του κακού», με «αρχηγό» τον τραμπισμό, εξελίσσεται σε ένα επικίνδυνο λαϊκιστικό-αντισυστημικό ρεύμα που απειλεί τις ΗΠΑ και ολόκληρο τον δυτικό κόσμο

αυτή, η υλοποίηση της οποίας υπερβαίνει τα χρονικά όρια μιας κυβερνητικής θητείας –στη διάρκεια της οποίας η κάθε κυβέρνηση θα έχει την ευθύνη των χειρισμών–, θα πρέπει να αποφασίζεται συλλογικά στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού συστήματος ώστε να συναντά την ευρύτερη δυνατή αποδοχή των πολιτικών δυνάμεων και των πολιτών.

Ο 20ός αιώνας ήταν ο αιώνας των μεγάλων «ιδεολογικών» πολέμων και συγκρούσεων. Ο φασισμός και ο κομμουνισμός, ξεκινώντας από εντελώς διαφορετικές αντιλήψεις για την οργάνωση της κοινωνίας και τα ανθρώπινα ιδανικά, οδήγησαν σε στυγνά ολοκληρωτικά καθεστώτα απέναντι στα οποία η δυτική δημοκρατία βγήκε νικήτρια. Ο 21ος αιώνας εξελίσσεται σε έναν διαρκή αγώνα για την υπεράσπιση της ανθρώπινης υπόστασης και της ζωής στον πλανήτη.

Η κυρίαρχη σύγκρουση σήμερα στον κόσμο διεξάγεται ανάμεσα στις δυνάμεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας και στον επελαύνοντα αυταρχισμό σε όλες του τις εκφάνσεις. Από την έκβαση αυτής της αναμέτρησης θα κριθεί το μέλλον της ανθρωπότητας. Η άμεση συγκρότηση ενός ισχυρού, παγκόσμιου αντιαυταρχικού μετώπου – της «συμμαχίας του καλού» – που θα διαμορφωθεί τόσο στους διεθνείς θεσμικούς οργανισμούς όσο και στα σύγχρονα δημοκρατικά κοινωνικά κινήματα είναι προϋπόθεση για τη νίκη του ορθολογισμού, της παγκόσμιας ειρήνης και της φιλελεύθερης δημοκρατίας. ●

Μόνο για χάρη της ειρήνης, της δίκαιης ειρήνης

Μια καλή διακυβέρνηση θα πρέπει να εξηγεί πώς η βία του πολέμου προστατεύει τους πολίτες της

1. «Εξημερωμένος από το ανθρώπινο πνεύμα»

Η νεωτερικότητα προσπάθησε συστηματικά να αξιολογήσει και να ρυθμίσει τον πόλεμο. Η θεωρία του δίκαιου πολέμου προσεγγίζει τον πόλεμο ως ένα φαινόμενο επιδεκτικό νομικής αξιολόγησης, εννοιολογικής διασαφήνισης και κανονιστικής δικαιολόγησης. Τα κίνητρα πίσω από αυτές τις προσπάθειες ποικίλλουν. Όλες όμως οι προσπάθειες αναγνωρίζουν τον πόλεμο ως μια πραγματικότητα με κανονιστικές επιπτώσεις στη ζωή των κρατών και των λαών. Είναι μια κατάσταση που δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ή να ξεχάσουμε. Η παρουσία της συλλογικής βίας δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι φυσιολογική και ότι πρέπει να γίνει αποδεκτή ως τέτοια. Όπως σημειώνει ο Γκρότιους: «Η βία είναι χαρακτηριστικό των ατίθασων θηρίων, και η βία εκδηλώνεται εντονότερα στον πόλεμο· γι' αυτό θα πρέπει να προσπαθούμε να την εξημερώσουμε με ανθρώπινο πνεύμα, γιατί αν μιμούμαστε απλώς τα αγρίμια κινδυνεύουμε να ξεχάσουμε ότι είμαστε άνθρωποι» (De jure belli ac pacis, III, 25.1, 2). Τα δεινά του πολέμου και η ηθική διάβρωση των εμπόλεμων κοινωνιών υπονομεύουν το παρόν και το μέλλον τους. Δεν υπάρχει τίποτα ηρωικό ή πατριωτικό στο να αφαιρείς τη ζωή άλλων ανθρώπων, και οι στρατιώτες που έχουν εμπλακεί σε τέτοιες δραστηριότητες φέρουν συνήθως το βάρος για το υπόλοιπο της ζωής τους, όπως ένας οδηγός που σκότωσε έναν πεζό χωρίς δική του υπαιτιότητα.

Γράφει ο
Κωνσταντίνος Α. Παπαγεωργίου

*Ομότιμος
καθηγητής της
Νομικής Σχολής
του ΕΚΠΑ*

2. Ακατάλληλο εργαλείο για κρατική πολιτική

Για αιώνες τα σύγχρονα κράτη χρησιμοποίησαν τον πόλεμο ως εργαλείο για την αναζήτηση πόρων, την εδαφική επέκταση και την εμπέδωση της ισχύος τους. Ωστόσο, με βάση την εμπειρία μας από τον 20ό αιώνα, αναγνωρίσαμε σταδιακά ότι οι λεγόμενοι *λόγοι κρατικού συμφέροντος* δεν καθιστούν τον πόλεμο νόμιμο. Το γεγονός ότι ο πόλεμος μπορεί να αποφέρει ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε ένα έθνος και στους ηγέτες του δεν μπορεί ποτέ να αποτελεί επαρκή λόγο για να σκοτώνει κανείς και να σκοτώνεται. Ακόμη και οι ισχυρότεροι δεν μπορούν μακροπρόθεσμα να περιμένουν ότι θα ωφεληθούν πραγματικά από αυτόν. Υπό αυτή την έννοια, ο πόλεμος είναι τοξικός για όλους, φίλους και εχθρούς, θύτες και θύματα, ισχυρούς και αδύναμους. Αλλά οι πόλεμοι εξακολουθούν να συμβαίνουν και να επισύρουν βαρύ τίμημα.

3. Ο πόλεμος ως αναπόφευκτη ανωμαλία

Τα ιστορικά δεδομένα δείχνουν το αναπόφευκτο του πολέμου. Παρόλο που οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές ως αποτέλεσμα του πολέμου μειώθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ένοπλες συγκρούσεις ανά την υφήλιο δεν υποχώρησαν πραγματικά ποτέ. Από την άλλη πλευρά, οι κανονιστικές διαισθήσεις και οι ηθικές και νομικές αρχές υποστηρίζουν το αντίθετο συμπέρασμα,

δηλαδή ότι ο πόλεμος συνιστά μια πολιτική, νομική και ηθική ανωμαλία. Θα πρέπει επομένως να κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας για να εξαλείψουμε αυτή την ανώμαλη πραγματικότητα. Η αναγνώριση αυτού του παραδόξου απαιτεί από μας μια ηθική και πολιτική στάση. Μια θεμελιώδης δέσμευση θα πρέπει να είναι η απόρριψη του πολέμου ως ενδεικνυόμενης μεθόδου για την επιβολή του δικαίου. Αντίθετα με ό,τι πίστευε ο Γκρότιους, ο πόλεμος δεν είναι μέσο για να βρούμε το δίκιο μας ή να λύσουμε τις διαφορές μας. Αυτό στο οποίο θα πρέπει να αποσκοπεί κανείς είναι η ειρήνη με δίκαια μέσα, δηλαδή η ειρήνη που δεν επιβάλλεται με τη βία. Αλλωστε, μόνο η δίκαιη ειρήνη μπορεί να είναι και μια διαρκής ειρήνη.

Η προσέγγιση του Γκρότιους ήταν πιθανότατα κατάλληλη για την εποχή του, δηλαδή την εποχή των θρησκευτικών πολέμων στην

GERARD TER BORCH

«Η επικύρωση της Συνθήκης του Μίνστερ» του Χέραρντ τερ Μπορχ, 1648. Απεικόνιση της Συνθήκης της Βεσφαλίας, η οποία υπεγράφη σε μια εποχή σταδιακής κατάρρευσης της «μεσαιωνικής αναρχίας» την οποία διαδέχθηκε το βεσφαλιανό «εδαφικό» κράτος. Το κράτος αυτό ασκούσε την κυριαρχία του σε συγκεκριμένη επικράτεια και χαρακτηριζόταν από θρησκευτική ομοιομορφία. Η θεωρία του δικαίου πολέμου από την άλλη πλευρά, ενώ δεν διεκδικούσε πια οικουμενική δικαιοδοσία σε κατακτημένους λαούς και εδάφη, είχε αξία για οποιονδήποτε υποστήριζε ότι προστατεύει ένα δικαίωμα ή αποκαθιστά μια αδικία

Ευρώπη που κατέληξαν στην ειρήνη της Βεσφαλίας. Ήταν η εποχή της σταδιακής κατάρρευσης της «μεσαιωνικής αναρχίας», η οποία επιβίωνε χάρη στην οικουμενική δικαιοδοσία του Πάπα και του Αυτοκράτορα και συνέπιπτε με το άνοιγμα των εμπορικών δρόμων προς την Ανατολή. Τη «μεσαιωνική αναρχία» διαδέχθηκε το βεσφαλιανό «εδαφικό» κράτος που ασκούσε την κυριαρχία του σε συγκεκριμένη επικράτεια και χαρακτηριζόταν από θρησκευτική ομοιομορφία. Η θεωρία του δικαίου πολέμου από την άλλη πλευρά, ενώ δεν διεκδικούσε πια οικουμενική δικαιοδοσία σε κατακτημένους λαούς και εδάφη, όπως συνέβαινε την περίοδο της επέκτασης των καθολικών ηγετών, είχε αξία για οποιονδήποτε υποστήριζε ότι προστατεύει ένα δικαίωμα ή αποκαθιστά μια αδικία. Αν και η *κυριαρχία* στο βεσφαλιανό κράτος εννοείτο στενά, η αντίληψη του Γκρότιους

για ένα σύστημα ανεξάρτητων κρατών ήταν κανονιστικά πιο γόνιμη γιατί βασιζόταν στην ιδέα της ατομικής και συλλογικής ελευθερίας και αυτονομίας. Παρά την πολιτική του μεροληψία που ευνοούσε εκ του αποτελέσματος τα ολλανδικά συμφέροντα, το διανοητικό επίτευγμα του Γκρότιους ίσχυε ουσιαστικά για όλους.

4. Τα κράτη υπάρχουν για να μας προστατεύουν

Η απώτατη νομιμοποίηση ενός κράτους εξαρτάται από την ικανότητά του να ιεραρχεί και να προστατεύει την ελευθερία, τα δικαιώματα και την ευημερία των πολιτών του. Τα κράτη είναι σύνθετοι θεσμοί με τεράστια ισχύ και η τελική νομιμοποίησή τους εξαρτάται από την προστασία των πολιτών τους. Ωστόσο οι πολίτες ενός κράτους δεν αποτε-

λούν το μοναδικό μέλημά του. Τα κράτη δεν αυτονομιοποιούνται και η κυριαρχία τους είναι πιο διαπερατή και δυναμική από όσο θα μπορούσε κανείς να υποθέσει. Αντλούν νομιμοποίηση και από τις συναλλαγές τους με άλλους (κράτη, λαούς και ανθρώπους που δεν είναι πολίτες τους), πράγμα που σημαίνει ότι η επιδίωξη της ελευθερίας των δικών τους πολιτών δεν μπορεί να εξουδετερώνει πλήρως ή να επικαλύπτει τις προσδοκίες των άλλων. Το διεθνές δίκαιο και η ηθική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενσωματώνουν αυτήν την οικουμενικότητα προσδοκιών.

Επιπλέον, επειδή μια καλή διακυβέρνηση θα πρέπει να είναι πάντα σε θέση να εξηγήσει πώς ακριβώς η βία του πολέμου προστατεύει τους πολίτες της, η εστίαση στις ελευθερίες και τα δικαιώματα των δικών της πολιτών ασκεί μια επιπλέον πίεση στην κρατική πολιτική και την επιλογή της άσκησης βίας ως μεθόδου επίλυσης διαφορών. Οι όροι που θέτει το *jus ad bellum* (το κατ' αρχήν δικαίωμα προσφυγής στον πόλεμο), ιδιαίτερα οι προϋποθέσεις της «δίκαιης αιτίας», του «έσχατου μέσου» και της «αναλογικότητας» μεταφέρουν, θεωρητικά τουλάχιστον, ένα βάρος απόδειξης σε όσους επιλέγουν τον πόλεμο. Μια καλή διακυβέρνηση θα πρέπει πάντα να είναι σε θέση να εξηγήσει πώς ακριβώς η βία του πολέμου προστατεύει τους πολίτες της. Αλλά αυτή η πτυχή, στην οποία πρυτανεύει πρωτίστως ο εθνικός εγωισμός, είναι ευεργετική και για τους πολίτες των αντιπάλων.

5. Τι θα πρέπει επομένως να κάνει ένα κράτος που παίρνει σοβαρά τους πολίτες του;

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι ερμηνείας αυτού του απαιτητικού καθήκοντος. Εάν ένα κράτος αποβλέπει στη δίκαιη ειρήνη, τότε ο πόλεμος δεν μπορεί ποτέ να αποτελεί επιλογή. Η βίαιη επίλυση των συγκρούσεων θα πρέπει να αντικατασταθεί από διαπραγματεύσεις σε ακριβοδίκαιο πλαίσιο, θεσμούς διαιτησίας ή διεθνή δικαστήρια. Αυτή οφείλει να είναι η σταθερή επιδίωξη κάθε υποκειμένου της διεθνούς κοινωνίας. Ωστόσο, η βολονταριστική και μεροληπτική ανάγνωση των ιδίων συμφερόντων και δικαιωμάτων περιπλέκει τα πράγματα. Η ειρήνη μπορεί να αποβεί μια υπερβολικά ισχυρή δέσμευση απέναντι στην ωμή επιθετικότητα που συχνά ενθαρρύνεται και από τη διαφορά ισχύος. Εάν απορρίπτουμε τη βία ακόμη και όταν δεχόμαστε επίθεση, αυτό μπορεί να είναι ηρωικό για εμάς, αλλά έχει συνέπειες για τους πολίτες που δεν είναι διατεθειμένοι να παραδώσουν τα δικαιώματα και την ελευθερία τους.

Προφανώς, δεν δικαιούται κανείς να προκαλέσει τον Γ' Παγκόσμιο Πόλεμο για να υπερασπιστεί ένα χωριό, αλλά υπάρχουν σαφή όρια στο τι απαιτεί η λογική από μια χώρα που αντιμετωπίζει επιθετικότητα. Δυστυχώς, η συγκρουσιακή δυναμική φτάνει μερικές φορές σε ένα σημείο χωρίς επιστροφή. Αλλά ακόμη και τότε, δεν πρέπει ποτέ κανείς να χάνει από τα μάτια του τον βασικό στόχο που είναι η δίκαιη ειρήνη. Πιστεύω ότι οι απαιτήσεις του *jus in bello*, του δικαίου ως προς τη διεξαγωγή του πολέμου, και οι κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου αναπτύχθηκαν για αυτό τον λόγο. Η τήρηση των κανόνων κατά τη διάρκεια του πολέμου, ο σεβασμός για τον εχθρό, τους στρατιώτες του και πάνω απ' όλα τους αμάχους πολίτες του (βλ. αρχή της διάκρισης) καθιστούν δυνατή την ειρήνη την επαύριον του πολέμου.

6. Η θεωρία του δικαίου πολέμου θέτει φραγμούς

Ενα προσωρινό συμπέρασμα είναι συνεπώς ότι ο πόλεμος και η βία δεν μπορούν να αποφύγουν με μια μονοκοντυλιά τη νομική αξιολόγηση και δεν μπορούν να αποκλειστούν από την επικράτεια του δικαίου. Αν και έχουμε σοβαρούς λόγους να θέσουμε κάθε πόλεμο εκτός νόμου, δεν πρέπει ταυτόχρονα να παραλείψουμε να κάνουμε τις απαραίτητες διακρίσεις, διαφοροποιήσεις και κατηγοριοποιήσεις. Η νομιμότητα και η παρανομία έχουν πολλές αποχρώσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η χρήση βίας μπορεί να είναι αναγκαία και να υπαγορεύεται από μια ισχυρότερη υποχρέωση όπως η υπεράσπιση της ελευθερίας. Επιπλέον, η «πραγματικότητα του πολέμου», ανεξάρτητα από τον κατ' αρχήν χαρακτηρισμό της, αναγνωρίζει ιδιαίτερες υποχρεώσεις και δικαιώματα τόσο στους μάχιμους όσο και στους αμάχους. Μήπως όμως «αίροντας το άδικο» του πολέμου ανά περίπτωση συμβάλλουμε στη συσκότιση της φρίκης και τη

Επιχειρήματα που αφορούν εγκλήματα που συνέβησαν στο απώτατο παρελθόν, βίαιες κατακτήσεις, γενοκτονίες και εκτοπίσεις πληθυσμών, πολιτικές πάσης φύσεως διακρίσεων, φριχτές πράξεις που έχουν τελεστεί από ιμπεριαλιστικές και αποικιοκρατικές δυνάμεις εις βάρος αυτοχθόνων, δεν έχουν καμία ισχύ. Η ανάληψη ευθύνης και το ηθικό εκτόπισμα αυτού του καταλογισμού δεν μπορούν να δικαιολογήσουν έναν νέο κύκλο βίας

δικαιολόγηση σταυροφοριών;

Πολλά εγκλήματα έχουν πράγματι διαπραχθεί στο όνομα της δικαιοσύνης. Η πολιτική ρητορική κινητοποιεί πολλές φορές υψηλά ιδεώδη αλλά η επίκληση αυτή γίνεται καταχρηστικά. Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» στον απόηχο της 11ης Σεπτεμβρίου αποτελεί εξέχον παράδειγμα. Πολλές επεμβάσεις («ανθρωπιστικές», «αλλαγή καθεστώτος», «όπλα μαζικής καταστροφής» κ.λπ.) ήταν εξ αρχής ψευδεπίγραφες. Δεν φταίει η «θεωρία του δικαίου πολέμου» για αυτό. Η θεωρία θέτει αντίθετα φραγμούς σε αφανή κίνητρα και υποβολιμαίους στόχους που δεν είναι αποδεδειγμένα αμυντικού χαρακτήρα και επιδιώκονται με δυσανάλογο τρόπο για όλους. Κάνει όμως κάτι ακόμα πιο σημαντικό. Αποτρέπει αναδρομές στην προϊστορία των συγκρούσεων που γίνονται σε αναζήτηση δικαιολογητικής βάσης για το σήμερα. Η ΘΔΠ επικεντρώνεται στο «εδώ και τώρα» και αυτό έχει μεγάλη πρακτική σημασία, αν σκεφτούμε το υπόβαθρο των συγκρούσεων στην Ουκρανία και στη Μέση Ανατολή.

Επιχειρήματα που αφορούν εγκλήματα που συνέβησαν στο απώτατο παρελθόν, βίαιες κατακτήσεις, γενοκτονίες και εκτοπίσεις

πληθυσμών, πολιτικές πάσης φύσεως διακρίσεων, φριχτές πράξεις που έχουν τελεσθεί από ιμπεριαλιστικές και αποικιοκρατικές δυνάμεις εις βάρος αυτοχθόνων, δεν έχουν καμία ισχύ εδώ και για έναν συγκεκριμένο λόγο. Η ανάληψη ευθύνης για κάτι που συνέβη στο απώτατο παρελθόν και το ηθικό εκτόπισμα αυτού του καταλογισμού (που ασφαλώς οφείλει να γίνει στο κατάλληλο πλαίσιο) δεν μπορεί να δικαιολογήσει έναν νέο κύκλο βίας. Αξίζει εδώ να θυμηθούμε την *Ορέστεια* του Αισχύλου και τα διδάγματά του του τεράστιου έργου. Για ένα δώσει ένα τέλος στους ατελείωτους, κύκλους της βίας στον οίκο των Ατρείδων η θεά Αθηνά ιδρύει ένα δημόσιο δικαστήριο που αποφασίζει αυθεντικά για την αθώωση του Ορέστη. Ο,τι και να έχει συμβεί στο παρελθόν, άλλο αίμα δεν θα πρέπει να κυθεί.

7. Η θεωρία του δικαίου πολέμου και το ευρύτερο πλαίσιο

Όπως είπαμε πιο πριν, η θεωρία του δικαίου πολέμου προϋποθέτει την ύπαρξη μιας (αναλογικής) δίκαιης αιτίας για τον πόλεμο, η οποία σήμερα δεν είναι άλλη από

REUTERS/DAWUD ABU ALKAS

την άμυνα (στο παρελθόν η δίκαιη αιτία περιλάμβανε την αποκατάσταση αδικιών και την τιμωρία τους). Κανονικά λοιπόν οι αυστηρές προϋποθέσεις που θέτει η θεωρία του δίκαιου πολέμου θα έπρεπε να δημιουργούν ένα ανάχωμα σε κάθε σκόπιμη εκμετάλλευση συμβάντων από το απώτατο παρελθόν ως δικαιολόγηση για την άσκηση βίας σήμερα.

Θα πρέπει ωστόσο να συνυπολογίσουμε το ευρύτερο πλαίσιο μέσα από το οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις και το πλαίσιο αυτό δεν είναι ποτέ ουδέτερο. Η θεωρία του δίκαιου πολέμου καθορίζει τη δικαιοσύνη ή αδικία του πολέμου πάντα μέσα από ένα πολιτικό πλαίσιο που συνήθως εμπεριέχει και τις κοινωνικές, οικονομικές ή πολιτιστικές (θρησκευτικές) αιτίες μιας πολιτικής ανισορροπίας. Η βία δεν προέρχεται από το πουθενά αλλά αντίθετα επηρεάζεται από την υποκείμενη ανισορροπία. Το ερώτημα είναι αν αυτή η ανισορροπία θα πρέπει να επιτραπεί να επηρεάσει το ζήτημα της δικαιοσύνης του πολέμου. Η σωστή απάντηση είναι ότι δεν θα έπρεπε. Ο πόλεμος δεν είναι ο κατάλληλος τρόπος για τη διευθέτηση των διαφορών. Η απονομιμοποίηση της βίας θα

πρέπει ωστόσο να συμβαδίζει με μια δικαιότερη πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή. Η καταπίεση, η εκμετάλλευση, η ανελευθερία φέρνουν τη βία. Η δίκαιη ειρήνη θα πρέπει με άλλα λόγια να είναι μια ηθικά και πολιτικά βιώσιμη επιλογή, αλλά θα πρέπει να εκπορεύεται από το δίκαιο, όχι από την ωμή ισχύ.

Αυτός είναι πρωτίστως ο λόγος για τον οποίο θεωρούμε το δικαίωμα ενός λαού να ζει με τους δικούς του όρους, ελεύθερος από ξένη κυριαρχία και αυτόνομος, ως ένα ευγενές ιδεώδες. Ο Μάικλ Γουόλτσερ στο διάσημο έργο του «Δίκαιοι και άδικοι πόλεμοι» συνέδεσε το δικαίωμα ενός λαού να υπερασπίζεται τον εαυτό του με την αξία της αυτόνομης κοινοτικής ζωής. Το δικαίωμα της εθνικής αυτοδιάθεσης ήταν ένα ιδανικό που είχε μεγάλη απήχηση την περίοδο του γέννησης εθνικών κρατών μετά τη διάλυση των αυτοκρατοριών αλλά και αργότερα εξαιτίας της αποαποικιοποίησης. Η επίκληση της ελευθερίας επανασυνδέει την κυριαρχία ενός λαού σε μια επικράτεια με μια βαθύτερη αξία. Ωστόσο, οι αγώνες για αυτοδιάθεση περιπλέκονται όταν σχετίζονται με ευρύτερους πολιτικούς και οικονομικούς ανταγωνισμούς που προέκυψαν στον απόηχο της αποαποικιοποίησης.

Ο αγώνας για πολιτική, ιδεολογική, οικονομική και μερικές φορές θρησκευτική κυριαρχία είναι πολλές φορές το βαθύτερο υπόβαθρο των πολέμων. Στις μέρες μας φυσικά, η θεωρία του δίκαιου πολέμου και το διεθνές δίκαιο ορίζουν την άμυνα ως τη μόνη δίκαιη αιτία. Η άμυνα ωστόσο είναι μια σχετική ελαστική έννοια και μπορεί να διευρυνθεί κατά βούληση. Οπως έχουν σήμερα τα πράγματα είναι αμφίβολο αν η εθνική αυτοδιάθεση επαρκεί ως δικαιολογητική βάση για έναν πόλεμο, ιδιαίτερα εφόσον η αναζήτηση της συλλογικής ελευθερίας μπορεί να γίνει αντικείμενο εύλογης διαπραγμάτευσης με ακριβοδίκαιους όρους. Ένα δημοκρατικό κράτος πληροί αυτές τις προϋποθέσεις. Εξάλλου, οι παγκόσμιοι ανταγωνισμοί και οι συναφείς συγκρούσεις μόνο με ειρηνικά μέσα μπορούν να επιλυθούν, δηλαδή με ένα νομικό πλαίσιο που θα ικανοποιεί το αίτημα της δίκαιης εκπροσώπησης συμφερόντων.

8. Εναλλακτικές στον πόλεμο

Η ειρήνη είναι συνώνυμη με το δίκαιο κατά την παροιμιώδη διατύπωση του Καντ και ο πόλεμος με την ανομία. Ποιος όμως θα θέσει τον πόλεμο εκτός νόμου αν δεν υπάρχει μια υπέρτατη αυθεντία, αρμόδια και ικανή να επιβάλει τον νόμο; Η εμπειρία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο προσέφερε στη διεθνή κοινωνία ορισμένα ενδιαφέροντα θεσμικά εργαλεία. Το Διεθνές Δίκαιο και τα δικαστήρια απέκτησαν ισχύ στον βαθμό που μετά τον πόλεμο διαμορφώθηκαν εξ ανάγκης οι συνθήκες για συναίνεση. Επικράτησε έτσι, έστω και μέσα από τη βάρβαρη διαίρεση της Ευρώπης, η ειρήνη, γεννήθηκαν νέοι θεσμοί, και δημοσιεύτηκαν σπουδαία κείμενα. Οι διατυπώσεις του προοιμίου του Χάρτη των

Ηνωμένων Εθνών είναι αξιομνημόνευτες ως προς αυτό.

Φυσικά πολλά πήγαν στραβά κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά τουλάχιστον τα χειρότερα αποτράπηκαν. Τώρα βιώνουμε ξανά μια επιστροφή σε μια νεομεσαιωνική αναρχία. Τα κράτη (αλλά και οι μη κρατικές «συλλογικότητες») πρέπει πρώτα να κατανοήσουν ότι ο πόλεμος δεν είναι προς το συμφέρον κανενός. Οι διαφορές και οι συγκρούσεις πρέπει να επιλύονται με μη βίαιο τρόπο που να βασίζεται σε κανόνες και όχι στην ωμή δύναμη. Η ισχύς πρέπει να ελέγχεται από κανόνες. Το δύσκολο καθήκον της δίκαιης ειρήνης μπορεί να εκπληρωθεί μόνο με τη δημιουργία διεθνών θεσμών που να είναι σε θέση να εγγυηθούν:

1. Αντιπροσωπευτικότητα και δικαιοσύνη στη διαμόρφωση και την εφαρμογή των κανόνων (Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, διεθνή δικαστήρια και θεσμοί διαιτησίας).
2. Ένα ακριβοδίκαιο πλαίσιο για το εμπόριο μεταξύ των εθνών και την εκμετάλλευση των ιδίων αλλά και των κοινών πόρων της γης (περιβάλλον).
3. Ένα σύστημα αποτελεσματικής, μη βίαιης επιβολής ακριβοδίκαιων κανόνων, π.χ. ο αποκλεισμός των παραβατών από την οικονομική συνεργασία για τους ορθούς λόγους.

9. Σφίγγοντας τη θηλιά

Ο πόλεμος είναι το ακριβώς αντίθετο της δικαιοσύνης, αλλά η τοξική και επιβλαβής επενέργειά του δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με μια ολοκληρωτική απόρριψη και καταδίκη. Η απλή καταδίκη του πολέμου ως παράνομης πράξης και η άρνηση ανάληψης δράσης ισοδυναμεί με το να εγκαταλείψουμε τη μοίρα μας στο έλεος του τυχαίου. Είναι σαν να αρνείσαι να μιλήσεις σε κάποιον που κρατάει ομήρους στα χέρια του. Από την άλλη δεν επιτρέπεται να παραβλέψουμε το δικαίωμα ενός λαού να υπερασπιστεί την ελευθερία του όταν αυτή απειλείται. Η απλουστευτική καταδίκη του πολέμου γενικώς μάς στερεί τέλος τις λεπτές διαφοροποιήσεις μεταξύ επιτιθέμενων και θυμάτων, υποκινήτων και στρατιωτών, μαχητών και αμάχων. Αλλωστε, ο ειρηνισμός δεν είναι ποτέ η ορθή απάντηση απέναντι σε κάποιον που επιτίθεται, και σπάνια φέρνει την ειρήνη. Αντίθετα, το δίκαιο θα πρέπει να διαφοροποιεί τις εκδοχές του πολέμου («δίκαιος» ή «άδικος», «αναλογικός» ή «δυσανάλογος», «προστατευτικός» ή «βλαπτικός» για τους αμάχους» κ.λπ.), να παρακολουθεί τις συνέπειές του και να αξιολογεί προσεκτικά τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων. Το δίκαιο, διεισδύοντας στο φαινόμενο του πολέμου και σε όλες τις διαφορετικές διαστάσεις του, μπορεί έτσι να σφίγγει σταδιακά τον βρόχο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, αλλά για συγκεκριμένους λόγους, ως εσχάτη ανάγκη για την υπεράσπιση της ελευθερίας και υπό τον όρο ότι διεξάγεται με τον μέγιστο σεβασμό στους κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου (jus in bello). ●

Η απώτατη νομιμοποίηση ενός κράτους εξαρτάται από την ικανότητά του να ιεραρχεί και να προστατεύει την ελευθερία, τα δικαιώματα και την ευημερία των πολιτών του. Το διεθνές δίκαιο και η ηθική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενσωματώνουν την οικουμενικότητα προσδοκιών

ΧΕΝΡΙ ΤΙΛΜΑΝ

Η Νέα Θαλάσσια Διαδρομή στην Κορυφή του Κόσμου

Ο βρετανός επιχειρηματίας και επιστήμονας εξηγεί στο «Int.» τη γεωπολιτική σημασία του διαδρόμου που συνδέει το Βλαδιβοστόκ με την Αγία Πετρούπολη

Το 2013, η Κίνα έγινε δεκτή ως παρατηρητής στο Αρκτικό Συμβούλιο, έναν διακυβερνητικό οργανισμό που δημιουργήθηκε το 1996 στην Οτάβα για να προωθήσει τη συνεργασία σε θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής και βιώσιμης ανάπτυξης. Τότε, η τήξη των πολικών πάγων δεν είχε ακόμη εξελιχθεί σε γεωπολιτικό σημείο τριβής. Σήμερα, τα κύματα καύσωνα στην Ευρώπη ενισχύουν την εκτίμηση ότι οι αρκτικοί πάγοι μπορεί να εξαφανιστούν μέχρι το τέλος του αιώνα. Η αλλαγή έχει μετατοπιστεί από το μέλλον στο παρόν.

Ο Henry Tillman είναι βρετανός επιχειρηματίας και επιστήμονας, πρώην διεθνής τραπεζίτης, που έχει ιδρύσει αρκετές εταιρείες, μεταξύ των οποίων την Asia Investment Research Global, η οποία παρακολουθεί την ενεργειακή μετάβαση, και την Ayana Research, μια συμβουλευτική εταιρεία στο Λονδίνο με επίκεντρο τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τα κρίσιμα ορυκτά στις αναδυόμενες αγορές. Το 2018, ο Tillman

Συνέντευξη
στον **Ηλία
Ρουμπάνη**

Διεθνολόγος,
συνεργάτης
του Ινστιτούτου
Διεθνών Σχέσεων

συνέγραψε το «The Polar Silk Road», μια μελέτη για την αρκτική εμπλοκή της Κίνας. Ο πρώην πρόεδρος της Ισλανδίας, Ólafur Ragnar Grímsson, τον προσκάλεσε να παρουσιάσει τα ευρήματά του στο Arctic Circle τον Οκτώβριο του 2019. Για χρόνια ο Tillman μιλούσε για πιθανή αλλαγή· σήμερα παρακολουθεί τις τρέχουσες εξελίξεις.

Ενα στα πέντε πλοία στον κόσμο είναι ελληνικό. Δεδομένου ότι ο Βόρειος Διάδρομος μέσω της Αρκτικής συνδέει ουσιαστικά την Κίνα με τη Ρωσία, πρόκειται για ένα διμερές ζήτημα ή για ένα θέμα παγκόσμιας σημασίας;

Αρχικά η συζήτηση γύρω από τον Βόρειο Διάδρομο αφορούσε κυρίως το LNG. Ήδη από το 2004 ο Πούτιν επένδυσε στρατηγικά στο σιβηρικό LNG. Το 2021 η Ρωσία ήταν ήδη ανάμεσα στους πέντε μεγαλύτερους παραγωγούς LNG στον κόσμο και αναμενόταν να ανέλθει στη δεύτερη θέση το 2025, μετά το Κατάρ. Ο πόλεμος στην Ουκρανία ανέκοψε αυτήν την πορεία.

Όπως φαίνεται στον χάρτη, η Βόρεια Θαλάσσια Διαδρομή (ΒΘΔ) εκτείνεται από το Βλαδιβοστόκ, κοντά στα σύνορα με την Κορέα, έως την Αγία Πετρούπολη στη Βαλτική, ακολουθώντας την αρκτική ακτογραμμή της Ρωσίας από τη Θάλασσα Μπάρεντς μέχρι το Στενό Μπέρινγκ. Καθώς η Αρκτική λιώνει τέσσερις φορές ταχύτερα από τον παγκόσμιο μέσο όρο, η ΒΘΔ γίνεται η συντομότερη και άρα φθηνότερη διαδρομή μεταφοράς ρωσικού LNG προς την Κίνα και τη Νοτιοανατολική Ασία. Οι χρόνοι διέλευσης μειώνονται δραστικά: περίπου 18 ημέρες αντί για 35, ή πάνω από 50 μέσω των παραδοσιακών διαδρομών.

Το ανταγωνιστικό κόστος εξηγεί γιατί η Ρωσία συνεργάστηκε με τη νοτιοκορεατική Daewoo το 2016 για την κατασκευή παγοθραυστικών πλοίων, και γιατί η ιαπωνική Mitsui & Co. και η JOGMEC συμφώνησαν το 2019 να επενδύσουν 3 δισ. δολάρια στο Arctic LNG2 της Novatek έναντι μεριδίου 10% και εγγυήσεις παράδοσης 2 εκατ. τόνων ετησίως. Αυτές οι συμφωνίες ανεστάλησαν το 2022.

Μεταξύ 2015 και 2018, η Νορβηγία εξέταζε την πιθανότητα δημιουργίας κόμβου μεταφόρτωσης στο Κίρκενες, στα σύνορα με τη Ρωσία, συνδεδεμένου σιδηροδρομικά με τις νότιες Βαλτικές χώρες και θαλάσσια με τη Ζεμπρούγκε στο Βέλγιο. Αντί αυτού (μετά τον πόλεμο) Ρωσία και Κίνα επικεντρώθηκαν στην ανάπτυξη του Αρχάγγελσκ, ενός μεγάλου λιμανιού στο δυτικό άκρο της ΒΔΘ και του πλησιέστερου βαθιού λιμανιού στη Μόσχα, την Αγία Πετρούπολη, και τον σιδηρόδρομο Severnaya. Τον Ιούλιο του 2025, η κινεζική New Shipping Line ανακοίνωσε ότι είναι έτοιμη να αποκτήσει μερίδιο 30% στο λιμάνι, επενδύοντας έως 2,5 δισ. δολάρια.

Το πρώτο πλοίο μεταφοράς εμπορευματοκιβωτίων που διέσχισε τη ΒΘΔ από την Κίνα στην Ευρώπη ήταν το «Istanbul Bridge» τον Οκτώβριο του 2015. Επλευσε από το Νίνγκμπο της Κίνας, μέσω της Αρκτικής, στο Φέλιξστοου του Ηνωμένου Βασιλείου σε λιγότερο από 18 ημέρες, τον μισό χρόνο σε σχέση με τη διέλευση από τη Διώρυγα του Σουέζ.

Ακόμη κι αν η διαδρομή γίνει εφικτή λόγω της τήξης των πάγων, παραμένει το ερώτημα της πολιτικής βιωσιμότητας. Η Κίνα είναι το «εργοστάσιο του κόσμου» και η ισχύς της στη ναυτιλία βασίζεται στον όγκο φορτίου που μετακινεί. Μιλάμε για μια διαδρομή που θα μεταφέρει κινεζικά προϊόντα προς τη μία κατεύθυνση και θα επιστρέφει με ρωσικά ορυκτά, LNG και πετρέλαιο; Θα δεχτεί ο υπόλοιπος κόσμος μια διαδρομή που κυριαρχείται από τη Ρωσία ή πρόκειται κυρίως για έναν διμερή διάδρομο;

Η Ρωσία αντιπροσωπεύει περίπου το 65% του πληθυσμού της Αρκτικής και το 55% της χερσαίας έκτασης, επομένως θα διαδραματίσει αναπόφευκτα κεντρικό ρόλο στο μέλλον της περιοχής. Θα έλεγα μάλιστα ότι η Βόρεια Διαδρομή εξελίσσεται σε βασικό κρίκο ενός νέου ευρασιατικού άξονα.

Δεν θα υποτιμούσα την κλίμακα του διμερούς Σινο-Ρωσικού εμπορίου. Πάνω από το 85% του φορτίου που κινείται μέσω της ΒΘΔ αφορά ενέργεια και υδρογονάνθρακες, και οι κυρώσεις μεγέθυναν αυτήν την τάση. Το 2020, το εμπόριο Κίνας - Ρωσίας ήταν 108 δισ. δολάρια· το 2024 έφτασε τα 245 δισ. δολάρια. Ο στόχος είναι τα 300 δισ. μέχρι το 2030.

Κομβικό επόμενο βήμα στην ανάπτυξη της ΒΘΔ είναι το λιμάνι του Αρχάγγελσκ, αντικαθιστώντας το Κίρκενες.

Η διαδρομή φέρεται να ενδιαφέρει και άλλους εμπορικούς εταίρους της Ρωσίας, ιδιαίτερα την Ινδία, η οποία θέλει να διαφοροποιήσει την πρόσβασή της στην Ευρώπη και να ενισχύσει την ενεργειακή της ασφάλεια μέσω ρωσικού αρκτικού πετρελαίου. Το διμερές εμπόριο Ρωσίας - Ινδίας έφτασε τα 69 δισ. δολάρια το οικονομικό έτος 2025-2026, κυρίως λόγω των εισαγωγών ρωσικού αργού, με στόχο τα 100 δισ. μέχρι το 2030.

Η σημασία της ΒΘΔ θα αυξηθεί καθώς επεκτείνεται η ευρασιατική συνδεσιμότητα, οδική και σιδηροδρομική. Ένας κάθετος χερσαίος διάδρομος αναπτύσσεται από τη Ρωσία προς τον Περσικό Κόλπο μέσω Αζερμπαϊτζάν και Ιράν, γνωστός ως Διεθνής Διάδρομος Μεταφορών Βορρά - Νότου (INSTC). Συνδέει τη Ρωσία με τον Ινδικό Ωκεανό μέσω του Ιράν. Το 2024, οι μεταφορές μέσω του INSTC αυξήθηκαν κατά 19% σε σχέση με το 2019, φτάνοντας τα 26,9 εκατ. τόνους, με 12,9 εκατ. τόνους να μετακινούνται σιδηροδρομικώς. Αυτοί οι όγκοι είναι μικροί σε σύγκριση με τα 524,5 εκατ. τόνους της Διώρυγας του Σουέζ ή τα 37,8 εκατ. τόνους της ΒΘΔ, αλλά η τάση είναι ξεκάθαρη.

Η ανάπτυξη υποδομών έχει επιβραδυνθεί λόγω της σύγκρουσης στο Ιράν, αλλά οι ροές φορτίου συνεχίζουν να αυξάνονται. Στους πρώτους τέσσερις μήνες του 2026, οι αποστολές στην Κασπία μεταξύ Ρωσίας και Ιράν αυξήθηκαν κατά 68% σε ετήσια βάση, φτάνοντας τα 2,2 εκατ. τόνους. Οι όγκοι του Ιουνίου κατά μήκος της δυτικής διαδρομής μέσω Αζερμπαϊτζάν αυξήθηκαν κατά 50%, θέτοντας νέα ορόσημα για το ευρασιατικό εμπόριο, παρά το κενό των 162 χιλιομέτρων στη σιδηροδρομική γραμμή Rasht - Astara στα Ρωσο-Αζερικά σύνορα, έναν κρίσιμο σύνδεσμο στον διάδρομο των 7.200 χιλιομέτρων.

Η Αρκτική μπορεί να μην εξελιχθεί στην κύρια εμπορική αρτηρία του κόσμου. Αλλά κανείς δεν βασίζεται σε μία μόνο διαδρομή. Ο Βόρειος Διάδρομος εντάσσεται στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αντιστάθμισης κινδύνου στην Ευρασία. Ο αριθμός των πλήρων διελεύσεων έχει υπερτριπλασιαστεί: από 27 πλοία το 2018 σε 103 το 2025

Μια διαδρομή που αποφεύγει τα μεγάλα παγκόσμια σημεία συμφόρησης – τα Στενά του Ορμούζ, τον Παναμά, τον Βόσπορο – θα μπορούσε να κάνει την Αρκτική πιο ελκυστική. Αλλά αυτό εξακολουθεί να μοιάζει με συζήτηση για το μακρινό μέλλον. Τα σημερινά πλοία απλά δεν μπορούν να διασχίσουν την Αρκτική.

Κατά μήκος της ΒΘΔ, η περίοδος ναυσιπλοΐας χωρίς πάγο διαρκεί συνήθως περίπου τέσσερις μήνες, μέσα Ιουλίου με μέσα Νοεμβρίου. Ακόμη και μέσα σ' αυτό το χρονικό περιθώριο, η Αρκτική παραμένει απρόβλεπτη. Στα τέλη του 2021, μια πρώιμη και γρήγορη παγοποίηση παγίδευσε 18 με 24 φορτηγά πλοία και δεξαμενόπλοια σε παχύ θαλάσσιο πάγο.

Σε κάθε περίπτωση, οι όγκοι φορτίου κατά μήκος της ΒΘΔ έφτασαν περίπου τα 38,4 εκατ. τόνους το 2025, αύξηση 6,4% σε σχέση με το 2024, κυρίως λόγω των ρωσικών εξαγωγών LNG και αργού πετρελαίου. Πρόκειται ακόμη για μικρό ποσοστό του παγκόσμιου εμπορίου, αλλά η τάση είναι σαφής και ανοδική.

Όσον αφορά την προέλευση κεφαλαίων, το Σενζέν προσελκύει κυρίως κινέζους επενδυτές. Υπάρχει σημαντική ροή κεφαλαίων από τη Σιγκαπούρη, ειδικά σε αναδυόμενους τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη, οι ημιαγωγοί και τα κέντρα δεδομένων

Καθώς η παγοκάλυψη μειώνεται και προχωρεί βορειότερα, οι προβλέψεις δείχνουν ότι μέχρι το 2050 μπορεί να υπάρχει ελάχιστος πάγος στον Βόρειο Πόλο – μια ανησυχητική προοπτική. Αλλά το κρίσιμο σημείο είναι ότι η Αρκτική αλλάζει τώρα. Η επίδραση δεν είναι πλέον θεωρητική.

Δηλαδή λέτε ότι τα συμβατικά πλοία μπορούν πλέον να ταξιδεύουν μεταξύ Ιουνίου και Νοεμβρίου;

Ο ασφαλής διάπλους εξαρτάται ακόμα από παγοθραυστικά. Γίνεται και χωρίς αυτά, αλλά είναι επικίνδυνο. Το 2017, για πρώτη φορά, ένα εμπορικό δεξαμενόπλοιο LNG διέσχισε τη ΒΘΔ από την Ευρώπη στην Ασία χωρίς υποστήριξη παγοθραυστικού: ήταν ένα πλοίο 300 μέτρων τύπου Sovcomflot, το «Christophe de Margerie», μεταφέροντας φυσικό αέριο από τη Νορβηγία στη Νότια Κορέα. Υπήρξαν και άλλες παρόμοιες διελεύσεις, αλλά για αξιοπιστη διεύση χρειάζεστε παγοθραυστικά, και ιδανικά πυρηνοκίνητα.

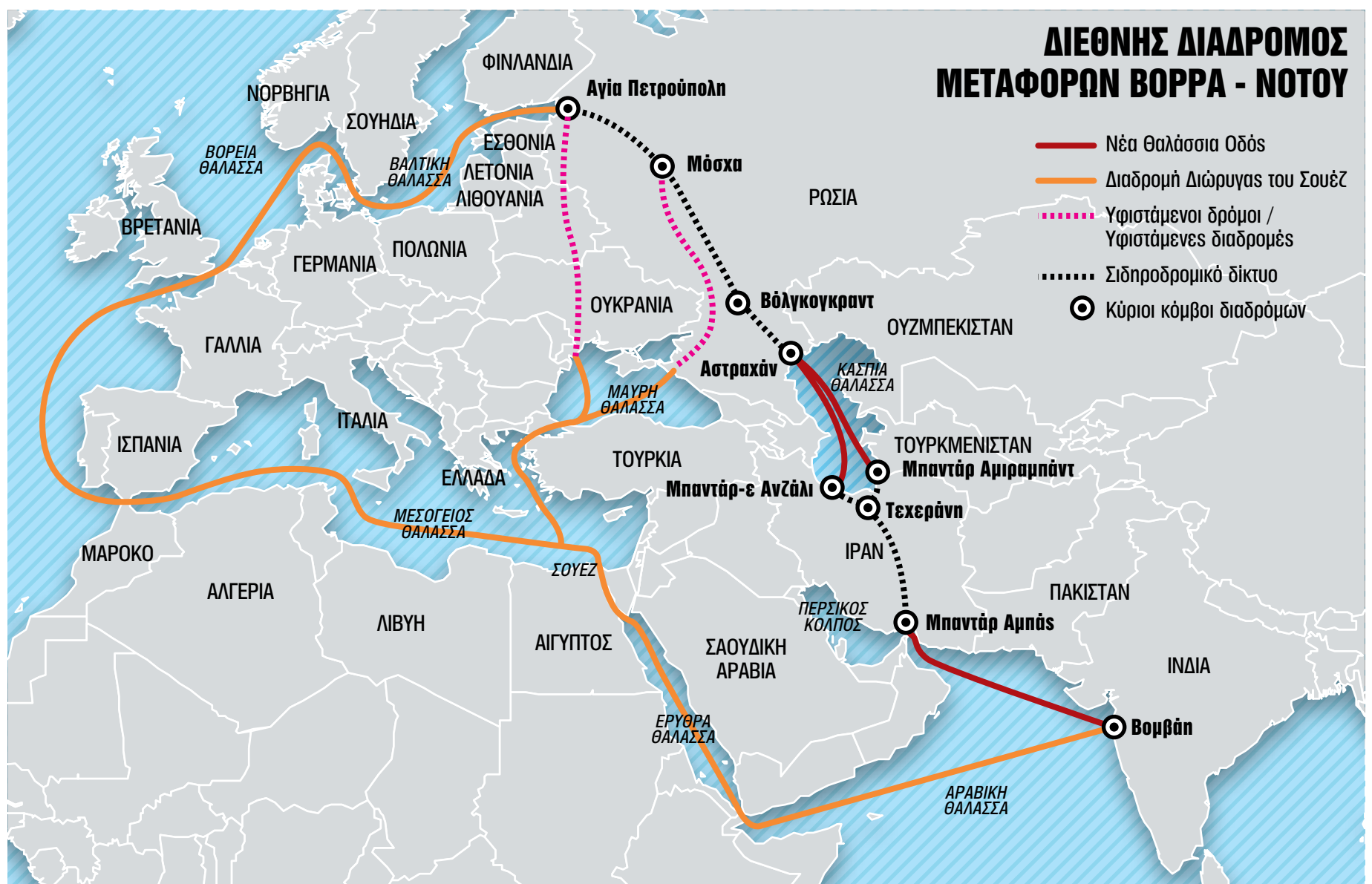
Το 2019 επεσήμανε το χάσμα του ρωσικού στόλου παγοθραυστικών σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. Τότε, η Ρωσία διέθετε 40 πλοία, 30 ντιζελοκίνητα, και έναν μοναδικό πυρηνοκίνητο στόλο. Οι Ηνωμένες

Πολιτείες είχαν μόλις ένα επιχειρησιακό παγοθραυστικό για έρευνα και ένα δεύτερο για ανταλλακτικά.

Τον Οκτώβριο του 2025 η Ακτοφυλακή των ΗΠΑ υπέγραψε μια ιστορική συμφωνία για την απόκτηση 11 νέων παγοθραυστικών. Η Φινλανδία θα κατασκευάσει τέσσερα, ενώ επτά θα κατασκευαστούν στις ΗΠΑ και πέντε από την αμερικανική θυγατρική μιας καναδικής εταιρείας. Μέχρι το τέλος του 2025, η Ρωσία είχε επεκτείνει τον στόλο της σε 43 παγοθραυστικά, συμπεριλαμβανομένων οκτώ πυρηνοκίνητων, και σχεδιάζει να προσθέσει 14 ακόμη παγοθραυστικά και εννέα δεξαμενόπλοια παγοθραυστικής κατηγορίας, διπλασιάζοντας τον πυρηνικό της στόλο μέχρι το 2030.

Η Νότια Κορέα διαθέτει ένα παγοθραυστικό και ανακοίνωσε το 2025 σχέδια για την κατασκευή νέου. Η China State Shipbuilding Corporation (CSSC), ο μεγαλύτερος ναυπηγικός όμιλος στον κόσμο, προωθεί το σχέδιο ενός πυρηνοκίνητου πολυλειτουργικού παγοθραυστικού, ικανού να μεταφέρει τόσο επιβάτες όσο και φορτίο.

Μιλάμε συνεχώς για την ελκυστικότητα της ρωσικής ενέργειας. Είχα την εντύπωση ότι οι κυρώσεις σταμάτησαν τις

Δυτικές επενδύσεις στη ρωσική Αρκτική, κάτι που πρέπει να επηρεάζει την παραγωγικότητα.

Εν μέρει, ναι, αλλά η Κίνα έχει καλύψει μεγάλο μέρος του κενού. Οι κινεζικές κρατικές πετρελαϊκές εταιρείες κατέχουν από 10% η καθεμία στο Arctic LNG2, ένα έργο 21 δισ. δολαρίων στη χερσόνησο Γκιντάν. Στο έργο Yamal LNG των 27 δισ. δολαρίων, η CNPC κατέχει 20% και το Silk Road Fund 9,9%. Η Κίνα επενδύει επίσης στο λιμάνι του Αρχάγγελσκ μέσω της New Shipping Line. Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα συμμετέχουν επίσης. Η DP World έχει κοινοπραξία με τη Rosatom και το ρωσικό κρατικό επενδυτικό ταμείο για τη λειτουργία λιμανιών της ΒΘΔ.

Είχα την εντύπωση ότι η Κίνα κινείται προς την ηλεκτροκίνηση και δεν αναλαμβάνει μακροπρόθεσμες δεσμεύσεις στην εκμετάλλευση υδρογονανθράκων.

Η Κίνα προσθέτει περίπου 6 GW νέας αναεώσιμης ενεργειακής ισχύος κάθε εβδομάδα – περίπου το 10% της ετήσιας κατανάλωσης του Ηνωμένου Βασιλείου. Αλλά το LNG εξακολουθεί να θεωρείται παγκοσμίως το μεταβατικό καύσιμο. Τεχνολογίες μηδενικών εκπομπών, όπως η πυρηνική ενέργεια, το υδρογόνο και μελλοντικά η σύντηξη, θα επεκταθούν, αλλά το χάσμα μεταξύ όσων είναι εμπορικά διαθέσιμα σήμερα και όσων χρειάζεται η βιομηχανία αυτή τη στιγμή εξακολουθεί να καλύπτεται από το LNG.

Για να είμαστε σαφείς, η Αρκτική μπορεί να μην εξελιχθεί στην κύρια εμπορική αρτηρία του κόσμου. Αλλά κυβερνήσεις και εταιρείες αντισταθμίζουν τους κινδύνους τους. Κανείς δεν βασίζεται σε μία μόνο διαδρομή. Ο Βόρειος Διάδρομος εντάσσεται στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αντιστάθμισης κινδύνου στην Ευρασία και τόσο οι όγκοι φορτίου όσο και ο αριθμός των πλοίων αυξάνονται πειστικά. Ο αριθμός των πλήρων διελεύσεων έχει υπερτριπλασιαστεί: από 27 πλοία το 2018 σε 103 το 2025.

Πόσο γρήγορα θα μπορούσε αυτή η διαδρομή να αποκτήσει παγκόσμια σημασία ως προς τις επενδύσεις; Πρέπει να περιμένουμε το τέλος του πολέμου στην Ουκρανία;

Αυτή τη στιγμή βλέπουμε την εμφάνιση ενός ευρασιατικού εμπορικού διαδρόμου σε έναν πολυπολικό κόσμο, που στηρίζεται στην κινεζική και ρωσική τεχνολογία – και, στην περίπτωση της πυρηνικής ενέργειας, στην Ινδία. Από το Τσενάι στον Ινδικό Ωκεανό έως το Αρχάγγελσκ στην Αρκτική, λιμάνια και κόμβοι logistics αναπτύσσονται με 5G, προηγμένα συστήματα επικοινωνίας, Internet of Things, ρομποτική και συστοιχίες τεχνητής νοημοσύνης. Παρακολουθούμε αυτή την εξέλιξη σύμβαση προς σύμβαση.

Δεν πρόκειται μόνο για διμερή υπόθεση. Η Κίνα, η Νότια Κορέα και η Ιαπωνία μοιράζονται δεδομένα παρακολούθησης πλοίων από το 2019 – κάτι που αναφέρθηκε για πρώτη φορά στη «Wall Street Journal» το 2022. Αυτό

ALEXANDER SUKHAREV

έχει σημασία διότι η εφοδιαστική αλυσίδα δεν είναι πλέον απλώς λιμάνι-προς-λιμάνι είναι πόρτα-προς-πόρτα. Αυτό που αναδύεται δεν είναι μόνο μια διαδρομή logistics αλλά ένα τεχνολογικό οικοσύστημα.

Υπάρχουν πολλά πιθανά μέλλοντα. Μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία, η σιδηροδρομική γραμμή από την Κεντρική Κίνα προς την Κεντρική Ευρώπη – στη Γερμανία και την Πολωνία – μπορεί να αποκατασταθεί. Περιφερειακοί κόμβοι αναπτύσσονται στην Ουγγαρία, στην Ισπανία/Μαρόκο και στην Κεντρική Ασία. Αυτοί μπορούν να συνδεθούν με την Αφρική μέσω ισχυρών δυνατοτήτων τεχνητής νοημοσύνης που αναπτύσσουν τα ΗΑΕ, με συνεισφορές από τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Κίνα και την Ινδία.

Όλες αυτές οι τεχνολογίες και οι υποδομές απαιτούν κεφάλαια, τα οποία συνήθως αναζητούνται στη Νέα Υόρκη και στο Λονδίνο. Από πού θα προέλθει το κεφάλαιο; Δεδομένης της σημερινής ρωσικής οικονομίας, το κεφάλαιο θα προέρχεται κυρίως από την Κίνα, η οποία δεν προσελκύει τόσο πολύ παγκόσμιο κεφάλαιο. Η Ινδία δεν διαθέτει τέτοιες κεφαλαιαγορές.

Οι ιδιώτες επενδυτές δεν μπορούν ακόμη να χρηματοδοτήσουν αυτό το αναπτυξιακό σχέδιο, γι' αυτό κυβερνήσεις, πολυμερείς τράπεζες και αναδυόμενα επενδυτικά ταμεία υποδομών παρεμβαίνουν. Στην περίπτωση της Ρωσίας, εταιρείες όπως η Rosatom – το κρατικό πυρηνικό μονοπώλιο – εξετάζουν την άντληση κεφαλαίων μέσω κινεζικών αγορών χρέους.

Κατά μήκος της Βόρειας Θαλάσσιας Οδού, η περίοδος ναυσιπλοΐας διαρκεί συνήθως περίπου τέσσερις μήνες, μέσα Ιουλίου με μέσα Νοεμβρίου. Ακόμη και μέσα σ' αυτό το χρονικό περιθώριο, η Αρκτική παραμένει απρόβλεπτη. Στα τέλη του 2021, μια πρώιμη παγοποίηση παγίδευσε 18 με 24 φορτηγά πλοία και δεξαμενόπλοια σε παχύ θαλάσσιο πάγο

Όσον αφορά την προέλευση κεφαλαίων, το Σενζέν προσελκύει κυρίως κινέζους επενδυτές. Αλλά αυτό δεν ισχύει για το Χονγκ Κονγκ ή τη Σαγκάι. Υπάρχει σημαντική ροή κεφαλαίων από τον Κόλπο που περνά μέσω της Σιγκαπούρης, ειδικά σε αναδυόμενους τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη, οι ημιαγωγοί (microchips) και τα κέντρα δεδομένων (data centers).

Σε αυτή τη νέα τάξη πραγμάτων, με πυρηνοκίνητα πλοία και ψηφιακή ολοκλήρωση, ποιος είναι ο ρόλος των μικρότερων εταιρειών, ακόμη κι αν είναι εισηγμένες;

Θα υπάρξει περιθώριο για μικρότερες εταιρείες. Η Copenhagen Atomics στη Δανία, για παράδειγμα, εμπορευματοποιεί αρθρωτούς αντιδραστήρες θορίου με τίγμα άλατος. Κάθε μονάδα κοστολογείται περίπου στα 50 εκατ. δολάρια, χωρίς υπερβάσεις κόστους, και η εταιρεία προμηθεύει τόσο τον αντιδραστήρα όσο και το καύσιμο – 50 εκατ. δολάρια προκαταβολικά και περίπου 2 εκατ. δολάρια ετησίως. Η Core Power στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι ο δυτικός ηγέτης στους θαλάσσιους μικρούς αρθρωτούς αντιδραστήρες και προσελκύει επενδύσεις.

Η ναυτιλιακή βιομηχανία βρίσκεται υπό πίεση να αλλάξει, καθώς ευθύνεται για περίπου 3,5% των παγκόσμιων εκπομπών CO₂. Τα πυρηνοκίνητα πλοία μειώνουν την ανάγκη για συχνές προσεγγίσεις σε λιμάνια, καθώς μπορούν να λειτουργούν έως και 60 χρόνια χωρίς ανεφοδιασμό. Αυτό σημαίνει λιγότερες κλήσεις σε λιμάνια. Πιθανότατα θα δούμε μεγάλα πλοία να εκφορτώνουν ανοικτά στη θάλασσα σε μικρότερα πλοία τροφοδοσίας, με λιγότερη εξάρτηση από τις παραδοσιακές λιμενικές εγκαταστάσεις.

Αν μιλάμε για μια θεμελιώδη αναδιάταξη των παγκόσμιων αλυσίδων εφοδιασμού, πού διεξάγεται αυτή η συζήτηση;

Η τεχνολογία οδηγεί αυτές τις αλλαγές. Όταν ο Mark Carney επέστρεψε από την Κίνα φέτος, ένα από τα πρώτα του σχόλια ήταν ότι «αυτή η χώρα διοικείται από μηχανικούς». Η διπλωματία επίσης παίζει ρόλο. Ο κινέζος υπουργός Εξωτερικών, Wang Yi, επισκέφθηκε πρόσφατα τη Δανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία. Ήταν το πρώτο του ταξίδι στην περιοχή εδώ και αρκετά χρόνια.

Αντίθετα, ο πρόεδρος Trump επανέφερε την ιδέα ενίσχυσης της αμερικανικής παρουσίας στη Γροιλανδία στη σύνοδο κορυφής του NATO τον Ιούλιο, υποστηρίζοντας ότι η Ρωσία και η Κίνα αποτελούν στρατηγική απειλή εκεί. Ο δανός υπουργός Εξωτερικών, Lars Løkke Rasmussen, απάντησε ότι «δεν υπάρχουν κινεζικά πολεμικά πλοία που επιχειρούν στη Γροιλανδία και δεν υπάρχουν σημαντικές κινεζικές επενδύσεις στην περιοχή». Αποφεύγοντας τον πολιτικό σχολιασμό, εκτιμούμε ότι η κυβέρνηση Trump μπορεί να επιδιώξει επέκταση της παρουσίας των ΗΠΑ στη Γροιλανδία, ενδεχομένως με βάση πυρηνοκίνητων υποβρυχίων. Μένει να φανεί. ●

Στις 29 Αυγούστου οι Ισλανδοί ψηφίζουν για την επανεκκίνηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την ΕΕ – και η Ευρώπη καλείται να αποδείξει ότι μπορεί να παίξει ρόλο στον νέο γεωπολιτικό χάρτη της Αρκτικής.

Γράφει
ο **Αρης
Βουβούλιας**

Δημοσιογράφος και πολιτικός αναλυτής, συγγραφέας μαζί με τον Σταύρο Θεοδωράκη του βιβλίου «14 σκιές και αλήθειες της Ελλάδας» (εκδ. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ)

Στις 21 Ιανουαρίου, την τρίτη ημέρα του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ στο Νταβός, όλα τα βλέμματα ήταν στραμμένα στον Ντόναλντ Τραμπ. Μόλις λίγες ημέρες νωρίτερα ο αμερικανός πρόεδρος είχε αφήσει να εννοηθεί ότι η χρήση στρατιωτικής ισχύος στη Γροιλανδία παρέμενε επιλογή στο τραπέζι, και όλοι ανέμεναν την πρώτη τοποθέτησή του ενώπιον των αρχηγών κρατών.

Εκείνος προσπάθησε να κατευνάσει τις ανησυχίες για ενδεχόμενη στρατιωτική επέμβαση. Αλλά όταν επέμεινε στην πρόθεση των ΗΠΑ να αποκτήσουν τη Γροιλανδία, μπέρδεψε το όνομά της με εκείνο της Ισλανδίας – συνολικά τέσσερις φορές. Το ίδιο λάθος είχε κάνει και την προηγούμενη ημέρα, κατά τη διάρκεια ενημέρωσης στον Λευκό Οίκο.

Τα φαινομενικά αθώα γλωσσικά ολισθήματα δεν πέρασαν απαρατήρητα στο μικρό Βόρειο κράτος. Για τους κατοίκους μιας χώρας που απέχει λιγότερο από 300 χιλιόμετρα από τη Γροιλανδία, ίσως η γλώσσα λανθάνουσα να λέει όντως τα αληθή. Το νησί των 400.000 κατοίκων – και μοναδικό νατοϊκό μέλος χωρίς στρατό – βασίζει την ασφάλειά του από το μακρινό 1951 σε μια διμερή αμυντική συμφωνία με τις ΗΠΑ. Ήταν η πρώτη φορά που ένιωθε απειλή από τον ίδιο του τον προστάτη.

Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση συνεργασίας που ανέλαβε την εξουσία στην Ισλανδία στα τέλη του 2024 – ένας συνασπισμός των Σοσιαλδημοκρατών, του φιλελεύθερου Κόμματος Μεταρρύθμισης και του μέχρι πρότινος

ευρωσκεπτικιστικού Λαϊκού Κόμματος – αποφάσισε να επισπεύσει τις κινήσεις της. Η αρχική δέσμευση προέβλεπε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την επανεκκίνηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την ΕΕ έως το 2027. Όμως η μεταβαλλόμενη αρχιτεκτονική ασφάλειας, σε συνδυασμό με τη βελτίωση του κλίματος υπέρ της ευρωπαϊκής προοπτικής, ώθησε τη νεότερη πρωθυπουργό στην ιστορία της Ισλανδίας, την 38χρονη σήμερα Κρίστρουν Φροσταντότιρ, να ανακοινώσει την ημερομηνία διεξαγωγής του για τις 29 Αυγούστου 2026.

Αν οι Ισλανδοί απαντήσουν θετικά στις κάλπες, θα χρειαστεί και δεύτερο δημοψήφισμα μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων. Αυτή τη φορά για την οριστική αποδοχή ή όχι της εισόδου στην ΕΕ.

ΕΕ και Ισλανδία: Μια πολύπλοκη σχέση

Η σχέση της Ισλανδίας με την ΕΕ δεν είναι καινούργια. Η χώρα φλέρταρε για πρώτη φορά με την ένταξή της το 2009, σε μια περίοδο που η οικονομία της ήταν διαλυμένη από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και την κατάρρευση τριών μεγάλων τραπεζών. Τότε, όμως, η πορεία ανετράπη άδοξα.

Οι ισλανδικές εθνικές εκλογές του 2013 σηματοδότησαν την επιστροφή σε μια πιο ευρωσκεπτικιστική κατεύθυνση. Τα παραδείγματα της Ελλάδας, της Κύπρου και της γειτονικής Ιρλανδίας λειτούργησαν σαν σκιάχτρο, και έτσι το διαζύγιο – πριν καν προκύψει γάμος – οριστικοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2015.

Παρά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, οι οικονομικοί δεσμοί της χώρας με την Ευρώπη ήταν και θα παρέμεναν ιδιαίτερος στενοί. Η Ισλανδία είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών από το 1970, του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου

από το 1994 και της Ζώνης Σένγκεν από το 2001. Αρα απολαμβάνει ήδη τα περισσότερα οφέλη της ένταξης – όπως τα προγράμματα Εράσμιους ή τη συμμετοχή στην ενιαία αγορά, στην οποία κατευθύνεται το 67% των εξαγωγών της. Ποιος ο λόγος να μεταβιβάσει περαιτέρω εξουσίες στις Βρυξέλλες, την ώρα που το οικονομικό μομέντουμ είχε αλλάξει;

Το επιχείρημα απηχούσε την ιστορική ανασφάλεια των Ισλανδών, που είδαν τη χώρα τους να αποκτά πλήρη ανεξαρτησία από τη Δανία μόλις το 1944, έπειτα από δεκαετίες σκληρού αγώνα – μια μνήμη βαθιά ριζωμένη στην εθνική τους συνείδηση. Το ίδιο ακριβώς επιχείρημα, ωστόσο, επιστρατεύουν και οι υποστηρικτές της ένταξης σήμερα. Στα μάτια τους, μόνο μια ισχυρή συμμαχία μπορεί να θωρακίσει την κυριαρχία της κατά τα άλλα ευάλωτης Ισλανδίας. Προσθέτουν, μάλιστα, ότι η χώρα έχει απολέσει ούτως ή άλλως μέρος της αυτονομίας της, έχοντας υιοθετήσει περί τα δύο τρίτα της ενωσιακής νομοθεσίας για να μπορεί να εμπορεύεται μαζί της. Απλώς δεν έχει θέση στο τραπέζι των αποφάσεων. Πρόκειται για τη λεγόμενη «δημοκρατία του φαξ», όπου κράτη όπως η Ισλανδία και η Νορβηγία περιμένουν το φαξ της Κομισιόν ώστε να εφαρμόσουν αλλαγές δίχως ουσιαστική δυνατότητα παρέμβασης.

Τα αγκάθια και τα διλήμματα

Τα κίνητρα των Ισλανδών έχουν παύσει προ πολλού να είναι αμιγώς οικονομικά. Η Ισλανδία είναι μία από τις πλουσιότερες χώρες στον κόσμο, με το πέμπτο υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Αν ενταχθεί στην ΕΕ, θα είναι η πρώτη νεοεισερχόμενη χώρα μετά το 1995 (Σουηδία, Αυστρία, Φινλανδία) που θα καταβάλει στον κοινό προϋπολογισμό περισσότερα απ' όσα θα λαμβάνει.

Εκείνο που τους ώθησε να επανεκτιμήσουν την κατάσταση είναι οι πρόσφατοι γεωπολιτικοί κραδασμοί – η άναρχη παγκόσμια αντίδραση στην πανδημία, η ρωσική επιθετικότητα και η αβέβαιη πορεία της αμερικανικής εξωτερικής και δασμολογικής πολιτικής.

Αυτό επιβεβαιώνουν και οι δημοσκοπήσεις, με την έκβαση ωστόσο να παραμένει αβέβαιη. Οι μετρήσεις της γνωστότερης εφημερίδας της χώρας, της «Μοργκουνμπλάτνιτ», δίνουν οριακή νίκη στο «ναι», με 52% υπέρ της επανέναρξης των διαπραγματεύσεων. Ένα «ναι» όμως στις 29 Αυγούστου επ' ουδενί δεν σημαίνει πράσινο φως στην ενταξιακή προοπτική. Το 54% παραμένει ακόμη αρνητικό στην προσχώρηση στην ΕΕ, σύμφωνα με δημοσκόπηση του δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού φορέα Ρουβ.

Η διστακτικότητα ερμηνεύεται καλύτερα μέσα από ένα κράμα κλαδικών συμφερόντων – ιδίως στην αλιεία και τη γεωργία – και αφηγημάτων περί κυριαρχίας.

Εξού και η στήριξη είναι ισχυρότερη στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας, όπου το 59% των ερωτηθέντων δηλώνει υπέρ, την ώρα που το χαμηλότερο ποσοστό (24%) καταγράφεται στην ανατολική Ισλανδία – ζώνη εξαρτημένη από την αλιεία, τη μεταποίηση ψαριών, τη γεωργία και την εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου.

Το ισλανδικό δημοψήφισμα και το στοίχημα των Βρυξελλών

Το αποτέλεσμα της κάλπης της 29ης Αυγούστου θα αποτελέσει ένδειξη για το κατά πόσο η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπορεί να συμβαδίσει με τις νέες απαιτήσεις ασφάλειας και κυριαρχίας στον Βόρειο Ατλαντικό

Στα τρία μεγάλα ανοιχτά ζητήματα, το ισοζύγιο δεν είναι το ίδιο.

Ο έλεγχος των αλιευτικών πόρων θεωρείται από τους Ισλανδούς το μεγάλο διακύβευμα. Η αλιευτική βιομηχανία δεν είναι μόνο ζωτικής σημασίας για την οικονομία, αλλά και εθνικό σύμβολο. Απασχολεί περίπου το 4% του συνολικού εργατικού δυναμικού και συνεισφέρει, άμεσα και έμμεσα, το 17% του ΑΕΠ. Ο φόβος είναι ότι η προσχώρηση στην Κοινή Αλιευτική Πολιτική θα σήμαινε το άνοιγμα των υδάτων σε ξένους στόλους. Κόκκινη γραμμή που κανείς στο Ρέικιαβικ δεν είναι διατεθειμένος να ξεπεράσει.

Στο ζήτημα του ευρώ, αντίθετα, οι θέσεις είναι λιγότερο παγιωμένες. Η ισλανδική κορώνα έχει αποδειχθεί εξαιρετικά ασταθές και δαπανηρό νόμισμα, με δεκαετίες υψηλών επιτοκίων και πληθωρισμού. Σε αυτήν αποδίδεται ότι τα καταναλωτικά αγαθά είναι έως και 84% ακριβότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ ένα τυπικό καλάθι τροφίμων κοστίζει 44% περισσότερο απ' ό,τι στις σκανδιναβικές χώρες. Ενα σκληρότερο νόμισμα θα αφαιρούσε τη δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής, αλλά θα

προστάτευε την οικονομία από έντονες διακυμάνσεις.

Στην άμυνα, τέλος, η ζυγαριά γέρνει καθαρά προς την ένταξη – το μόνο κρίσιμο θέμα που απουσίαζε από την πρώτη φάση των διαπραγματεύσεων. Η Ισλανδία υπέγραψε πρόσφατα συμφωνία συνεργασίας με την ΕΕ, έπειτα από παρόμοιες διμερείς συμφωνίες με τη Γερμανία, τη Φινλανδία και άλλα κράτη. Τέτοιες συμφωνίες όμως υπολείπονται κατά πολύ των υποχρεώσεων που ενσωματώνονται στη ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής και στη πλήρη ένταξη μπορεί να προσφέρει.

Μια Ένωση που αλλάζει επίσης

Αλλά η Ισλανδία δεν είναι η μόνη μπροστά σε κρίσιμο σταυροδρόμι. Το ίδιο ισχύει και για την ΕΕ. Τέσσερις υποψήφιες χώρες – η Αλβανία, η Μολδαβία, το Μαυροβούνιο και η Ουκρανία – έχουν περάσει σε νέο στάδιο της ενταξιακής τους πορείας. Ταυτόχρονα όμως, τόσο η Γερμανία όσο και η Γαλλία έχουν τονίσει ότι η περαιτέρω διεύρυνση πρέπει να συνοδεύεται από θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Είναι, επομένως, ευκαιρία να

Η σχέση της Ισλανδίας με την ΕΕ δεν είναι καινούργια. Η χώρα φλέρταρε για πρώτη φορά με την ένταξη της το 2009, σε μια περίοδο που η οικονομία της ήταν διαλυμένη. Οι ισλανδικές εθνικές εκλογές του 2013, όμως, σηματοδότησαν την επιστροφή σε μια πιο ευρωσκεπτικιστική κατεύθυνση

επανεξεταστεί και η μέθοδος με την οποία η Ένωση αποδέχεται νέα μέλη.

Δεδομένης της υφιστάμενης ενσωμάτωσης της Ισλανδίας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, θα ήταν ιστορική αστοχία για την ΕΕ να αφήσει έναν και μόνο τομέα πολιτικής – εν προκειμένω την αλιεία – να ανακόψει την ενταξιακή της διαδικασία. Ισως η απαίτηση για πλήρη εναρμόνιση σε κάθε ζήτημα πολιτικής να καταδεικνύει και την ασυμβατότητα του μοντέλου διεύρυνσης με τις ανάγκες των καιρών. Εξάλλου, η ΕΕ των πολλών ταχυτήτων υπάρχει ήδη. Δεν έχουν υιοθετήσει όλες οι χώρες το ευρώ, ούτε συμμετέχουν όλες στη Συμφωνία Σένγκεν ή στις αμυντικές πρωτοβουλίες.

Θα ήταν λάθος να μην υπάρξει η ίδια ευελιξία απέναντι σε υποψήφιες χώρες που πληρούν τα αντικειμενικά κριτήρια και επιθυμούν να εμβαθύνουν τη σχέση τους με την Ένωση. Πόσο μάλλον για την ενσωμάτωση μιας χώρας της οποίας η γεωγραφική θέση και μόνο την καθιστά στρατηγικά αναντικατάστατη. Αν η ΕΕ φιλοδοξεί να λειτουργήσει ως σημαντική γεωπολιτική δύναμη, θα πρέπει να αποδείξει ότι μπορεί να προσαρμόζει τα μέσα χωρίς να υπονομεύει τις αρχές της. ●

Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 η Apple εκμεταλλεύτηκε τη χρεοκοπία της Napster εισβάλλοντας στη μουσική βιομηχανία. Τα

κέρδη της εταιρείας εκτοξεύτηκαν χάρη στις πωλήσεις των iPod/iTunes/iPhone. Αυτή η τεράστια μεγέθυνση της εταιρείας, αλλά και των άλλων τεσσάρων του κλάδου Google, Facebook, Amazon, Microsoft, οδήγησε το 2011 τον δημοσιογράφο, συγγραφέα και ραδιοφωνικό παραγωγό Roben Fazardn να δηλώσει πως στον χώρο των τεχνολογικών καινοτομιών «ορισμένες από τις προοπτικές δεν μπορούμε καν να τις μοντελοποιήσουμε... Αυτά θυμίζουν θρησκεία»¹. Λίγα χρόνια αργότερα ο εκτελεστικός διευθυντής της Alphabet Inc Ερικ Σμιντ σε ομιλία του ανέφερε πως «η τεχνολογία είναι έτοιμη να μας πάει σε μια μαγική εποχή». Ίσως και οι δυο τους δεν κατάλαβαν πόσο μεγάλη κουβέντα είχαν πει. Φάνηκε να δείχνουν τον δρόμο που οδηγεί από τη χρήση των νέων τεχνολογιών στην επιστροφή σε μια νέα θρησκεία, μια νέα μαγεία.

Ο παλιός μαγεμένος κόσμος

Η θρησκευτική πίστη στη νεωτερικότητα δεν ήταν υποχρέωση, όπως στον προνεωτερικό κόσμο, αλλά επιλογή. Οι πιστοί των Εκκλησιών «παρέδιδαν» εθελούσια τη συνείδησή τους στην Εκκλησία και ως αντάλλαγμα ζητούσαν τη Θεία Χάρη. Ενώ και οι μηχανισμοί ελέγχου της συνείδησης των κυρίαρχων, εκτός από αυτούς του κατασταλτικού κράτους των κυρίαρχων, ήταν και εσωτερικοί. Συνέβαινε αυτό που ο Νόρμπερτ Ελίας ονόμαζε «εσωτερικό καταναγκασμό»². Η διαδικασία εκπολιτισμού των ανθρώπων συμπεριφορών, όπου ο αναγκαίος εξωτερικός καταναγκασμός για τη καλιναγωγή των παθών και των άμετρων συμφερόντων μετατρεπόταν σταδιακά, μέσω της αλλαγής των συνθηκών διατροφής, ατομικής επικοινωνίας, της μεταβολής στη στάση έναντι των φυσικών αναγκών, σε εσωτερικό, σήμερα έχει αλλάξει εντελώς τον τρόπο μετάδοσής του. Τότε οι αλλαγές στη συμπεριφορά των αυλικών ή αλλιώς οι αλλαγές στις δομές των αισθημάτων των κυρίαρχων, που περνούσαν και στους κυρίαρχους, μεταδίδονταν με αργό τρόπο στην κοινωνία, κάνοντας την κοινωνία περισσότερο ανεκτική και λιγότερο επιθετική σε περιόδους πολέμου. Σχεδόν 110 χρόνια από σήμερα ο μεγάλος κοινωνιολόγος και οικονομολόγος Μαξ Βέμπερ υποστήριζε πως οι τεχνολογίες της εποχής του αποθρησκευοποιούσαν τον κόσμο. Οδηγούσαν σ' αυτό που ο ίδιος ονόμασε απομάγευση του κόσμου. Στον 19ο αιώνα, πολύ πριν απ' αυτόν, ήδη είχε διατυπωθεί η ιδέα του θανάτου του Θεού. Όχι με την έννοια πως οι άνθρωποι σταμάτησαν να πιστεύουν, αλλά με την έννοια πως μετά τον Διαφωτισμό ο Θεός πλέον δεν ενδιαφερόταν για τις ανθρώπινες υποθέσεις, αλλά συνέχιζε να κάθεται στον θρόνο του. Ο Θεός ως πίστη και κουλτούρα παρέμενε πανίσχυρος, αλλά η Εκκλησία Του ως εξουσιαστική δομή αποδυναμωνόταν. Ο

Γράφει ο
**Γιώργος
Σιακαντάρης**

Κοινωνιολόγος,
συγγραφέας

Γιατί οι τεχνολογίες ξαναμαγεύουν τον κόσμο

Η φαντασιακή αυτονομία της ελεύθερης βούλησης, το Ιερατείο της ΤΝ στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό και οι τεχνο-boss στην εποχή της δεύτερης νεωτερικότητας

Βέμπερ στις αρχές του 20ού αιώνα υποστήριξε πως η επιστήμη, η ορθολογική σκέψη και η τεχνολογία ήρθαν να αντικαταστήσουν τις μεταφυσικές, θρησκευτικές, μαγικές και υπερβατικές ερμηνείες του κόσμου. Ο Αντόρνο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πήγε ένα βήμα παραπέρα. Υποστήριξε πως μετά το Αουσβιτς, ο κόσμος έχασε όποια μαγεία του είχε απομείνει. Στον 21ο αιώνα όμως υπάρχει μια νιτσεική μεγάλη επιστροφή του «μαγικού». Μόνο που τώρα η μαγεία δεν είναι μεταφυσική, αλλά «τεχνολογική». Τότε ήταν οι τεχνολογίες που απομάγευσαν τον κόσμο, σήμερα είναι οι τεχνολογίες που τον ξαναμαγεύουν.

Σήμερα έχουμε πάλι έναν «εσωτερικό καταναγκασμό» όσον αφορά τη διαδικασία «εκπολιτισμού των συμπεριφορών», μόνο που αυτός πλέον δεν αφορά την «υποταγή» μας σε κάποια ηθικά και πολιτισμικά πρό-

τυπα, αλλά την αλλαγή της συμπεριφοράς μας όσον αφορά τη φύλαξη και την παράδοση των προσωπικών μας δεδομένων. Ο χρήστης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ακούσια ή εκούσια παραχωρεί την άδεια να καταγράφονται οι προτιμήσεις του και να γίνονται αυτές στόχος διαφημιστικών μηνυμάτων με αντάλλαγμα τη δωρεάν χρήση των μέσων. Στον νεωτερικό «εσωτερικό καταναγκασμό» διαμορφώθηκαν τα πρώτα δείγματα της μελλοντικής ανεξάρτητης και αυτοτελούς ύπαρξης του ανθρώπου του Διαφωτισμού. Στον μετανεωτερικό «εσωτερικό καταναγκασμό» διαμορφώνονται οι όροι της εθελούσιας απώλειας της αυτονομίας του ανθρώπου.

Σήμερα, η βεμπεριανή απομάγευση της συμπεριφοράς του σύγχρονου πολίτη υποχωρεί για χάρη της θρησκευτικοποίησης του τεχνολογικού Λόγου. Η τεχνολογία γίνεται

UNSPASH

Σήμερα, στην εποχή της δεύτερης νεωτερικότητας, πάλι οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν τον καπιταλισμό από βιομηχανικό σε καπιταλισμό της πλατφόρμας, σε κατασκοπικό καπιταλισμό και από εκεί στο ξαναμάγεμά του. Νέος Θεός γίνονται τα προσωπικά δεδομένα και η χρήση τους για εμπορικούς αλλά και για πολιτικούς λόγους είναι η νέα θρησκεία. Οι τεχνο-boss είναι το νέο Ιερατείο.

η θρησκεία της μετάβασης από τον βιομηχανικό στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, ο οποίος μας οδηγεί από την αυτοματοποίηση των ροών πληροφοριών, οι οποίες ήταν το πρώτο του βήμα, στην αυτοματοποίηση του εαυτού μας³. Ένας κατασκοπευτικός καπιταλισμός που έχει και το νέο Ιερατείο του⁴.

Ο κόσμος επαναμαγεύεται

Σ' ένα πράγμα θα συμφωνούσαν οι σύγχρονοι αναλυτές του καπιταλισμού, όπως η Ζούμποφ, ο Σέρνιτσκ, ο Γκαλουτσό, με τον Βέμπερ. Πως και στις δυο περιπτώσεις οι τεχνολογίες είναι μεν το μέσον δυο διαφορετικών καπιταλισμών, αλλά ο σημερινός καπιταλισμός απειλεί σοβαρά τη δημοκρατία του παλιού δημοκρατικού καπιταλισμού. Σήμερα, στην εποχή της δεύτερης νεωτερικότητας, πάλι οι νέες τεχνολογίες μετασχηματίζουν τον καπιταλισμό από βιομηχανικό σε καπι-

ταλισμό της πλατφόρμας, σε κατασκοπικό καπιταλισμό και από εκεί στο ξαναμάγεμά του. Νέος Θεός γίνονται τα προσωπικά δεδομένα και η χρήση τους για εμπορικούς αλλά και για πολιτικούς λόγους είναι η νέα θρησκεία. Οι τεχνο-boss είναι το νέο Ιερατείο. Από τον Μακιαβέλι έως τον Καντ, οι «φιλόσοφοι του Διαφωτισμού» συμφωνούσαν πως μετά την Αναγέννηση, αντί της θεϊκής αρχής ως υπέρτατης αρχής συγκρότησης του υποκειμενικού κόσμου, ως τέτοια αρχή εμφανίζεται η ελεύθερη βούληση της ατομικότητας. Σήμερα, αρχή συγκρότησης του υποκειμενικού κόσμου γίνεται η «ελεύθερη βούληση» της Τεχνητής Νοημοσύνης, πίσω από την οποία βεβαίως κρύβεται η απληστία των τεχνο-boss. Η φανταστική πλέον αυτονομία της ελεύθερης βούλησης της ατομικότητας γίνεται το πέπλο πίσω από το οποίο κρύβεται η επιστροφή στον μαγεμένο κόσμο

Η τεχνολογία γίνεται η θρησκεία της μετάβασης από τον βιομηχανικό στον κατασκοπευτικό καπιταλισμό, ο οποίος μας οδηγεί από την αυτοματοποίηση των ροών πληροφοριών στην αυτοματοποίηση του εαυτού μας

τής προ της πρώτης νεωτερικότητας εποχής και στο φόντο της διαγράφεται η απώλεια της αυτονομίας του ανθρώπου του Διαφωτισμού. Ο αυτόνομος και αυτοτελής άνθρωπος του Διαφωτισμού είναι παρελθόν για χάρη του «αυτοματοποιημένου ανθρώπου» του Ιλον Μασκ.

Οι συνέπειες του ξαναμαγεμένου κόσμου

Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά; Σημαίνουν κατάργηση της ατομικής βούλησης, απάρνηση της ελευθερίας, αποξένωση, κοινωνικό κατακερματισμό, μισαλλοδοξία, πόλωση, παράδοση των προσωπικών δεδομένων, επισφαλείς εργασίες, κατάφωρη ανισότητα, παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, καταστολή και λογοκρισία, περιβαλλοντικό κόστος της ψηφιοποίησης. Όλα αυτά είναι οι άγιοι πατέρες αυτής της νέας θρησκείας.

Είναι οι συνέπειες της ανάπτυξης του νέου ψηφιακού μας κόσμου, τον οποίο η Ζούμποφ ονομάζει ο Μεγάλος Αλλότριος⁵. Ενα εθελούσιο 1984. «Ως πολίτες, παραχωρούμε στους δημόσιους φορείς εξουσία επί της ζωής και του θανάτου – αλλά τι απαιτούμε σε αντάλλαγμα για την παραίτηση από αυτήν την εξουσία; Παραδοσιακά, απαιτούμε διαφάνεια σχετικά με τον τρόπο άσκησης αυτής της εξουσίας και επιμένουμε ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί – τα μέσα ενημέρωσης, η δικαστική εξουσία και οι αρμόδιοι διαμεσολαβητές – διατηρούν συνεχή έλεγχο επί αυτών των διαδικασιών. Ωστόσο, με τον ψηφιακό μετασχηματισμό, έχουμε ήδη αντιμετωπίσει καταστάσεις όπου η εποπτεία αυτή έχει καταστεί αδύνατη»⁶, γράφουν οι Maja Fjaestad και Simon Vinge.

Τα τελευταία χρόνια ο πυρήνας της ισχύος στην ψηφιακή οικονομία έχει μετατοπιστεί προς το υπολογιστικό νέφος και την Τεχνητή Νοημοσύνη (TN). Πιο σωστά, η TN ακολουθεί την πορεία του υπολογιστικού νέφους. Πορεία κατά την οποία η ιδιοκτησία συγκεντρώνεται στα χέρια λίγων και η πρόσβαση στις υπηρεσίες ενοικιάζεται επ' αμοιβή. Ο Νικ Σέρνιτσκ αμφισβητεί πως έχουμε περάσει στην εποχή του τέλους του καπιταλισμού του ανταγωνισμού⁷. Αυτός ο καπιταλισμός, σύμφωνα με αυτόν, δεν έχει τερματίσει τον βίο του, απλώς διαμορφώνεται στους κόλπους του ψηφιακού ανταγωνισμού. Ο Σέρνιτσκ επιχειρεί να δείξει πόση υποκρισία, αλλά και πόση εκμετάλλευση κρύβεται πίσω από όρους όπως οικονομία του διαμοιρασμού (sharing economy) αντί της κατοχής αγαθών και υπηρεσιών και οικονομία της περιστασιακής απασχόλησης (gig economy). Δίθεν οι εργαζόμενοι θα απελευθερωθούν από τα δεσμά του οκτώρου και της καριέρας και θα μπορούν να πωλούν ό,τι αγαθό, δεξιότητά τους και υπηρεσία θέλουν σε όποιον και όποτε θέλουν. Από την πλευρά τους οι καταναλωτές θα ικανοποιούν κάθε καπρίτσιο τους μέσα από «ένα κέρασ αφθονίας υπηρεσιών κατά παραγγελία». Αυτό είναι το μενού των υποσχέσεων του φαύλου «κατασκοπευτικού καπιταλισμού», η μόνη λογική του οποίου είναι το ανεξέλεγκτο κέρδος των τεχνολογικών εταιρειών.

Η ψηφιακή οικονομία εκπροσωπείται από εκείνες τις εταιρείες που το μοντέλο του επιχειρείν τους βασίζεται στην τεχνολογία της πληροφορίας, τα δεδομένα και το Διαδίκτυο. Δεν υπάρχει κάτι καινούργιο εδώ. Το καινούργιο είναι το πώς αυτό το επιχειρείν, αυτός ο «Μεγάλος Αλλότριος», λειτουργεί σε βάρος τόσο του εργαζόμενου όσο και του καταναλωτή, ευνοώντας την κερδοφορία των τεχνολογικών κολοσσών. Διαψεύδεται όμως και ένας άλλος μύθος που θέλει τις πλατφόρμες να ακυρώνουν τη δύναμη του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ενώ στην ουσία οι πλατφόρμες και οι νεοφυείς επιχειρήσεις στηρίζονται στη χρηματοδότησή τους απ' αυτό. «Η επένδυση στις νεοφυείς τεχνολογικές επιχειρήσεις είναι περισσότερο έκφραση της ισχύος του χρηματοπιστωτικού τομέα παρά εναλλακτική σε αυτόν»⁸.

Ολόκληρη η Σίλικον Βάλεϊ στήθηκε αφενός πάνω στην κρατική χρηματοδότηση, ιδίως

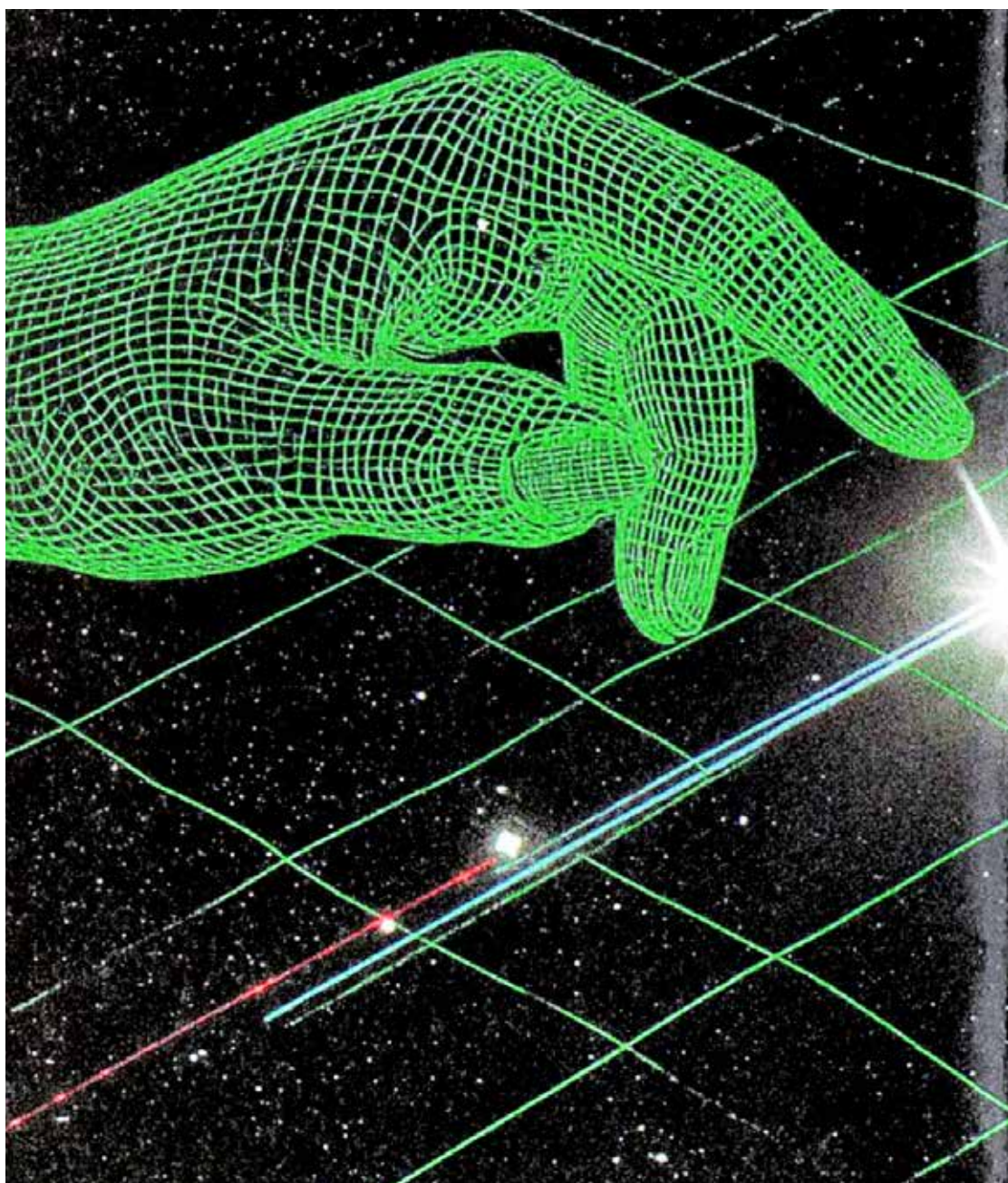
Η ψηφιακή οικονομία εκπροσωπείται από εκείνες τις εταιρείες που το μοντέλο του επιχειρείν τους βασίζεται στην τεχνολογία της πληροφορίας, τα δεδομένα και το Διαδίκτυο. Το καινούργιο είναι το πώς αυτό το επιχειρείν, αυτός ο «Μεγάλος Αλλότριος», λειτουργεί σε βάρος τόσο του εργαζόμενου όσο και του καταναλωτή, ευνοώντας την κερδοφορία των τεχνολογικών κολοσσών

Με την TN, αυτό που παρουσιάζεται ως δικαίωμα πληροφόρησης των πολιτών-χρηστών επί της ουσίας είναι το δικαίωμα των τεχνολογικών κολοσσών να εισβάλλουν, με τη συναίνεσή τους, στη ζωή τους

για χάρη της άμυνας και στη συνέχεια λόγω της τρομοκρατίας, και αφετέρου στην κακοπληρωμένη εργασία και τις κακές συνθήκες εργασίας τόσο των χιλιάδων εργαζομένων στον κλάδο των τεχνολογιών αιχμής στις ΗΠΑ όσο και αυτών στις ξένες υπεργολαβίες, κυρίως στην Κίνα. Χωρίς τη συμμετοχή σε χρήμα και σε ανθρώπους, χωρίς την κυβερνητική Υπηρεσία Προηγμένης Ερευνας Αμυντικών Σχεδίων (DARPA), δεν θα υπήρχε ανάπτυξη του Διαδικτύου. Χωρίς το Πρόγραμμα Ερευνας των Μικρών Επιχειρήσεων για την Καινοτομία (SBIR) δεν θα ξεκινούσαν εταιρείες όπως η Apple και η Google. Χωρίς τον Νόμο για τα Ορφανά Φάρμακα δεν θα προχωρούσαν οι φαρμακοβιομηχανίες στην ανάπτυξη προϊόντων που αφορούν την αντιμετώπιση σπάνιων ασθενειών και φυσικά το κόστος τους θα ήταν απαγορευτικό⁹. «Το γκαράζ» του Τζομπς θεμελιώνει τη μυθολογία της «αξιοκρατίας», σύμφωνα με την οποία κάθε εταιρεία αποτελεί προϊόν της δράσης του μεμονωμένου ατόμου, που έχει το πρότυπό του στη σουμπετεριανή ατομική «δημιουργική καταστροφή» και όχι στις συλλογικές και κοινωνικές διαδικασίες.

Εδώ ο επιχειρηματίας έρχεται να ανασυγκροτήσει ό,τι η δημιουργική καταστροφή έχει ανατρέψει. Αυτός ο επιχειρηματίας εκ νέου «διαμορφώνει» και «μετασχηματίζει» τις αγορές και «αναζωογονεί» την οικονομία. Ο ιδιοφυής επιχειρηματίας κρατάει το λυχνάρι για να φωτίζει τον δρόμο των start up εταιρειών¹⁰, υποστηρίζει με τη σειρά του ο Αντονί Γκαλουτσό, αποδίδοντας με αριστουργηματικό τρόπο όλη τη μυθολογία και το ταξικό ψέμα του καπιταλισμού της πλατφόρμας.

Ετσι πλέον αυτό που παρουσιάζεται ως δικαίωμα πληροφόρησης των πολιτών-χρηστών επί της ουσίας είναι το δικαίωμα των τεχνολογικών κολοσσών να εισβάλλουν, με τη συναίνεσή τους, στη ζωή τους. Το Διαδίκτυο μετατρέπεται σε ανάγκη, όπως σε ανάγκη είχε μετατραπεί και η θρησκεία για μεγάλο διάστημα στη ζωή του Δυτικού Ανθρώπου. Οι τεχνολογίες ως νέα θρησκεία σπρώχνουν τον άνθρωπο της δεύτερης νεωτερικότητας στην αναζήτηση της «Θείας Χάρης», στην «αποκάλυψη» των δεδομένων του στο Διαδίκτυο. Αν δεν είσαι στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης δεν υπάρχουν στην πραγματική ζωή. Γιατί η

πραγματική ζωή είναι το Διαδίκτυο και τα μέσα του. Όλα αυτά όμως έχουν και ταξική σημασία. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που στην εποχή του «κατασκοπευτικού καπιταλισμού» έχουν οξυνθεί σε απίστευτο βαθμό οι ανισότητες. Ο καπιταλισμός της παραγωγής, ο καπιταλισμός της General Motors, είχε ανάγκη μια ισχυρή καταναλωτική πίστη. Ο καπιταλισμός της πλατφόρμας ή ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός χρειάζεται την κατανάλωση των ισχυρών παικτών. Κατά τον Ζίγκμουντ Μπάουμαν η τεχνολογική κοινωνία διχάζεται ανάμεσα στα μέλη και τα στελέχη του επιχειρηματικού κόσμου, που αποτελούν τους «τουρίστες» και τους μη καταναλωτές ή τους «περιπλανώμενους αλάντες». Ο κόσμος των «περιπλανώμενων» αρνείται σ' αυτόν των «αλάντων» αυτό που θεωρεί το μεγαλύτερο επίτευγμά του, την ελευθερία κίνησης¹¹.

Ο βιαστικός καπιταλισμός

Οι τεχνολογικές εταιρείες ζητούν να επιταχυνθούν οι διαδικασίες εφαρμογής της Τεχνητής Νοημοσύνης και να μην υπάρχει καμία ανάμειξη σ' αυτές «αριστεροκρατούμενων σχημάτων», όπως τα Ανώτατα

Δικαστήρια. «Η πραγματική οικονομική μεταρρύθμιση απαιτεί χρόνο και ο κόσμος του Διαδικτύου, οι επενδυτές και οι μεριδιούχοι του, ούτε είχαν ούτε έχουν πρόθεση να τον διαθέσουν»¹². Ο «βιαστικός» καπιταλισμός, όπως τον ονομάζω, δεν θέλει να τον ελέγχουν, όταν επιχειρεί να ψαλιδίζει τα εργασιακά δικαιώματα (13ωρα κ.λπ.) και όταν επιδιώκει να καταργήσει κατακτήσεις του δημοκρατικού καπιταλισμού και του παλιού σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού συμβολαίου. Τα κέρδη του θα είναι πολύ μεγαλύτερα και θα έρχονται γρηγορότερα αν αυτός δεν έχει πάνω από το κεφάλι του τις αργόσυρτες δημοκρατίες. Η άνοδος των νέων τεχνολογικών εταιρειών και της TN πάει πακέτο με τη μεγαλύτερη άνοδο των ανισοτήτων που έχει γνωρίσει ποτέ ο κόσμος μας. Γιατί οι ανισότητες στη γνώση έχουν μεγαλύτερο αποτύπωμα στη ζωή ακόμη και από τις εισοδηματικές και περιουσιακές ανισότητες. Η Τεχνητή Νοημοσύνη (TN) δεν είναι απλώς μια νέα τεχνολογική εξέλιξη. Είναι καταλύτης ισχύος που μετασχηματίζει την παραγωγή, την εργασία, την υγεία, την εκπαίδευση, τις μεταφορές, τη δημόσια διοίκηση και,

τελικά, τη λειτουργία της ίδιας της δημοκρατίας. Η TN είναι παραγωγικός πόρος και αγαθό δημοσίου ενδιαφέροντος το οποίο, δεδομένων και των κινδύνων που κρύβει η ανεξέλεγκτη ανάπτυξή της, θα πρέπει να ρυθμίζεται και να ελέγχεται από τη δημόσια εξουσία. Αλλά οτιδήποτε μιλά για δημόσιο έλεγχο στην εποχή του καπιταλισμού των δεδομένων θεωρείται έγκλημα καθοσίωσης. Το πρόβλημα δεν είναι η τεχνολογία, αλλά η φιλοσοφία με την οποία ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός ντύνει τις νέες τεχνολογίες και την TN. Η τεχνολογία δεν είναι αυτόνομη, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός της επέβαλε το δικαίωμα να επεμβαίνει στη ζωή μας. Η τεχνολογία είναι πάντα μέσο για την επίτευξη στόχων πέραν αυτής. Σε τελική ανάλυση το πρόβλημα είναι οι μεταμορφώσεις των καπιταλισμών και όχι οι μεταμορφώσεις των τεχνολογιών.

Και μέσα σ' όλα αυτά οι άνθρωποι μετατρέπονται οι ίδιοι σε μέσα παραγωγής. Στον κλασικό φορντικό καπιταλισμό, αλλά και πριν σ' αυτόν του Μαρξ, οι εργαζόμενοι εργάζονταν πάνω στα μέσα παραγωγής που κατείχαν οι κεφαλαιούχοι. Ετσι αποξενώνονταν από τα προϊόντα που παρήγαν για τον εαυτό τους. Σήμερα οι εργαζόμενοι ως χρήστες γίνονται οι ίδιοι μέσα παραγωγής και οι «κεφαλαιοκράτες» τους είναι οι τεχνο-boss. Οι χρήστες αποξενώνουν τους εαυτούς τους από τον πραγματικό κόσμο και κατοικούν στον εικονικό κόσμο των οθονών των κινητών τους. Με τα λόγια της Σοσάνα Ζούμποφ οι άνθρωποι χάνοντας τον έλεγχο των δεδομένων τους γίνονται φυσικοί πόροι. Με τα λόγια της Ζούμποφ «είμαστε το αντικείμενο απ' όπου εξάγονται και υφαρπάζονται οι πρώτες ύλες για το εργοστάσιο των προγνωστικών της Google. Τα προϊόντα της οποίας είναι οι προβλέψεις για τη συμπεριφορά μας, οι οποίες πωλούνται στους πραγματικούς της πελάτες, αλλά όχι σε εμάς. Είμαστε τα μέσα επίτευξης των στόχων άλλων»¹³. Με τη δική μου αντίληψη οι άνθρωποι γίνονται οι ίδιοι μέσα παραγωγής. Όχι μόνο δεν είναι κάτοχοι των μέσων εργασίας τους, «συννηθισμένοι» σ' αυτό, αλλά και γίνονται οι ίδιοι μέσα εργασίας. Είμαστε τα μέσα παραγωγής άλλων με τα οποία δεν έχουμε καν εργαλειακή σχέση, όπως στον παλιό καπιταλισμό. Δεν είμαστε αποξενωμένοι από αυτά, είμαστε αλυσοδεμένοι από αυτά.

Η τεχνολογία και η επιστήμη στις αρχές του 20ού αιώνα κλήθηκαν να απομαγεύσουν τον κόσμο. Σήμερα χρησιμοποιούνται για να τον ξαναμαγέψουν. Άγιοί τους δεν είναι οι μάρτυρες που ζουν στον παράδεισο, είναι οι κρόισοι που ζουν στον υπαρκτό καπιταλιστικό κόσμο μας και στα σπίτια-φρούριά τους. Εκεί ζουν οι περιβόητοι «αυτοδημιούργητοι επιχειρηματίες», τους οποίους το μόνο που ενδιαφέρει είναι να πείσουν πως το συμφέρον των πολλών είναι να είναι με το 1% των υπερπλουσίων. Ετσι, εκτός των ψηφιακών ανισοτήτων, αυξάνονται και οι πολιτικές ανισότητες.

Πρέπει να αντισταθούμε για να επιστρέψουμε, έστω, στον απομαγευμένο κόσμο της τρίτης νεωτερικότητας. ●

1 Roben Fazard, «Apple's» Earnings Power Befuddles Wall Street», *Blumberg Businessweek*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/28-07-2011,apple-s-earnings-power-befuddles-wall-street>.

2 Norbert Elias, *The Civilizing Process* (1939), Vol. II. *State Formation and Civilization*, Oxford: Blackwell, 1982, Ελληνική έκδοση από Νεφέλη *Η εξέλιξη του Πολιτισμού Α' και Β' τόμος*.

3 Σοσάνα Ζούμποφ, *Η εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού*, Μετάφραση - Γιώργος Μπέτσος, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2020, σ. 450.

4 Στο ίδιο, σ. 252-263.

5 Ζούμποφ, ό.π., σ. 497-499.

6 Maja Fjaestad and Simon Vinge, *When Algorithms Undermine Democracy: Europe's Wake-Up Call*, <https://www.social-europe.eu/when-algorithms-undermine-democracy-europes-wake-up-call>, ανακτήθηκε 12-11-2025.

7 Nick Srnicek, *Ο καπιταλισμός της πλατφόρμας*, Μετάφραση - Επίμετρο: Γιώργος Μαριάς - Αλέξανδρος Μινωτάκης, Εκδόσεις Τόπος, 2024.

8 Στο ίδιο, σ. 134.

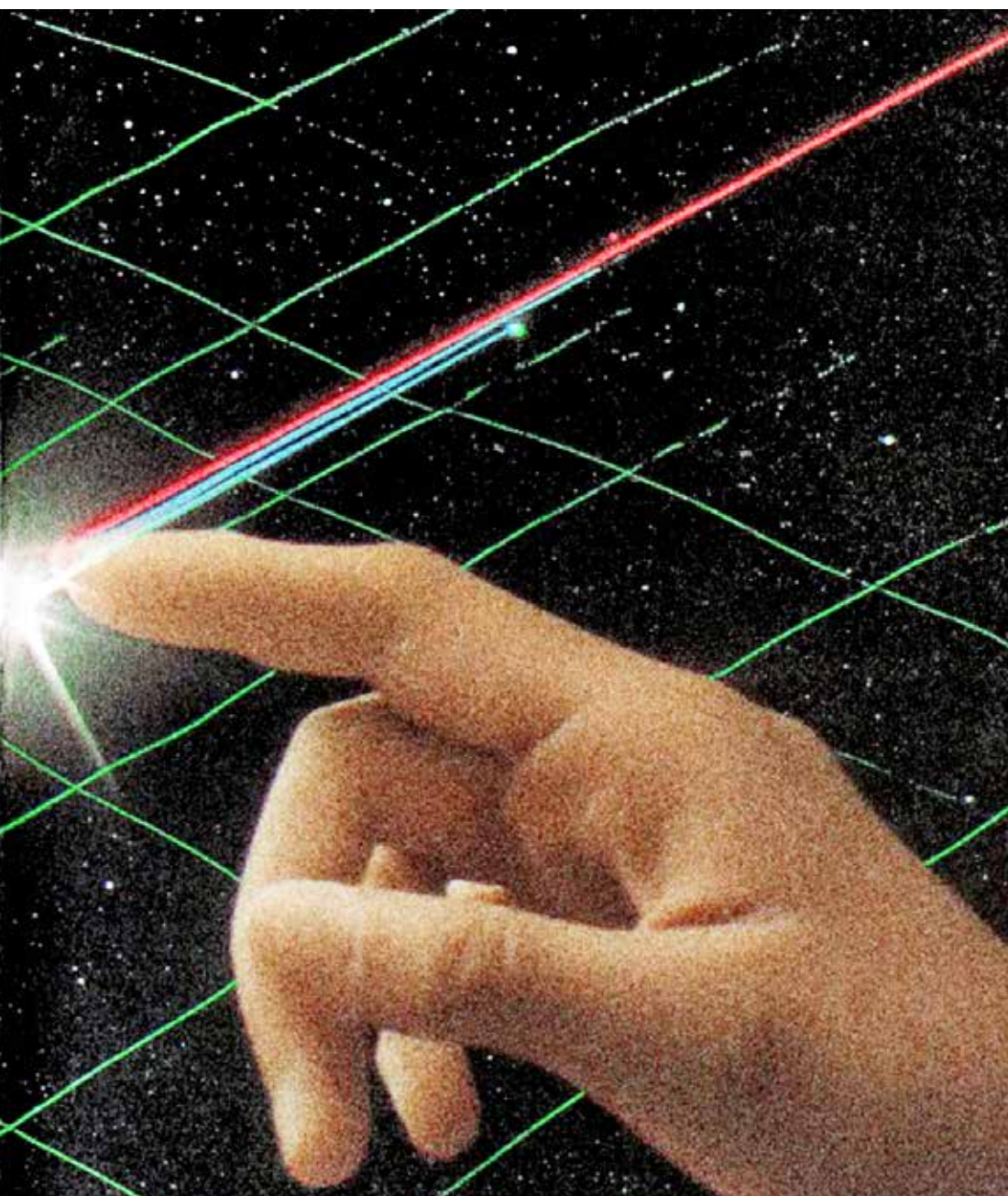
9 Mariana Mazzucato, *Το επιχειρηματικό κράτος. Ανατρέποντας μύθους*, Μετάφραση: Πέτρος Παπαζαχαρίου, Εισαγωγή - Επιμέλεια: Γιάννης Καλογήρου, Εκδόσεις Κριτική, 2015.

10 Αντονί Γκαλουτσό, *Ο μύθος του αυτοδημιούργητου επιχειρηματία*, *Αποδομώντας το φαντασιακό της Σίλικον Βάλεϊ*, Μετάφραση: Νίκος Ν. Μάλλινης, Μάγμα, 2024.

11 <https://bookpress.gr/kritikes/idees/7178-2017-01-13-06-20-13>.

12 Αντονί Γκαλουτσό, ό.π., σ. 74.

13 Σοσάνα Ζούμποφ, ό.π., 131.

Η απροκάλυπτη επιστροφή αυλών και αυλικών που παρακάμπουν δομές, διαδικασίες και ανατρέπουν αυτό που κάποιοι νόμιζαν ότι είχε κατοχυρωθεί – τη διακυβέρνηση βάσει απρόσωπων κανόνων και τη διαχείριση της σύγκρουσης συμφερόντων. Η σημερινή εξουσία στις ΗΠΑ μετρά τα προσωπικά και οικογενειακά κέρδη σε δισεκατομμύρια, ενώ λίγοι αυλικοί υποκαθιστούν εκατοντάδες διπλωμάτες του Στέιτ Ντιπάρτμεντ

UNSPASH

2026 and all what?

Επτά λόγοι που το έτος που διανύουμε διεκδικεί τις δάφνες ενός ακόμη Τέλους της Ιστορίας

Το τέλος της Ιστορίας έχει προαναγγελθεί πολλές φορές. Μια ήταν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο – τον Πόλεμο που θα τελείωνε όλους τους πολέμους. Τότε παρήχθησαν και μνημόσυνα – αφού ερχόταν το Τέλος της Ιστορίας, τι αναμνήσεις θα μας άφηνε η κακομοίρα αποχαιρετώντας; Όπως υποτίθεται στις τελευταίες μας στιγμές βλέπουμε τη ζωή να περνά μπροστά στα μάτια μας σαν κινηματογραφική ταινία, έτσι και με την ιστορία. Τι θα θυμάται ο κόσμος, λοιπόν, από το πέρασμα της Ιστορίας – τι έχει απομείνει από τις τραυματικές εκείνες ώρες του σχολείου;

Για τους βαθυστόχαστους σαν τον Φουκουγιάμα ή τον Μαρξ, η Ιστορία ήταν μια διεθνής

Γράφει ο **Πλάτων Τήνιος**

Οικονομολόγος,
ομότιμος
καθηγητής στο
Πανεπιστήμιο
Πειραιά

κοινωνική διαδικασία που παρέσερνε τα πάντα στο διάβα της. Για τους υπόλοιπους από εμάς, δεν είναι παρά αυτό που αναφερόταν σαν Ιστορία στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Μισοαστεία, μισοσοβαρά, μια σειρά άρθρων των W.G. Sellar και R.J. Yeatman εξερεύνησαν το δεύτερο, την ιστορία της Αγγλίας. Από μεμονωμένα άρθρα, εξελίχθηκε σε βιβλίο το 1930 με τίτλο «1066 και όλα αυτά» (1066 and All That). Ο υπότιτλος εξηγούσε: «Μια αξέχαστη Ιστορία της Αγγλίας, απαρτιζόμενη από όλα τα κομμάτια που θυμάσαι, συμπεριλαμβανομένων 103 καλών πραγμάτων, 5 κακών βασιλέων και 2 πραγματικών χρονολογιών». Οι χρονολογίες ήταν το 55 π.Χ., που η εισβολή του Ιουλιού Καίσαρα αρχίζει την Ιστορία, αφού «πριν οι Βρετανοί δεν ήταν

παρά ιθαγενείς». Η άλλη χρονολογία ήταν η εισβολή των Γάλλων το 1066. Μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, «η Αμερική ήταν καθαρά πα το τοπ έθνος, και η Ιστορία έβαλε τελεία». Καλά ξεκουμπίδια.

Ως σατιρική θεώρηση, το «1066» διακωμωδούσε και τις δύο μεγάλες προσεγγίσεις της αγγλικής ιστοριογραφίας – τη συντηρητική εκδοχή με τους μεγάλους άνδρες (και καμιά γυναίκα άμα λάχει), αλλά και την προοδευτική (Whig) που έβλεπε συνεχή πρόοδο προς το καλύτερο. Ο οδοστρωτήρας της σχολικής απομνημόνευσης τις κονιορτοποιεί αμφότερες, αφήνοντας πίσω ημιμάθεια και κωμικές παρεξηγήσεις – όπως ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος που επλήγη από υπερκατανάλωση Σαλαδίνων. Οι δύο πλευρές του εμφυλίου πολέμου του 17ου αιώνα ήταν οι

βασιλικοί (wrong but wromantic – παραπλανημένοι, αλλά σικ) και οι πουριτανοί (right but repulsive – σωστοί, αλλά σιχαμένοι). Η μέση εκπαίδευση αναγνωρίζεται με την αναπαραγωγή πέντε θεμάτων εξετάσεων με εντολές προς τους διαγωνιζόμενους του είδους «ποτέ μη γράφετε στις δυο πλευρές της κόλλας ταυτόχρονα» ή «μην επιχειρείτε να απαντήσετε σε περισσότερες από μια ερωτήσεις ταυτόχρονα».

Η προσέγγιση της εθνοκεντρικής ανασκόπησης για το τέλος της διδασκόμενης ιστορίας εφαρμόστηκε για τις Ηνωμένες Πολιτείες (Ολα άρχισαν με τον Κολόμβο), όπως και για τη συνέχεια στην Αγγλία (1984 and all that), αλλά και την εσωτερική αγορά της ΕΕ ως δεύτερη ευρωπαϊκή εισβολή (1992 and all that). Η αντιστροφή των εισβολών των Ρωμαίων και Γάλλων με την εγκατάλειψη της Ευρώπης με το Brexit αναζητεί ακόμη βάρδο, αν και ίσως η κωμική της διάσταση αρκεί από μόνη της.

Το «1066 και όλα αυτά» εξήσκωσε επιρροή στην τηλεόραση με τους Monty Python, αλλά και τη σειρά BlackAdder. Στην Ελλάδα, που όλα τέλειωσαν το 1821, κάτι αποπειράθηκε ο Νίκος Τσιφόρος, αλλά για την ιστορία άλλων – των σταυροφόρων, της Αγγλίας, των Ηνωμένων Πολιτειών. Αν είχε αντιπαρατεθεί με τη δική μας αστεϊρευνη σχολική ημιμάθεια, δεν θα είχε καλό τελειωμό. Παρά ταύτα, εύφημο μνηία κερδίζει η χούντα με τις γιορτές πολεμικής αρετής στο Στάδιο – επάξια αν και ακούσια.

Τελειώνει η ιστορία;

Αφήνοντας τον Φουκουγιάμα και τα συναφή στην άκρη, τι ενδείξεις έχουμε ότι τελειώνει η ιστορία, οσονούπω και μάλιστα μέσα στο 2026;

Είμαστε στη μέση του έτους. Σε έξι μήνες η επικαιρότητα έχει βαλθεί να διακωμωδεί σημαντικές στιγμές της Ιστορίας. Πέρασαν από τις οθόνες μας Greatest Hits – πολλά που ξέραμε αλλά που μας θυμίζουν άλλα που νομίζαμε ότι μας είχαν εγκαταλείψει ανεπιστρεπτή. Γίνεται αυτό, βεβαίως, ακολουθώντας τη ρήση ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται – αλλά σαν εκδοχή Μόντι Πάιθον.

Το 2026 and all that γράφεται μόνο του – ίσως με τη βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης, ή ίσως ενεργοποιώντας άλλους ανθρωπινούς αυτοματισμούς.

Εχουμε καιρό, βεβαίως, ως τις 31 Δεκεμβρίου. Τι στοιχεία έχουμε, όμως, ότι το 2026 διεκδικεί πράγματι τις δάφνες (άλλου ενός) τέλους της Ιστορίας; Στην ταινία του Μπέργκμαν «Η έβδομη σφραγίδα», αποσφραγίζονται οιωνοί ένας – ένας, ώσπου να φτάσουμε στην έβδομη και φαρμακερή σφραγίδα. Πόσες, λοιπόν, ως τώρα, και πόσες απομένουν;

Η αναζήτηση σφραγίδων έχει αφετηρία το ορίτζιναλ 1066 – τη Βρετανία και τις περιπλανήσεις της.

Το 1066 η ιστορία σίγουρα ήταν παρούσα: μας τη θυμίζει η επιστροφή στην Αγγλία για πρώτη φορά σε 10 αιώνες του εργόχειρου-χρονικού των εισβολών. Τότε, με διαφορά εβδομάδων, η Βρετανία υπέστη δύο εισβολές, μια από τον Βορρά από τον

βασιλιά της Νορβηγίας Χάρολντ, και άλλη μια από τον Νότο από τους Νορμανδούς του Δούκα Γουλιέλμου. Τους αντιπαράθεσε ο τελευταίος αγγλοσάξων βασιλιάς Χάρολντ, φρέσκος από μια διαφιλονικούμενη στέψη. Ο Χάρολντ κατατρόπωσε τον νορβηγό συνονόματό του και στράφηκε αμέσως με μια ηρωική πορεία στο άλλο άκρο της χώρας όπου μόλις είχε αποβιβαστεί ο Γουλιέλμος οπλισμένος με παπική ευλογία και σιδερόφρακτους γάλλους ιππότες. Ο θάνατος του Χάρολντ στο πεδίο της μάχης σηματοδότησε την οριστική στροφή της Βρετανίας προς την Ευρώπη και την εγκατάλειψη σκανδιναβικών επιρροών. Το εργόχειρο, χειροτεχνημένο από αγγλίδες καλόγριες στο Κεντ, φυλάσσόταν από τον 11ο αιώνα στο Αββαείο του Bayeux και αποτελεί θεμελιώδη πηγή για μια κοσμοϊστορική στροφή, και μια από τις δύο αξέχαστες χρονολογίες του βιβλίου των Sellar και Yeatman.

Το εργόχειρο εκτίθεται σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο για όσο διάστημα γίνονται εργασίες αποκατάστασης στη μόνιμή του έδρα στη Νορμανδία. Ως αποτέλεσμα συγκεντρώνει πλήθη που αναμένονται να ξεπεράσουν την άλλη μεγάλη σε δημοφιλία έκθεση – του τάφου του Τουταγχαμών. Οι γάλλοι ιδιοκτήτες του (νόμιμοι συνεχιστές των νικητών) έχουν διαφυλάξει το προσωρινό της έκθεσης – προκειμένου το εργόχειρο να μην έχει την τύχη των Γλυπτών του Παρθενώνα...

Εξι σφραγίδες και άνω τελεία

Πρώτος οιωνός του τέλους, λοιπόν, η υπόμνηση του 1066. Τις ίδιες μέρες, λίγο παρακάτω στο Λονδίνο, ο γάτος Λάρι της Ντάουνινγκ Στριτ συναντά τον έβδομο κατά σειρά προϊστάμενό του πρωθυπουργό. Ο αριθμός επτά έχει βιβλικές αναφορές (θανάσιμα αμαρτήματα, πληγές του Φαραώ, κοκ), ενώ δεν έχει διαφύγει της προσοχής του γάτου ότι εκείνη η πρωθυπουργός που είχε τη μονιμότερη επίπτωση στα επιτόκια μακροχρόνιου δανεισμού του Δημοσίου ήταν η πλέον βραχύβια – η Λιζ Τρας, από την πτώση της οποίας τα 10ετή και 30ετή ομόλογα σπάνε ρεκόρ, «υψηλότερα ακόμη και από τα ελληνικά», και αρνούνται να πέσουν. Και όπως τους διδάξαμε εμείς, οι προειδοποιήσεις των αγορών ομολόγων είναι το σάλπισμα της εποχής. Ενός κακού (στα ομόλογα), μύρια έπονται. Από την άλλη πλευρά ο νέος πρωθυπουργός, άνθρωπος του Βορρά, αναλαμβάνει ρόλο οδοστρωτήρα του Τρίτου Δρόμου, μαζί και της κληρονομιάς της Θάτσερ.

Τρίτη σφραγίδα, είναι, σίγουρα, η ορμητική επιστροφή της αρρενωπότητας στις ένοπλες δυνάμεις και στους μαχητές τους. Ακολουθώντας το πνεύμα της εποχής, η ιδιότητα αυτή δεν μετράται με ανδραγαθίες, αλλά με βιοδείκτες και τεστ τεστοστερόνης. Ο υπουργός Πολέμου Χέγκσεθ πάει ένα βήμα παραπέρα από τους ομηρικούς ήρωες, αφού προβλέπει και την αναπλήρωση των επιπέδων αρρενωπότητας με δωρεάν ενέσιμα διαλύματα. Οι μαχήτριες, αντιθέτως, θα μετέχουν στο «Μαρ Α Λαγκο Λουκ» – με υπερτόνιση ζυγωματικών, χειλέων και όχι

Το εξώφυλλο του βιβλίου «1066 και όλα αυτά». Ο υπότιπλος εξηγούσε: «Μια αξέχαστη ιστορία της Αγγλίας, απαρτιζόμενη από όλα τα κομμάτια που θυμάσαι, συμπεριλαμβανομένων 103 καλών πραγμάτων, 5 κακών βασιλέων και 2 πραγματικών χρονολογιών»

Το εργόχειρο του 1066 εκτίθεται στο Βρετανικό Μουσείο για όσο διάστημα γίνονται εργασίες αποκατάστασης. Οι γάλλοι ιδιοκτήτες του έχουν διαφυλάξει το προσωρινό της έκθεσης – προκειμένου το εργόχειρο να μην έχει την τύχη των Γλυπτών του Παρθενώνα...

μόνο. Εξάλλου, οι παλιές Αμαζόνες δεν έκαναν και εκείνες αισθητικές επεμβάσεις (για τη διευκόλυνση της τοξοβολίας);

Τέταρτος οιωνός, η αναβίωση ιστορικών πολέμων. Αρχίζουμε με την Οδύσσεια και τις ομηρικές μάχες για την Ωραία Ελένη. Είναι δυνατόν ένα μυθολογικό, άρα μη υπαρκτό, πρόσωπο να έχει «πραγματικές» ιδιότητες, όπως το χρώμα του δέρματός της; Αλλά δεν είναι μόνο οι ομηρικές διαμάχες. Το 2026 αναβιώνουν οι Περσικοί πόλεμοι. Επίκεντρο και πάλι τα Στενά (η γέφυρα του Ξέρξη), αλλά και αέναη διάρκεια, όπου οι αλληπάλληλες εξαγγελίες νίκης οδηγούν στην επανέναρξη εκθροπραξιών. Αναζητείται Αλέξανδρος μετά τον Οδυσσέα.

Πέμπτος οιωνός, η αυτονόμηση της τεχνητής νοημοσύνης. Κατακαλόκαιρο η Open AI ανακοίνωσε ότι το πρόγραμμά της αυτονομήθηκε κατά τη διάρκεια δοκιμαστικών τεστ (που υποτίθεται γίνονταν απόλυτα περικυκλωμένα) και δραπέτευσε προκειμένου να χακάρει επιθετικά τα συστήματα ανυποψίαστης εταιρείας. Ο ορίτζιναλ Τάλως, αντιθέτως, ποτέ δεν παρέβη την εντολή του να προφυλάσσει περιπολώντας την Κρήτη. Ακόμη και σήμερα τον βλέπουμε ανοικτά των Χανίων.

Εκτος, δεν είναι παρά η απροκάλυπτη επιστροφή αυλών και αυλικών που παρακάμπτουν δομές, διαδικασίες και ανατρέπουν αυτό που κάποιοι νόμιζαν ότι είχε κατοχυρωθεί – τη διακυβέρνηση βάσει απρόσωπων κανόνων αλλά και την διαχείριση της σύγκρουσης συμφερόντων. Ενώ ο πρόεδρος Τρούμαν είχε αρνηθεί κάθε πληρωμή πλην μιας σύνταξης, η σημερινή εξουσία στις ΗΠΑ μετρά τα προσωπικά και οικογενειακά κέρδη σε δισεκατομμύρια, ενώ λίγοι αυλικοί υποκαθιστούν εκατοντάδες διπλωμάτες του Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Αντί να προσφερθεί βοήθεια στην πυρόσβεση σε δασικές πυρκαγιές, απειλήθηκε επιβολή επιπλέον δασμών.

Εξι σφραγίδες, λοιπόν, και χωρίς να μετρήσουμε την πανδημία (που ευτυχώς ξεχάστηκε). Η έβδομη δεν έχει ανοίξει ακόμη. Εξάλλου, αυτό είναι και το κεντρικό μήνυμα, ότι ίσως επίκειται το άνοιγμά της, αλλά δεν είμαστε σίγουροι – ούτε εμείς, ούτε ο αιγιματικός ιπότης που μας εκπροσωπεί. Είναι αλήθεια, βεβαίως, ότι μόλις τώρα μπήκε ο Αύγουστος και υπολείπονται πέντε μήνες, για να μην αναφέρουμε τις διακοπές. Τα πανηγύρια του καλοκαιριού βάζουν μια άνω τελεία – όχι ακριβώς το τέλος της Εβδομης Σφραγίδας.

Η αλήθεια είναι ότι η επικαιρότητα συνεχίζει το βιολί της. Μήπως είναι το Μουντιάλ με τις παρεμβάσεις, τα διαλείμματα ενυδάτωσης και τα κακόγουστα show; Μήπως είναι η ατομική βιομηχανία στη Σαουδική Αραβία; Η νιοστή επιβολή δασμών; Συνομιλίες για το Κυπριακό; Νομπέλ Ειρήνης για όσους ξεκινούν πολέμους (προκειμένου να τους σταματήσουν μετά); Μήπως, καινούργια Αρπαγή της Ευρώπης – με αυτονόμηση ή κάποιας μορφής επαναπατρισμό;

Εχουμε καιρό. Για την ώρα, ο χορός της Ιστορίας συνεχίζεται – ως θερινή επιθεώρηση και ευτυχώς όχι ως Danse Macabre. ●

Η γλώσσα της νοσταλγίας ως πυλώνας αυταρχισμού

Η βαθιά ιστορική γενεαλογία της γλωσσικής διαφθοράς στη Ρωσία και η σοβιετική ισχύς χωρίς γκουλάγκ και σταλινισμό, αλλά με «ξένους πράκτορες»

Γράφει η **Σίσσυ Αλωνιστιώτου**

Πολιτικός
επιστήμων,
δημοσιογράφος

Ο «αυταρχισμός» δεν είναι ένα πολίτευμα περιορισμένης πολιτικής συμμετοχής αλλά η αποτελεσματικότερη μορφή διακυβέρνησης σε δύσκολους καιρούς.

Η «δημοκρατία», σε ό,τι αφορά τη Δύση, είναι μια μορφή διακυβέρνησης, στην οποία «οι κρατικοί θεσμοί λειτουργούν προς το συμφέρον των πιο ισχυρών προσώπων».

Ο ανθρωπισμός είναι «παραδοσιακή ρωσική πνευματική και ηθική αξία».

Η «Αποικιοκρατία» περιλαμβάνει και τον «πολιτισμικό αποικιοκρατισμό», δηλαδή «την πολιτική των δυτικών χωρών που αποσκοπεί στην επιβολή της ιδεολογίας τους... στους λαούς άλλων χωρών με σκοπό την καταστολή της εθνικής τους ταυτότητας και την εδραίωση της υποτελής θέσης τους στην παγκόσμια αγορά».

Ο «ομόφυλος γάμος» είναι «ο στενός ομοφυλοφιλικός σύνδεσμος μεταξύ ανδρών και ανδρών, γυναικών και γυναικών, καταδικασμένος από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και μη υποστηριζόμενος από το ρωσικό κράτος».

Η «ζωή» αρχίζει από τη σύλληψη και – για όποιον δεν κατάλαβε – πρόκειται για ακόμα μία «παραδοσιακή ρωσική πνευματική και ηθική αξία».

Ο «εχθρός» είναι εκείνος που η κυρίαρχη εξουσία έχει κρίνει εχθρικό προς τον λαό, την κυβέρνηση ή το κράτος.

Τα παραπάνω είναι ένα ελάχιστο δείγμα από το νέο Ερμηνευτικό λεξικό της κρατικής ρωσικής γλώσσας, έργο του Κρατικού Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης και σε συμφωνία με τη νομική υπηρεσία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας για κάποιους ορισμούς. Σύμφωνα με το Government.ru και την ίδια την πανεπιστημιακή έκδοση, το λεξικό προορίζεται για τους τομείς όπου η χρήση της κρατικής γλώσσας είναι υποχρεωτική – από τη λειτουργία των αρχών και τα επίσημα έγγραφα έως την εκπαίδευση – και περιλαμβάνει ορισμούς που αποτυπώνουν τις «παραδοσιακές ρωσικές πνευματικές και ηθικές αξίες» του προεδρικού διατάγματος του 2022.

Η επιστροφή σε ένα «εικονικό» παρελθόν

Η νοσταλγία συχνά εκλαμβάνεται ως ένα αθώο, σχεδόν ιδιωτικό συναίσθημα: η επιθυμία επιστροφής σε έναν κόσμο πιο οικείο, πιο σταθερό, λιγότερο περίπλοκο. Στην πολιτική, όμως, εύκολα εργαλειοποιείται στην υπηρεσία ενός αυταρχικού σχεδίου εξουσίας. Η Σβετλάνα Μπόιμ, στο *The Future of Nostalgia*, διέκρινε τη στοχαστική νοσταλγία, που γνωρίζει ότι το παρελθόν είναι ασυνεχές και αντιφατικό, από την αποκαταστατική νοσταλγία, που πιστεύει ότι το «χαμένο σπίτι» μπορεί και πρέπει να ανοικοδομηθεί. Η δεύτερη «δεν παρουσιάζει τον εαυτό της ως νοσταλγία αλλά ως αλήθεια και παράδοση». Ως αποκατάσταση και

επιστροφή στην τάξη ή... στις παραδοσιακές πνευματικές και ηθικές αξίες.

Η αποκαταστατική νοσταλγία ως πολιτική μέθοδος ακολουθεί συνήθως τρεις κινήσεις. Πρώτα κατασκευάζει μια απώλεια: το κύρος της αυτοκρατορίας, την κοινωνική ομοιογένεια, τη βεβαιότητα των ρόλων, την εθνική υπερηφάνεια. Επειτα υποδεικνύει τον υπεύθυνο: τις ελίτ, τους φιλελεύθερους, τις μειονότητες, τη Δύση, τους «ξένους πράκτορες». Τέλος, υπόσχεται επιστροφή, όχι όμως στο πραγματικό παρελθόν αλλά σε μια πολιτική σκηνογραφία: κοινωνική αρμονία χωρίς καταστολή, αυτοκρατορικό μεγαλείο χωρίς βία, εθνική ενότητα χωρίς εκφοβισμό, οικογενειακή τάξη χωρίς ανισότητα, και σε ό,τι αφορά τη Ρωσία, σοβιετική ισχύ χωρίς γκουλάγκ και σταλινισμό. Η νοσταλγία χρειάζεται ένα παρελθόν αρκετά ασαφές ώστε να μην μπορεί να ελεγχθεί και αρκετά ένδοξο ώστε να δικαιολογεί κάθε θυσιά στο παρόν. Χρειάζεται επίσης να επανερμηνεύσει ή και να εφεύρει τις λέξεις του παρόντος.

Εδώ ανιχνεύεται ο πυρήνας της αυταρχικής χρήσης της. Το καθεστώς δεν λέει απλώς «κάποτε ήμασταν καλύτερα». Κατασκευάζει ένα παρελθόν απαλλαγμένο από συγκρούσεις, καταπίεση και αποτυχίες, έναν κόσμο εθνικής ενότητας, ισχυρού κράτους, καθαρών ταυτοτήτων, αδιαμφισβήτητων ρόλων και ηθικών βεβαιοτήτων. Υστερα παρουσιάζει το παρόν ως παρέκκλιση: η κοινωνική πο-

REUTERS/ALEXEY PAVISHAK

Το καθεστώς δεν λέει απλώς «κάποτε ήμασταν καλύτερα». Κατασκευάζει ένα παρελθόν απαλλαγμένο από συγκρούσεις, καταπίεση και αποτυχίες. Υστερα παρουσιάζει το παρόν ως παρέκκλιση: η κοινωνική πολυφωνία γίνεται διάλυση, τα δικαιώματα παρακμή, η αμφιβολία αδυναμία και η κριτική μεταφράζεται σε προδοσία

αξία, ενώ ταυτόχρονα διεκδικεί αυτοκρατορικά δικαιώματα. Η εθνικότητα γίνεται «πολιτισμικός κώδικας» και «παραδοσιακές αξίες». Η γλώσσα δένει τα τρία στοιχεία και τα παρουσιάζει όχι ως πολιτικές επιλογές, αλλά ως φυσική τάξη πραγμάτων.

Ενδεικτικές είναι και οι σιωπές όπως επισημαίνει ο ανεξάρτητος ιστοτόπος Meduza. Στη μορφή του λεξικού που εξετάστηκε από ανεξάρτητους γλωσσολόγους απουσίαζαν όροι όπως «γκουλάγκ» και «σταλινισμός», ενώ είχε προστεθεί ο «ξένος πράκτορας».

Η απουσία τους δεν αρκεί, από μόνη της, για να τεκμηριώσει συνειδητή διαγραφή της ιστορικής μνήμης. Η συνύπαρξή της όμως με την προσθήκη πολιτικά φορτισμένων όρων όπως ο «ξένος πράκτορας» είναι ενδεικτική μιας άλλης ιεράρχησης σχετικά με την αξία που δίνει το κράτος σε ό, τι πρέπει να κατονομαστεί και να οριστεί.

Όταν το λεξικό προηγείται της σκέψης

Ο Βίκτορ Κλέμπερ, στο βιβλίο του «Η γλώσσα του Τρίτου Ράιχ» (Εκδ. ΑΓΡΑ), σημειώνει ότι η γλωσσική διαφθορά δεν λειτουργεί μόνο με τα μεγάλα ψεύδη. Οι λέξεις, τονίζει, μπορούν να ενεργούν σαν «μικρές δόσεις δηλητηρίου»: επαναλαμβάνονται, γίνονται αυτονόητες και τελικά οργανώνουν τη σκέψη πριν ακόμη ο ομιλητής αντιληφθεί ότι έχει υιοθετήσει μια ιδεολογία. Ο Αλέν Μπροσά, στην εισαγωγή του στο έργο του Κλέμπερ, επισημαίνει ότι η γλώσσα γίνεται ο τόπος όπου καταρρέουν οι διακρίσεις ανάμεσα στο καλό και το κακό, στην ενάρετη πράξη και το έγκλημα, στον πολιτισμό και τη βαρβαρότητα.

Αυτή είναι και η βαθύτερη πολιτική λειτουργία ενός κρατικού λεξικού που δεν καταγράφει πώς χρησιμοποιούνται οι λέξεις, αλλά ορίζει πώς πρέπει να χρησιμοποιούνται. Προφανώς δεν πρόκειται όλοι οι Ρώσοι να αρχίσουν αύριο να μιλούν σαν κρατικά ανακοινωθέντα και η αναφορά στον Κλέμπερ δεν σημαίνει εξίσωση της σημερινής Ρωσίας με τη ναζιστική Γερμανία. Επιτρέπει, όμως, να αναγνωριστεί ένας κοινός μηχανισμός της ολοκληρωτικής φιλοδοξίας: η εξουσία δεν αρκείται στην υπακοή των σωμάτων. Θέλει να καταλάβει τις λέξεις μέσω των οποίων τα άτομα αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα.

Η μνήμη ως μάθημα υπακοής

Το λεξικό δεν αποτελεί μεμονωμένο εγχείρημα. Από το 2023, οι μαθητές των ρωσικών λυκείων διδάσκονται από τη νέα ενιαία

σειρά εγχειριδίων ιστορίας με βασικό συνταγμένο τον σύμβουλο του Πούτιν Βλαντίμιρ Μεντίνσκι. Από τον Σεπτέμβριο του 2025 αυτή επεκτάθηκε στις τάξεις 5-7 (μαθητές περίπου 11-13 ετών) και από τον Σεπτέμβριο του 2026 προστίθενται οι τάξεις 8-9, ώστε η ενιαία σειρά να καλύπτει πλέον τις τάξεις 5-11.

Σε συνέντευξή του στη ρωσική εφημερίδα Kommersant, ο αξιωματούχος της προεδρικής διοίκησης Βλαντισλάβ Κονόνοφ εξήγησε ότι το κοινό βιβλίο αποτελεί θεμέλιο ενιαίας πολιτικής ταυτότητας: όπως δεν υπάρχουν εναλλακτικοί γονείς, είπε, δεν υπάρχει και «εναλλακτική ιστορία». Ο Στάλιν επανέρχεται ως ο ανώτατος διοικητής που η μετασοβιετική ιστοριογραφία δήθεν έκρυβε: «Τη δεκαετία του 1990, φαινόταν σαν ο σοβιετικός λαός να είχε κερδίσει τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χωρίς ανώτατο διοικητή. Τον κρατούσαν ντροπιαστικά μακριά από τα βλέμματα. Εμείς δεν το κάναμε αυτό».

Ο Γκορμπατσόφ κρίνεται με το απλοϊκό αλλά πολιτικά αποτελεσματικό μέτρο του τι παρέλαβε και τι άφησε: παρέλαβε αυτοκρατορία, άφησε διάλυση. Οι μαθητές οφείλουν να γνωρίζουν τα ονόματα και τα «κατορθώματα» των ηρώων της «ειδικής στρατιωτικής επιχείρησης», διαφορετικά μπορεί να αποτύχουν στις κρατικές εξετάσεις.

Και ενώ το σχολικό εγχειρίδιο ορίζει ποιο παρελθόν πρέπει να γνωρίζουν οι μαθητές, το λεξικό προσφέρει τη γλώσσα με την οποία οργανώνεται το παρόν. Στο λήμμα «καθεστώς», παρατίθεται ως παράδειγμα: «Το καθεστώς του Κιέβου (στην Ουκρανία από το 2014: η καθιερωμένη μορφή πολιτικής εξουσίας, η οποία αποτελεί απειλή για τα θεμελιώδη δικαιώματα και συμφέροντα του ρωσόφωνου πληθυσμού)».

Αλλά εμφανίζει και τη λέξη Ρωσοφοβία: «Μια προκατειλημμένη, εχθρική στάση απέναντι στους πολίτες της Ρωσίας, τη ρωσική γλώσσα, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις, που εκφράζεται με διάφορες μορφές επιθετικότητας ή διακρίσεων που στρέφονται εναντίον Ρώσων ή ρωσόφωνων ανθρώπων».

Η επίσημη ιστορία και το λεξικό σχηματίζουν έτσι ένα ενιαίο σύστημα. Η πρώτη καθορίζει τι συνέβη και το δεύτερο με ποιες λέξεις επιτρέπεται να το σκεφτούμε. Οποιος αμφισβητεί την αλυσίδα δεν εκφράζει απλώς άλλη άποψη αλλά τίθεται έξω από την παράδοση, την κοινότητα και τελικά την πατρίδα. Και τότε, απέχει ελάχιστα από τον χαρακτηρισμό «ξένος πράκτορας» και τις συνέπειές του. ●

λυφωνία γίνεται διάλυση, τα δικαιώματα παρακμή, η αμφιβολία αδυναμία και η κριτική μεταφράζεται σε προδοσία. Τέλος, προσφέρει την εξουσία ως δύναμη αποκατάστασης.

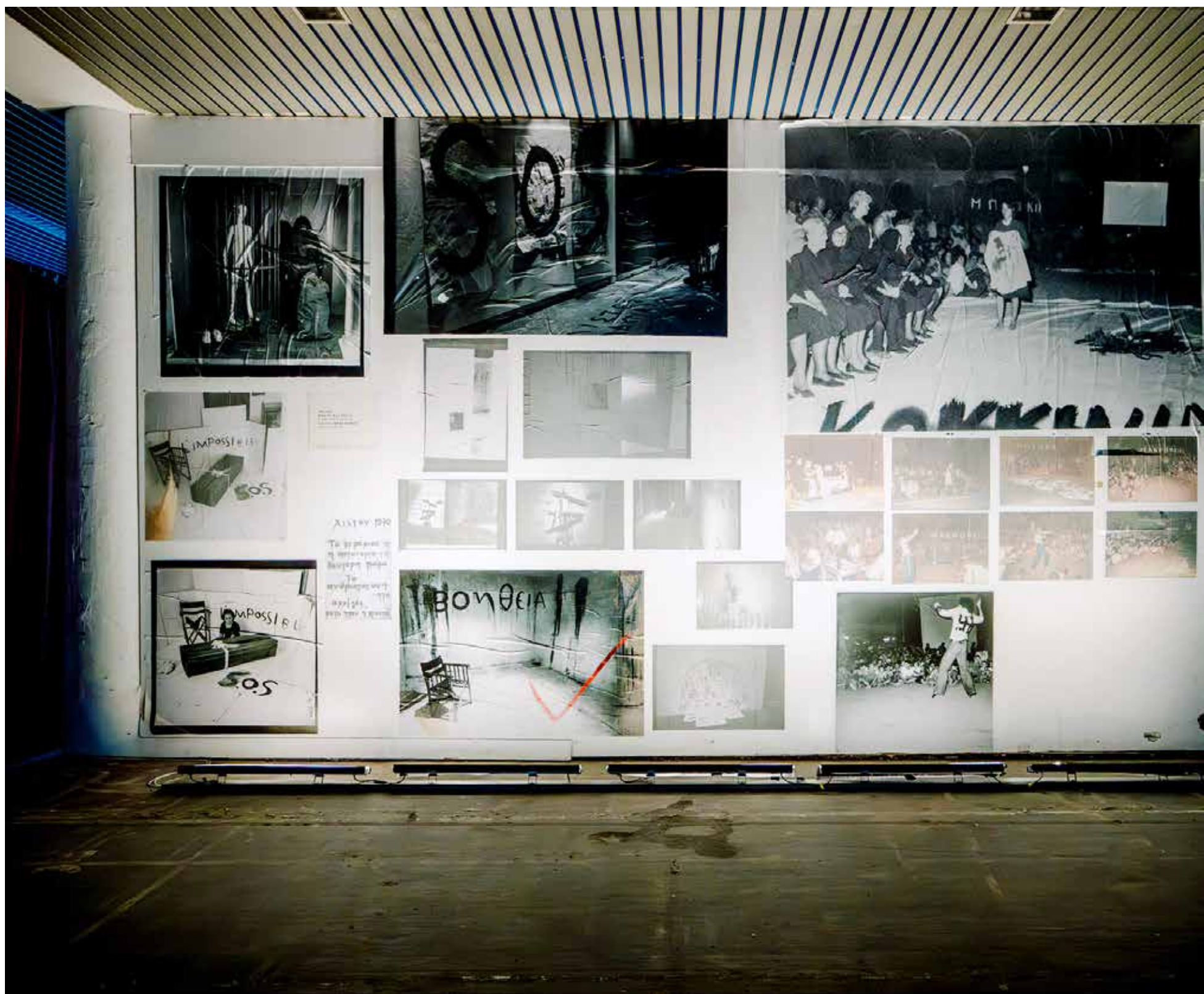
Από τον Ουβάροφ στον Πούτιν

Στη Ρωσία αυτή η κατασκευή διαθέτει βαθιά ιστορική γενεαλογία: το σημερινό καθεστώς δεν επινοεί αυτή τη γλώσσα από το μηδέν. Το 1833, ο υπουργός Παιδείας του Νικολάου Α' Σεργκέι Ουβάροφ είχε συμπυκνώσει την επίσημη ιδεολογία της αυτοκρατορίας στο τρίπτυχο «Ορθοδοξία, Απολυταρχία, Εθνικότητα». Η Λέσλι Τσέιμπερλεϊν, στο βιβλίο της Ministry of Darkness, περιγράφει το σχήμα ως συντηρητική πολιτική θρησκεία: η εκπαίδευση μπορούσε να μεταδίδει γνώση, αλλά όχι να υπονομεύει την καθιερωμένη τάξη. Ο Ουβάροφ καταλάβαινε ότι η ελεύθερη άσκηση της κριτικής σκέψης μπορούσε να αποσταθεροποιήσει ένα εύθραυστο αυτοκρατορικό κράτος. Η απάντησή του ήταν να συνδέσει τη μόρφωση με την πίστη, την εθνική αποστολή και την αφοσίωση στον μονάρχη.

Το νέο λεξικό ανανεώνει αυτήν ακριβώς τη λογική ως μια σύγχρονη εκδοχή του τρίπτυχου του Ουβάροφ. Η «παράδοση» δεν δηλώνει μια ιστορική κληρονομιά ανοιχτή σε ερμηνείες, αλλά μια επίσημη ηθική ιεραρχία. Η Ορθοδοξία παρέχει την ηθική νομιμοποίηση. Το κράτος υποκαθιστά την Αυτοκρατορική απολυταρχία ως υπέρτατη

Προφανώς δεν πρόκειται όλοι οι Ρώσοι να αρχίσουν αύριο να μιλούν σαν κρατικά ανακοινωθέντα και η αναφορά στον Κλέμπερ δεν σημαίνει εξίσωση της σημερινής Ρωσίας με τη ναζιστική Γερμανία. Επιτρέπει, όμως, να αναγνωριστεί ένας κοινός μηχανισμός της ολοκληρωτικής φιλοδοξίας: η εξουσία δεν αρκείται στην υπακοή των σωμάτων. Θέλει να καταλάβει τις λέξεις μέσω των οποίων τα άτομα αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα

Η απείθαρχη κίνηση και άλλα δαιμόνια

Για μια αισθητική πολιτισμική κοινωνικότητα της αντίστασης
απέναντι στις νέες μηχανές υποταγής, τις πολιτικές του φόβου
και την επιστροφή των φασιστικών φαντασιώσεων

Αποψη της εγκατάστασης από τη HELEXPO, στην οποία περιλαμβάνονται εικόνες καταγραφής από τα αιχμηρά έργα της εικαστικού Μαρίας Καραβέλα, της πρώτης καλλιτέχνιδος που έκανε «χώρο» στην Ελλάδα

Γράφει η **Νάνια Αργυροπούλου**

Ανεξάρτητη επιμελήτρια, ιστορικός τέχνης, Επιμελήτρια της 9ης Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης

Στο κριτικό σημείωμά τους με τίτλο «Post-Political, Post-Critical, Post-Internet: Why Can't Leftists Be More Like Fascists?», και αφορμή την 9η Μπιενάλε του Βερολίνου του 2016, τα έργα και την εννοιολογική προσέγγιση της συλλογής DIS που την επιμελήθηκε, ο θεωρητικός και επιμελητής Anselm Franke και η θεωρητικός του πολιτισμού Ana Teixeira Pinto επεσήμαναν την επέλαση μιας νέας τεχνο-οικολογίας η οποία υποσχόταν να εγκαταστήσει μια νέα ψηφιακή επικράτεια και τη γεωγραφία της. Αυτή θα θεράπευε τα τραύματα του κοινωνικού σώματος από το τέλος της εποχής της βιομηχανοποίησης, θα εξαφάνιζε την αποξένωση μέσα από την παρηγορητική και από κοινού εμπύθιση, μέσα από την ανάδυση μιας τεχνο-φυλετικής (techno-tribal) κοινωνικότητας η οποία, με οδηγό την αγορά, θα έλυνε μαγικά τους ανταγωνισμούς. Ετσι θα εξασφαλιζόταν η μαζική συμμετοχή στην τεχνο-ουτοπία της πληθυντικής, δημοκρατικής κατανάλωσης, στο φετιχιστικό ρίγος της start up πρακτικής με τις «καινοτόμες διαρρήξεις», στην καταφατική διασκέδαση (affirmative fun) της λιβιδινικής οικονομίας και της εξελικτικής αισθητικής, στην αποπολιτικοποίηση του φασιστικού «παράλογου», στην αποσύνδεσή του από τη βία των αποικιοκρατικών πολιτικών και της ταξικής ανισότητας, στην ερωτικοποίηση της ανυποχώρητης δύναμης και την απόλαυση της επιβολής της με τη βοήθεια των social media. Η «επισφάλεια» έγινε άλλος ένας passe-partout όρος για να κωδικοποιηθεί και φετιχοποιηθεί η ρευστή πραγματικότητα των ιθαγενών του Διαδικτύου χωρίς να θιγούν οι αιτίες της, ενώ η τέχνη ταυτιζόταν αναπόφευκτα με το κεφάλαιο, με τρόπους πολύ πιο δομικούς και «έξυπνους» από ότι στην δεκαετία του '70, όταν πρωτοεμφανίστηκαν οι στρατηγικές marketing & branding. «Αυτή η αδυναμία να φανταστούμε ένα «εκτός» της υποτέλειας στην καπιταλιστική οικονομία θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως σύμπτωμα του παραλυτικού «φόβου αποκλεισμού», ο οποίος συνοδεύει την επισφάλεια της ζωής: ένα

κοινωνικό άγχος μασκαρεμένο σε αισθητική θεωρία», σημειώνουν οι Franke & Pinto στο ίδιο κείμενο. Στην υστερική τύφλωση μιας αδιέξοδης συνενοχής όπου η τέχνη μιμείται τις δημιουργικές βιομηχανίες για να επιβιώσει αποδεχόμενη την ημι-αυτονομία της ως ένα είδος έξυπνης στρατηγικής επιβίωσης, εκεί όπου ο καλλιτέχνης, ο επιμελητής, ο εργαζόμενος στον πολιτισμό ενεργοποιείται ως ένα είδος μοναχικού χάκερ που λειτουργεί είτε αυτόνομα στο πρότυπο του Δυτικού πονέρου είτε μέσα σε φυλές, «οικογένειες», ομάδες.

Με την αοριστία της, κάνει ωστόσο την κριτική στην εξουσία χρήσιμη στην ίδια την εξουσία, επιταχύνει την αφομοίωσή της και τελικά την πλήρη αδρανοποίησή της στα πεδία των κοινωνικών διεκδικήσεων ή καλύτερα στο αίτημα της ίδιας της ζωής.

«Why Should Fascists Have All the Fun?» (Γιατί να έχουν οι φασίστες όλη την διασκέδαση;) ρωτούσε η καμπάνια επικοινωνίας «Not in the Berlin Biennale» που δημιουργήθηκε για την 9η Μπιενάλε του Βερολίνου μέσα από μια αφίσα των Roe Ethridge, Chris Kraus & Babak Radboy που έσπρωχνε με αναιδή χαλαρότητα στα όρια της φαντασίωσης τη διεκδίκηση ανάπηρων σωμάτων στη σεξουαλικότητα, προτείνοντας «να μάθουμε από τον Τραμπ» και χρησιμοποιώντας τη λήμπιντο του καρναβαλικού για να σκάψουμε τον μασκαρεμένο, ηθικοπλαστικό συντηρητισμό των «προοδευτικών».

Avant-garde ενίθεση

Ο,τι έμοιαζε όμως με προβοκατόρικά διασκεδαστική διεκδίκηση δέκα χρόνια πριν, το 2026 βρίσκεται αντιμέτωπο με ένα άλλο συγκεκριμένο, με την κανονικοποίηση της φασιστικής «διασκέδασης» και της γλώσσας της που δεν είναι πια υπονοούμενο ή τέχνασμα αλλά η αυξανόμενη επιρροή πολιτικών δυνάμεων βίαιης επιβολής και εξαναγκασμού, στις ΗΠΑ, στη Γαλλία, στη Γερμανία, σε όλο το φάσμα των παραδοσιακών δυτικών δημοκρατιών.

Η εταιρική γλώσσα κολοσσών όπως η Palantir και οι ρεβανσιστικές πολιτισμικές κινήσεις των επικεφαλής της defense tech σε όλο τον κόσμο υλοποιούν μια πολιτιστική - οικονομική στροφή και τη διαμόρφωση μιας νεο-φουτουριστικής avant-garde επιθετικής αισθητικής, με νεοκλασικιστικές πινελιές και χαρακτηριστικά «μυλιαριστικής καινοτομίας» παρουσιασμένα ως αναγκαία, φυσικά και αναπόφευκτα. Με social media influencers και τα παραδοσιακά MME να συνδέουν άκριτα την πρόοδο με την ασφάλεια αναδεικνύουν τη δεξιά ρητορική ως προοδευτικά πρωτοπόρα, με τη νοσταλγική επαναφορά μανιφέστων για την αξία της ισχύος, της θυσίας, της αυτενέργειας και της δράσης σαν να μην υπήρχε ποτέ η εμπειρία του 20ού αιώνα.

Ας αναλογιστούμε ότι στην Ελλάδα το μεγαλύτερο σε κλίμακα και κόστος έργο σύγχρονης μνημειακής γλυπτικής εγκαταστάθηκε περίπου ένα χρόνο πριν στο Πεντάγωνο τελετουργικά, με πανηγυρικές συνάξεις, εκτενή μιντιακή κάλυψη και επικολυρικές δηλώσεις πολιτειακών παραγόντων ως μια

«Η επανάσταση είναι σαν τις δουλειές του σπιτιού – πρέπει να τις κάνεις κάθε μέρα»

Gayatri Chakravorty Spivak

«Ίσως, τελικά να είμαι εγώ αυτός που κάνει λάθος, αλλά επιμένω να λέω ότι βρισκόμαστε όλοι σε κίνδυνο»

Pier Paolo Pasolini

διαρκής, εταιρικά επιχορηγούμενη, κινητοποίηση προς την ιστορία, ως μέγα-θέαμα για αισθητική κατανάλωση και πατριωτική συγκίνηση. Η αισθητική - αρχιτεκτονική διαμόρφωση/παραλλαγή του κτιρίου του ΥΠΕΘΑ, το γυάλινο (και βιοκλιματικό) *καμουφλάζ* του απέδιδε στο κοινό τη «θέα» ενός εργαστηρίου για την ειρήνη (σύμφωνα με το σκεπτικό του δημιουργού της) στη θέση της πρόσβασης/ορατότητας σε ένα υπουργείο στο οποίο τρέχουν τα μεγαλύτερα εξοπλιστικά προγράμματα των τελευταίων πολλών ετών και αναπτύσσεται η «Ατζέντα 2030», το νέο, εξαιρετικά δαπανηρό (και κλιματικά επιβαρυντικό) πρόγραμμα εθνικής «αποτρεπτικής ισχύος» και η εκ του μύθου καλολογημένη «Ασπίδα του Αχιλλέα», η προμήθεια δηλαδή προηγμένων ισραηλινών συστημάτων πολέμου και άμυνας. Οι δημόσιες δηλώσεις περί «επαναστατικού» και «ανένταχτου» καλλιτεχνικού εγχειρήματος επιβεβαίωσαν κατά τρόπο ειρωνικό τη συντριβή της εύθραυστης αρχιτεκτονικής του νοήματος της μνήμης (την οποία το έργο θα διατηρούσε τιμώντας τους πεσόντες), και ανέδειξαν τελικά την κωμικοτραγική εξάντληση της γλώσσας στις πολλαπλά, άμεσα ή έμμεσα, στρατολογημένες εκδοχές της. Την ίδια εποχή στριμαριζόταν άλλωστε στις οθόνες μας η πρώτη γενοκτονία σε ζωντανή μετάδοση και η επέκταση του «εργαστηρίου δοκιμών της Παλαιστίνης» προς τη Συρία, τον Λίβανο, την Υεμένη, το Ιράν δημιουργούσε πρωτότυπα όπλα τα οποία δοκιμάζονταν με «Επική Οργή» σε σώματα, φυλετικοποιημένα και αναλωσίμα, απανθρωποποιημένα και αναταξινομημένα ως στατιστικά στοιχεία.

Ίσως είναι χρήσιμο εδώ να ανατρέξει κανείς στη ρητορική του CEO της Palantir, Alex Karp ο οποίος συχνά επικαλείται την καλλιτεχνική ιδιότητα για τον εαυτό του όσο πλάθει «το ωμό υλικό» των εργασιακών του υποκειμένων. Στο βιβλίο του «Τεχνολογική Δημοκρατία»(2025) ο Karp πλέκει φιλοσοφικές, καλλιτεχνικές και λόγιες αναφορές για να αναδείξει την αξία κατασκευής παντοδύναμων πυραυλικών συστημάτων με τη χρήση Τεχνητής Νοημοσύνης ενώ στο

ετήσιο συνέδριο της Palantir στήθηκε ένα μουσείο με προσομοιώσεις αφηρημένης ζωγραφικής και tagline τη φράση «Υπάρχει μόνο ο καλλιτέχνης και το έργο».

«Αδύναμη δύναμη»

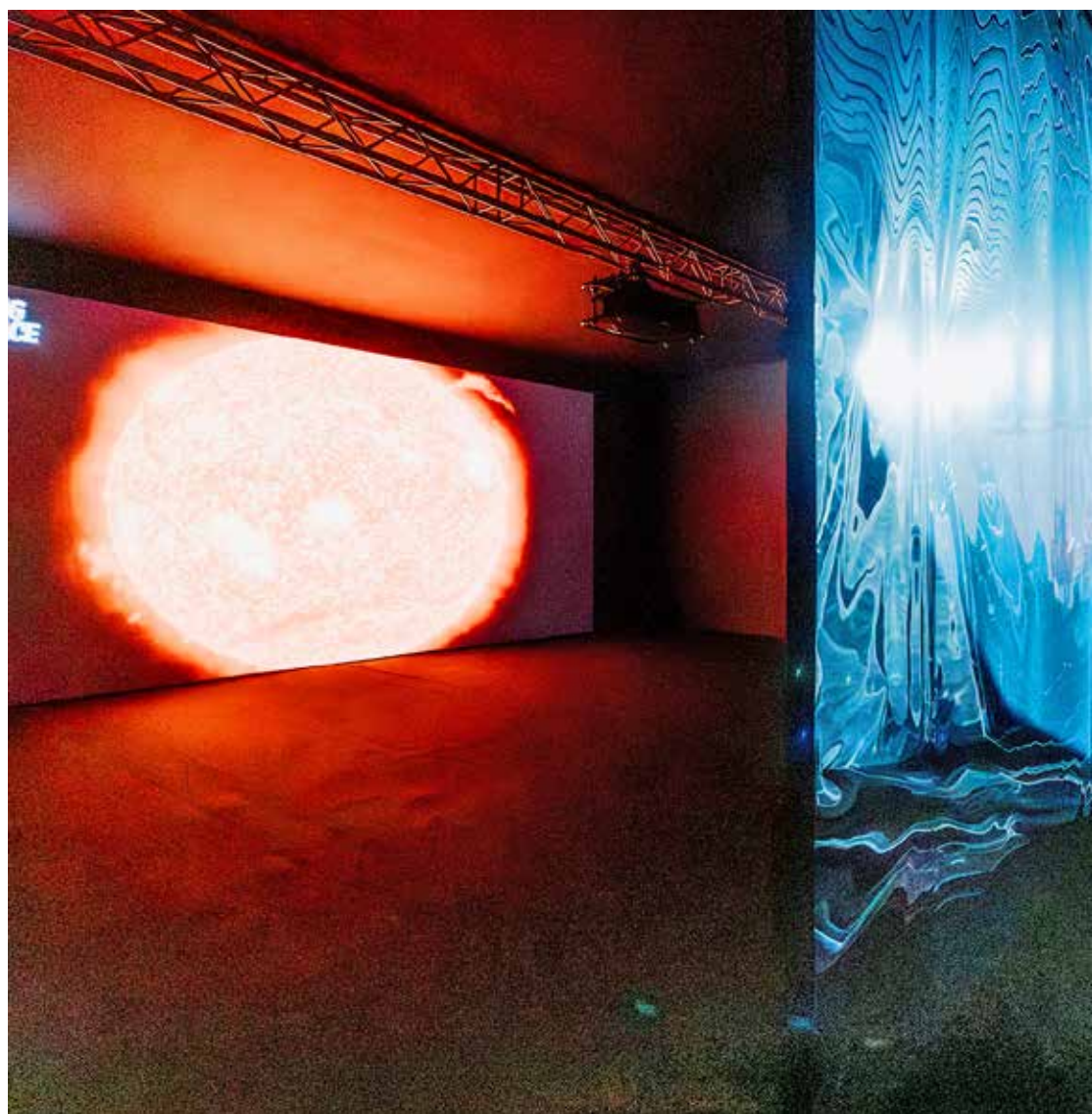
Καθώς είναι βέβαιο ότι όταν μιλάμε για την τέχνη δεν μιλάμε ποτέ μόνο για αυτήν και ποτέ μόνο σε ένα τοπικό ή χρονικό επίπεδο, αξίζει να σκεφτούμε μαζί με τα μέλη της Προσωρινής Ακαδημίας Τεχνών και του Εργαστηρίου/Neo Cosmos τους τρόπους με τους οποίους «συμμετέχουμε όλες μας από διαφορετικές θέσεις στα θολά, αβαθή νερά της δίνης όπου τέχνη και χρηματοοικονομικά γίνονται ένα. Είτε αποτελούμε μια νέα κατηγορία περιουσιακών στοιχείων υψηλότερου ή χαμηλότερου ρίσκου (μαύρη, queer, γυναίκα/φεμινίστρια, μετανάστρια, καλλιτέχνις κ.ά.), είτε είμαστε διαχειρίστριες/επενδύτριες (επιμελήτρια, σύμβουλος μουσείου), είτε οίκοι αξιολόγησης χρηματοοικονομικής αξίας και ρίσκου (κριτικός, θεωρητικός, πανεπιστημιακός).»

Στην συζήτησή τους με τους θεωρητικούς Stefano Harney & Fred Moten με αφορμή τη μετάφραση στα ελληνικά του άρθρου τους *Black Shoals/Black-Scholes. Σε μαύρα αβαθή ύδατα. Σχετικά με το καθεστώς μιας νέας κατηγορίας περιουσιακών στοιχείων*, τα μέλη της Ακαδημίας Τεχνών μοιράζονται το αποπνικτικό αίσθημα της καθήλωσης σε μια μακροχρόνια καλλιτεχνική σχέση που βρίσκεται σε φθορά και το ερώτημα των δύο θεωρητικών για τη λειτουργία της τέχνης. «Πού είναι εκείνη η υποδιαίρεση του κόσμου στην οποία η αμφισβήτηση του κόσμου διπλασιάζεται, με τη δυνατότητα της διαμοιρασμένης άρνησης στο εσωτερικό αλλά και ως συνεχιζόμενη εκδίπλωση και μεταμόρφωση της εναλλακτικής; Μπορούμε να μοιραστούμε ένα βλέμμα που να μην είναι εκ προοιμίου δια-προσωπικό, ένα άκουσμα που να μην απαιτεί συγκεκριμένο αφτί, και μια επαφή που δίνει χωρίς να χειρίζεται; Αν μπορούμε, τότε θα μας τραβήξει έξω».

Οι δύο ξένοι θεωρητικοί απαντούν αρνούμενοι την αποστασιοποίηση από τη βάση της καλλιτεχνικής πολιτεότητας. Προτείνουν να συνεχίσουμε την εργασία μας «Κάντε την έκθεση. Γράψτε το άρθρο» με στόχο εκτός αμφιβολίας και συμβιβασμού, το σπάσιμο του συμβολαίου, το τέλος της χρηματοπιστωτικής κερδοσκοπίας, την καταστροφή του επενδυτικού οδηγού στον οποίο αναπόφευκτα εντασσόμαστε.

«Η τέχνη κινείται ενάντια στην τρομερή ικανότητά μας να εγκαθιστάμεθα; Ή εγκαθίσταται όπου κινούμαστε;» («Does art move/ against our / terrible capacity / to settle? Or does/ it settle / where/we move?») αναρωτιέται σε ένα στίχο της ποιητικής συλλογής *All that Beauty* ο Fred Moten. Στοχαζόμενος σήμερα την τέχνη και τα έργα της ως μορφές εγκαθίδρυσης που ελάχιστα αμφισβητούν τον κόσμο, εξετάζει τους πολλούς τρόπους με τους οποίους είμαστε «εμπλεγμένοι» στο αμφιταλαντευόμενο έδαφος για κριτική σκέψη, σε μια εποχή που το λεξιλόγιο ορισμού του κόσμου – δικαιοσύνη, νόμος, ηθική, δι-

Το εμβληματικό έργο «Love is the message, the message is death» του καλλιτέχνη Arthur Jafa μιλάει για μια επικράτεια της σκιάς όπου μια άλλη ακτιβιστική πρακτική δημιουργεί βρόχους ανατροφοδότησης της κλήσης και απόκρισης, αναδεικνύει την «κβαντική διάσταση της χειραφέτησης»

καϊώματα – συναντά την ανατροπή του με το που αρθρώνεται.

Επαναφέρει τον όρο *αισθητική κοινωνικότητα*, την ανήσυχη πρακτική μιας «αδύναμης δύναμης» (weak force) η οποία αναγνωρίζει, ερευνά και αναβιώνει συνεχώς μορφές συλλογικής, διαφεύγουσας, απείθαρχης, κοινοβιακού χαρακτήρα, δράσης και σκέψης, μορφές *μητρικής οικολογίας*.

Η 9η Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης, με τίτλο «όλα πρέπει να αλλάζουν. ΡΝΣ9» (Οκτώβριος 2025 - Ιούλιος 2026), έβαλε πρόσφατα τον όρο σε δοκιμασία και ασχολήθηκε με την ασυμμετρία ανάμεσα στο διαθέσιμο λεξιλόγιό μας και σ' αυτό που μας ζητείται να περιγράψουμε και να ζήσουμε, αλλά και με την ασαφή θέση της τέχνης, κεντρική και περιθωριακή ταυτόχρονα, σε έναν κόσμο βίαιων μετατοπίσεων και διευρυνόμενων ανισοτήτων. Καταπιάστηκε με διαφορετικές μορφές παιγνιώδους αντίστασης, με αυτό που συμβαίνει *ανάμεσα* στα έργα, με την έννοια της κριτικής μυθοποιητικής (critical fabulation), με φευγαλέες τακτικές αποσυρμού, αρμολόγησης και αλληλεγγύης. Εμπνεύστηκε από την έννοια της μικρής κλίμακας της Μαύρης ζωής στο έργο της Saidiya Hartman, εκεί όπου η *απείθαρχη κίνηση* (waywardness) είναι η «ακόρεστη λαχτάρα για έναν κόσμο που δεν κυβερνάται από αφέντη, άνθρωπο ή την αστυνομία [...] κοινωνική ποίηση που συντηρεί τους στερημένους [...] μια σύντομη είσοδος στο δυνατό».

Ο καθηγητής TJ Demos διατύπωσε στο κριτικό κείμενό του για το υπό έκδοση βιβλίο της Μπιενάλε το διακύβευμα: «Η προλη-

πτική υπακοή εξαπλώνεται σαν σιωπηλή επιδημία. Η θεσμική αυτονομία υποκύπτει μπροστά της, η πολιτιστική ελευθερία εξασθενεί, πανεπιστήμια και μουσεία αναδιπλώνονται στην εσωστρέφεια, καθώς ο διεθνής φιλελευθερισμός ευθυγραμμίζεται με την εξουσία, επιλέγοντας τον φασισμό για να αποτρέψει τον σοσιαλισμό. Οι δισεκατομμυριούχοι που ευθυγραμμίζονται με το MAGA, οι δυναστείες των δωρητών, οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ, δεν χρειάζεται πάντα να επιβάλλουν – οι θεσμοί μαθαίνουν να προλαμβάνουν το πλήγμα. Οι πανεπιστημιακές διοικήσεις καλούν τα MAT να καταστείλουν τις διαδηλώσεις των φοιτητών τους. Μεταπτυχιακοί εργαζόμενοι απομακρύνονται βίαια από γραμμές πικετοφοριών. Εκθέσεις εξαφανίζονται εν μία νυκτί. Προγράμματα κριτικής σκέψης αναστέλλονται, η ηγεσία τους παύεται, επιμελητές και συντάκτες απολύονται επειδή λένε ό,τι δεν πρέπει να ειπωθεί».

Αν οι αντιφάσεις εμμένουν εντός των πολιτιστικών θεσμών, απαιτώντας ανάλυση, άρνηση, ευφάνταστη επανεφεύρεση, αν η κυριαρχία παράγει άρνηση και αποκρίνεται στην άρνηση και η καταστολή παράγει αντι-μορφές ζωής, ο TJ Demos προτείνει μέσα από τα πεδία που ερευνά και η επιμελητική προσέγγιση της Μπιενάλε 9 να αναζητήσουμε τα ίχνη απελευθερωτικών κινημάτων, αντιαποικιακών εξεγέρσεων, ριζοσπαστικών πρωτοποριών, προγενέστερα μέτωπα πολιτικής αισθητικής και τεχνολογικής αντίστασης και να τα τροφοδοτήσουμε με νεοδιαμορφωμένες, ριζοσπαστικές πρα-

κτικές και συμπράξεις κάθε είδους καθώς ο κατακερματισμός των διεκδικήσεων της ζωής ευνοεί την αυθαιρεσία της μονοδιάστατης εξουσίας.

Πρέπει να χαρτογραφήσουμε χωρίς ενοχή και λιποψυχία, επιμένει, τις εντάσεις και τα σημεία αντίφασης που αναδύονται εκεί που επιχειρείται η αλλαγή της φοράς του ρεύματος, στα ερείπια όπου παίρνουν μορφή οι εικονολογικές μυθοποιίες μιας χειραφετικής μελλοντικότητας. Να βρεθούμε εκεί «όπου η αισθητική γίνεται καταστασιακή, τακτική – ένα πεδίο για αγώνα. Στο σημείο σύγκλισης τέχνης και πολιτικής, το ερώτημα δεν είναι αν είναι δυνατή η αντίσταση, αλλά πώς αυτή θα συγκροτηθεί τώρα, με ποιο κόστος, για ποιον».

Η ώρα της «μεγάλης άρνησης»

Ηρθε η ώρα να ξαναορίσουμε τις γραμμές των χαρακωμάτων, όπως έγραφε ήδη το 2016 ο επιμελητής Anselm Franke; Πρέπει να διεκδικήσουμε διάρκεια για τις προσωρινές αυτόνομες ζώνες ελευθερίας που δημιουργεί η τέχνη όπως είπε στα εγκαίνια της Μπιενάλε 9 η καλλιτέχνης Agnieszka Polska; Μπορεί τελικά μια έκθεση, μια καλλιτεχνική πρωτοβουλία, μια πολιτιστική παρέμβαση να είναι ανήσυχη και ανησυχητική, να λειτουργεί σαν ζιζάνιο και σκάνδαλο αλλάζοντας εσωτερικά τη θεσμική εξουσία, διεκδικώντας και καταλαμβάνοντας τους υλικούς πόρους της προς όφελος συλλογικών εναλλακτικών ελευθερίας όπως έγραφε η Marina Vishmidt; Πόσο εφικτό είναι σήμερα η αλληλεγγύη, η συλλογικο-

ποίηση που προϋποθέτει και εξασφαλίζει μια τέτοια ριζοσπαστική αλλαγή; Τι είδους ρίσκο σημαίνει η προσπάθεια και ποιοι το αναλαμβάνουν; Πώς μπορεί η τέχνη, πεδίο καλλιέργειας της μοναδικότητας, να υπηρετήσει τη σύνδεση ανάμεσα στα προσωπικά δεινά και όνειρα και τις συλλογικές διεκδικήσεις, τον αφανή μόχθο των πολλών;

Εντός της κρατούσας νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας του 21ου αιώνα η οποία αντανακλά διαστρεβλώνοντας τις αντιγνωμίες, το να διατυπώνουμε ερωτήσεις ενισχύει την εξημέρωση και τον εκρηματισμό της τέχνης, μας λέει η φιλόσοφος Luce deLille. «Απέναντι στις νέες τυραννίες που εξαπλώνονται, θα πρέπει να χρησιμοποιούμε την τέχνη όχι για να «θέσουμε ερωτήματα» αλλά για να δώσουμε θρασείες απαντήσεις που δεν μας ζήτησε κανείς», για να διεκδικήσουμε στέρεες, ελάσσονες, ουτοπίες.

Όπως αντιλαμβανόμαστε όσες επιμένουμε στην ανάγκη ενός νέου κοινωνικού - πολιτιστικού κεφαλαίου, είναι κρίσιμο η καλλιτεχνική πράξη στη διεσταλμένη αντίληψή της και ως τμήμα αυτού που θεωρούμε συλλογική σπουδή (study) να εξετάζει προσεκτικά όχι μόνο τα αφηρημένα ιδεώδη αλλά και τις υλικές συνθήκες – οικονομικές δομές, πόρους, θεσμούς, το οικοσύστημα των σχέσεων εντός των οποίων υφίσταται, και να πράττει επ' αυτών με ακρίβεια, ευανάγνωστες συμμαχίες, ερευνητικές/αισθητικές μεθοδολογίες αλλά και ευφάνταστες, ατίθασες προοπτικές για το πώς θα αντικατασταθεί αυτό που πρέπει να καταστραφεί με κάτι άλλο δικαιότερο για όλους, πώς θα αναιρεθεί η υποταγή σε συνθήκες βίαιες και εξαντλητικές για τη ζωή και τον πλανήτη. Στην έκρηξη των πολιτιστικών πολέμων και κοσμογονικών αλλαγών παραδείγματος που βιώνουμε και με εξαντλημένη την δυνατότητα της κριτικής και της ηθικής να «πούνε την αλήθεια στην εξουσία», προβάλλει επιτακτική η ανάγκη να σκεφτούμε και να δράσουμε αλλιώς ενάντια στις καπιταλιστικές θανατοπολιτικές και τους θεσμούς που κρατούν νεκροζώντανες τις μορφές του μοντερνισμού που οδήγησαν την ιστορία ως εδώ και τις οποίες ανασύρουν σήμερα περήφανα οι τρομακτικές μεταλλάξεις του φασισμού: το κράτος - έθνος, την ετεροποίηση του «άλλου» και ταυτοποίηση του «πολιτισμένου» υποκειμένου, τη δυαδική προσέγγιση του φύλου. Να αντισταθούμε στην επικράτηση μιας φασιστικής ΤΝ μέσα από συλλογική οργάνωση και διεκδίκηση, την κινητοποίηση εντοπισμένων και περιθωριοποιημένων γνώσεων, την ενδυνάμωση κοινοτικών πρωτοβουλιών, την έρευνα και αμφισβήτηση του αδιέξοδου status-quo.

Η έννοια της «μεγάλης άρνησης» που ο Herbert Marcuse συνέδεσε με τη διαδικασία της βαθιάς συστημικής αλλαγής επανέρχεται σήμερα ως εργαλείο με έμπνευση τον αντιαποικιοκρατικό λόγο διανοητών που συνδέονται με Ιθαγενείς κοσμοθεωρίες, τις Μαύρες σπουδές και τη στρατηγική της διαφυγής (fugitivity). Χάρη στην ανάκληση φωνών που συνέδεσαν την τέχνη με τον ακτιβισμό όπως αυτή της Toni Cade Bambara που πρότεινε να καταστήσουμε τις εαυτές

μας «μη διαθέσιμες για δουλεία». Η Avery F. Gordon, «φύλακας» του Hawthorn Archive, ενός ζωντανού αρχείου ριζοσπαστικών ιστοριών απείθειας, σημειώνει ότι το «ουτοπικό περιθώριο» (με το οποίο ασχολήθηκαν και ο Ernst Bloch όπως και ο Marcuse) δεν είναι ένας ενδιάμεσος τόπος χαμένου παρελθόντος και άπιαστου μέλλοντος αλλά ένας τόπος ελευθερίας που στοιχειώνει το παρόν ως δυνατή άλλη εκδοχή του.

Η *απολαυστική μαχητικότητα* γίνεται ένα άλλο μονοπάτι για το κοινωνικό αλλιώς. Λαμβάνοντας την απόλαυση ως μια διαδικασία αποϋποκειμενοποίησης, εντατικοποίησης της ζωής, ζωντανέματος και διάλυσης, την ανάπτυξη μιας διορατικότητας που στα ισπανικά αποδίδεται με την λέξη *sentipensar* (σκέπτεσθαι-συναισθάνεσαι), η φεμινίστρια θεωρητικός Silvia Federici θεωρεί την απόλαυση χειροπιαστή αίσθηση συλλογικής δύναμης, ένα ενεργό πάθος που αναδύεται από τα κάτω και σε σχέση με τη γη και την κοινότητα, με απελευθερωτικές πτυχές της λαϊκής κουλτούρας, διακριτό από την συγκρατημένη έννοια της ευτυχίας, και το οποίο εμπεριέχει την έμπρακτη βούληση για συλλογική αλλαγή των δεδομένων, για μετατοπίσεις και άνοιγμα χώρων αντίστασης. Πρόκειται για μια εκστατική ρήξη ή μια μορφή έρωτα όπως εκείνη που τόσο ριζοσπαστικά ανέδειξε η Μαύρη ποιήτρια και διανοούμενη Audre Lord. Πρόκειται για την άγρια χαρά που έχουν τα κινήματα των δρόμων με οδηγούς βατράχους, φλαμίνγκο, κατσαρίδες και anime πειρατές, για την *αισθητική του σαασιόματος* που γιορτάζουν κούιρ θεωρητικοί, για την πληθωρική σύναξη, την εγκυκλοπαιδική-καλειδοσκοπική καλλιτεχνική πρακτική, τον μεταμορφικό συντονισμό και αλληλέγγυο πειραματισμό που ζητά η δημιουργικότητα και η φροντίδα πέρα από τις στερεοτυπικές, πατριαρχικές προβολές για ελεγχόμενες μάχες, προγραμματισμένα κατορθώματα, ένοπλους αγώνες, πολιτικές αποτροπής και υποταγής.

Ο καλλιτέχνης Arthur Jafa, στο εμβληματικό έργο «Love is the message, the message is death» με το οποίο συμμετείχε στην Μπιενάλε 9, μιλάει για μια επικράτεια της σκιάς όπου μια άλλη ακτιβιστική πρακτική δημιουργεί βρόχους ανατροφοδότησης της κλήσης και απόκρισης, αναδεικνύει την «κβαντική διάσταση της χειραφέτησης».

Το έργο του Jafa είναι γνωστό για το πώς δημιουργεί απροσδόκτους συσχετισμούς και ταραχώδεις συνδέσεις, «σειρές από εντελώς απίθανες και όμως εξαιρετικές αποδόσεις», σε μια κατάσταση διαρκούς, εκ-στατικής μετανάστευσης των εικόνων και ανάκλησης / αναψηλάφησης της οπτικής συχνότητάς τους, της συλλογικής δόνησης της ζωής που δεν μπορεί να ελέγξει κανείς.

Ο κόσμος της τέχνης, πιο σύνθετος και πολύπλοκος από την επιφανειακή, περιοριστική και στερεοτυπική πρόσληψή του (ειδικά στην χώρα αυτή), έχει διαισθανθεί, προβλέψει και συζητήσει με τρόπους συναρπαστικούς, αποκαλυπτικούς, διεξοδικούς όσα έρχονται. Ας αναρωτηθούμε γιατί δεν ακούγεται, ούτε καν όπως το καναρίνι στο ορυχείο. ●

Όπως
αντιλαμβανόμαστε
όσες επιμένουμε
στην ανάγκη ενός
νέου κοινωνικού
– πολιτιστικού
κεφαλαίου,
είναι κρίσιμο
η καλλιτεχνική
πράξη να εξετάζει
τις υλικές
συνθήκες και να
πράττει επ' αυτών
με ευφάνταστες
προοπτικές για το
πώς θα αναιρεθεί
η υποταγή σε
συνθήκες βίαιες
και εξαντλητικές
για τη ζωή
και τον πλανήτη

Γράφει ο **Χρήστος
Φραγκονικολόπουλος**

Κοσμήτορας Σχολής
Κοινωνικών και Οικονομικών
Επιστημών ΑΠΘ

Η ευθύνη για εκείνους που δεν έχουν ακόμη γεννηθεί

Ζούμε σε μια εποχή πολυκρίσεων. Τι σημαίνει, όμως, ο όρος «πολυκρίσεις»; Σημαίνει ότι το ένα πρόβλημα διαδέχεται το άλλο και ότι διαφορετικές κρίσεις αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, με τη μία να ενισχύει τις συνέπειες της άλλης. Η κλιματική κρίση, η ενεργειακή κρίση, η γεωπολιτική αστάθεια, οι πολεμικές συγκρούσεις, η μεταναστευτική κρίση και πολλά ακόμη φαινόμενα συνθέτουν ένα ιδιαίτερα σύνθετο διεθνές περιβάλλον.

Τα σύγχρονα προβλήματα, ανεξάρτητα από το πού εκδηλώνονται αρχικά, ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα και επηρεάζουν όλες τις χώρες και τις περιοχές του πλανήτη. Ακόμη και τα κράτη που θεωρούνται ισχυρά και ανθεκτικά δεν μένουν ανεπηρέαστα. Πόσο ανθεκτική είναι, για παράδειγμα, μια χώρα όπως η Γερμανία, όταν ένας έντονος καλοκαιρινός καύσωνας μπορεί να προκαλέσει χιλιάδες ανθρώπινες απώλειες;

Γι' αυτό οφείλουμε να σκεφτούμε όχι μόνο τη βιωσιμότητα του παρόντος, αλλά και το μέλλον της ανθρωπότητας. Και η μεγαλύτερη ίσως ευθύνη μας αφορά τους ανθρώπους του μέλλοντος: εκείνους που δεν έχουν ακόμη γεννηθεί, αλλά θα ζήσουν με τις συνέπειες των επιλογών μας. Οι μελλοντικοί άν-

θρωποι θα έχουν ελπίδες και φόβους. Θα αγαπούν και θα πενθούν. Θα αναζητούν νόημα, ευτυχία και αξιοπρέπεια, όπως ακριβώς κι εμείς σήμερα. Η μόνη διαφορά είναι ότι δεν μπορούν ακόμη να μιλήσουν για λογαριασμό τους.

Και όμως, οι πράξεις μας θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό τον κόσμο που θα κληρονομήσουν. Γι' αυτό η ευθύνη μας δεν περιορίζεται στη διαχείριση του παρόντος· περιλαμβάνει και την προστασία του μέλλοντος. Υπάρχει μια παλιά παροιμία που λέει ότι μια κοινωνία μεγαλουργεί όταν οι άνθρωποι φυτεύουν δέντρα, στη σκιά των οποίων γνωρίζουν ότι δεν θα καθίσουν ποτέ.

Τα πανεπιστήμια, οι επιστημονικές μέθοδοι, οι πολιτιστικές παραδόσεις και οι δημοκρατικοί θεσμοί που κληρονομήσαμε αποτελούν δώρα ανθρώπων οι οποίοι εργάστηκαν για ένα μέλλον που γνώριζαν ότι δεν θα έβλεπαν ποτέ. Γιατί η πρόοδος δεν γεννιέται από τη μιζέρια, τον κυνισμό ή τον δογματισμό. Γεννιέται από ανθρώπους με ανοιχτό μυαλό, πνευματική ταπεινότητα και το θάρρος να μετατρέπουν τις ιδέες σε έργο.

Η ανθρώπινη ιστορία το αποδεικνύει. Το προσδόκιμο ζωής αυξήθηκε θεαματικά. Η ακραία φτώχεια μειώθηκε. Η πρόσβαση στην εκπαίδευση διευρύνθη-

κε. Δικαιώματα που κάποτε θεωρούνταν αδιανόητα αποτελούν σήμερα θεμελιώδεις αξίες για πολλές κοινωνίες. Αυτή η πρόοδος κατέστη δυνατή επειδή κάποιοι άνθρωποι αρνήθηκαν να αποδεχθούν τα προβλήματα ως αναπόφευκτα. Ερευνητές αναζήτησαν νέες θεραπείες. Δάσκαλοι διέδωσαν τη γνώση. Πολίτες υπερασπίστηκαν τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η πρόοδος ήταν πάντοτε αποτέλεσμα της δράσης ανθρώπων που δεν περιορίστηκαν στη διαπίστωση των προβλημάτων. Εκαναν το πρώτο βήμα, ακόμη και όταν το αποτέλεσμα ήταν αβέβαιο και το προσωπικό κόστος μεγάλο. Ανέλαβαν την ευθύνη όχι επειδή διέθεταν όλες τις απαντήσεις, αλλά επειδή κατανόησαν ότι η αδράνεια αποτελεί την πιο επικίνδυνη επιλογή.

Δεν χρειαζόμαστε άλλους ανθρώπους που θα εξηγούν γιατί κάτι δεν μπορεί να γίνει. Δεν χρειαζόμαστε άλλους θεατές της πραγματικότητας ούτε άλλους ιεροκήρυκες της απόλυτης αλήθειας. Χρειαζόμαστε ανθρώπους που θα αναλαμβάνουν την ευθύνη. Η ανάληψη ευθύνης, άλλωστε, δεν προϋποθέτει το αλάθητο. Προϋποθέτει την προθυμία να δοκιμάζουμε, να συνεργαζόμαστε, να ακούμε, να αναγνωρίζουμε τα λάθη μας και να διορθώνουμε την πορεία μας. ●

TA NEA
Int.